

WELKE
ACHTSTE
KERSTBOEK

GEGAVEN DE
NUGER

ACHTSTE KERSTBOEK

DIT KERSTBOEK BEVAT BIJDRAGEN VAN:

**H. DE BRUIN, J. H. EEKHOUT, J. K. VAN EERBEEK,
H. ENEMA, Dr. W. H. GISPEN Jr., JAN H. DE GROOT,
HERMAN HANA, W. HESSELS, D. HOGENBIRK, G. KAMP-
HUIS, HENDRIK MULDER, A. NASSAU, A. J. D. VAN
OOSTEN, H. M. VAN RANDWIJK, M. A. M. RENES—
BOLDINGH, P. J. RISSEEUW, FRANS VAN SCHOTELVELD,
JO SPIERENBURG, A. WAPENAAR, WILMA.**

SAMENGESTELD ONDER REDACTIE VAN P. J. RISSEEUW

ACHTSTE KERSTBOEK

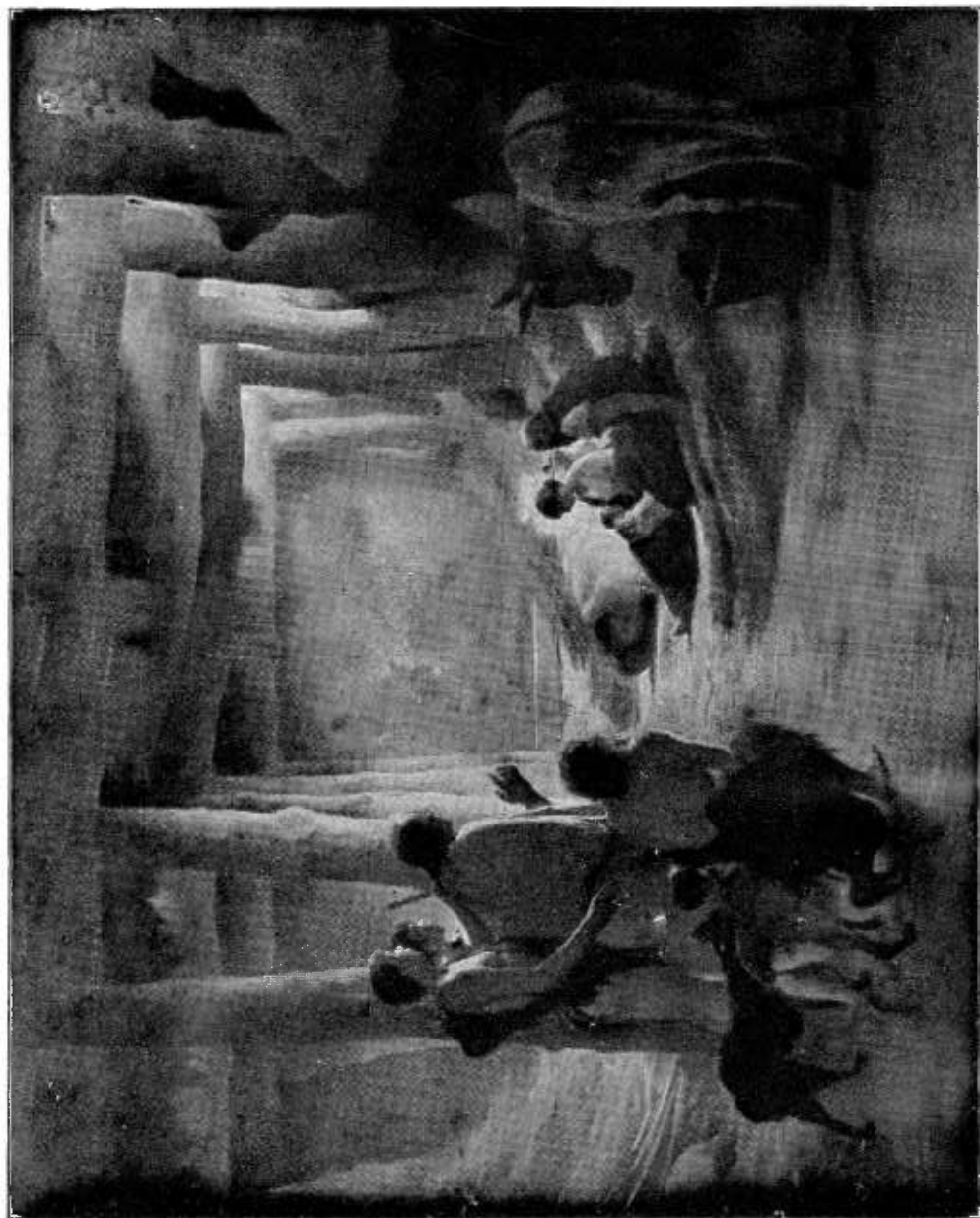

NIJKERK — G. F. CALLENBACH — MCMXXXI

H. LEROLLE

DE AANKOMST DER HERDERS

Dr. W. H. GISPEN Jr.

DE GEBOORTE VAN DEN ZALIGMAKER

En het geschiedde in diezelfde dagen dat er een gebod uitging van den Keizer Augustus, dat de geheele wereld beschreven zou worden. — Deze eerste beschrijving geschiedde als Cyrenius over Syrië Stadhouder was. — En zij gingen allen om beschreven te worden, een iegelijk naar zijne eigene stad. — En Jozef ging ook op, van Galiléa uit de stad Nazareth, naar Judéa tot de stad Davids, die Bethlehem genaamd wordt (omdat hij uit het huis en geslacht Davids was), — om beschreven te worden met Maria zijne ondertrouwde vrouw, welke bevrucht was. — En het geschiedde als zij daar waren, dat de dagen vervuld werden dat zij baren zou; — En zij baarde haren eerstgeboren zoon, en wond hem in doeken, en leide hem neder in de kribbe, omdat voor hen geene plaats was in de herberg.

Lucas 2 : 1—7.

De geboorte van den Heere Jezus is een daad van God. En wel een daad van God, waarvan de bijzonderheden aanvankelijk niet aan de Christelijke Kerk zijn geopenbaard.

Dat die geboorte een daad van God was, blijkt uit de aankondiging aan Maria. „En de Engel antwoordende, zeide tot haar: De Heilige Geest zal over u komen, en de kracht des Allerhoogsten zal u overschaduwen: daarom ook, dat Heilige, dat uit u zal geboren worden, zal Gods Zoon genaamd worden” (Luc. 1 : 35). Dat blijkt uit wat er na die geboorte in denzelfden nacht gebeurd is: „En van stonde aan was daar met den Engel eene menigte des hemelschen heirlegers, prijzende God en zeggende: Eere zij God in de hoogste hemelen, en vrede op aarde onder de menschen van het welbehagen!” (Luc. 2 : 13, 14).

Na de aankondiging aan Zacharias, werd uit Elizabeth, zijn vrouw, Johannes, de heraut van den grooten Koning, geboren.

Na de aankondiging aan Maria wordt de Heiland zelf geboren.

Op het *woord* volgt dus de *daad* van God.

Over die daad te mediteeren, is telkens weer een zegen. Daartoe biedt het Kerstfeest ook van dit jaar een bijzondere gelegenheid.

Merkwaardig is het, dat het Kerstfeest pas sinds de vierde eeuw in de rij der feestdagen van het Christendom werd opgenomen.

Dr. W. H. GISPEN Jr.

De Christelijke Kerk heeft eerder oog gehad voor de daden van God in Jezus' lijden, sterven, opstanding, hemelvaart, dan voor de daad van God in het doen geboren worden van Hem, dien wij den Zaligmaker noemen. Ja, God zelf heeft aanvankelijk de bijzonderheden van Jezus' ontvanging en geboorte, zooals ze nu in Lucas 1 en 2 voor ons liggen, niet geopenbaard.

In den allereersten tijd van de Christelijke Kerk begon men de prediking van het Evangelie met de mededeeling van het optreden van Johannes den Dooper. Daarom schrijft Marcus boven zijn verhaal van dit optreden: „Het begin des Evangelies van Jezus Christus, den Zoon Gods” (Marcus 1 : 1).

Pas later, als men heeft aanvaard, dat Jezus Christus de Zoon van God is, dan komt ook de prediking van de bovennatuurlijke ontvanging en geboorte.

Die prediking van het geboorte-Evangelie behoorde tot die dingen, waarvan Jezus sprak in de Paaschzaal tot zijn discipelen: „Nog vele dingen heb ik u te zeggen, doch gij kunt die nu niet dragen” (Joh. 16 : 12).

Het Kerstevangelie is zoiets wonderlijks, dat het, als waarheid verkondigd, ergernis wekt, spot! Het gaat nog meer in tegen het natuurlijke verstand, dan het Evangelie van de opstanding.

Uit de dooden zijn er méér opgestaan: in Oud en Nieuw Testament. Maar noem eens een kind, dat ontvangen en geboren is als Jezus!

Daarom, als eerst die Jezus is uitgeroepen als Zoon van God, wordt de lijn van Gods openbaring doorgetrokken en het Evangelie van Bethlehem verhaald aangaande Jezus, den Nazarener. En het is Lucas, die ons dit, uitvoeriger dan Mattheüs, mededeelt.

Maar eigenlijk heeft Lucas alles opgeteekend uit den mond van Maria. Of misschien heeft Lucas, de dokter, eenvoudig 'n geschrift van Maria overgenomen en dat is dan Hoofdstuk 1 en 2 van zijn Evangelie.

Maria immers „bewaarde deze woorden alle te zamen, overleggende die in haar hart” (Luc. 2 : 19). En Lucas, die „alles van voren aan naarstiglijk onderzocht heeft” (Luc. 1 : 3), zal zich ook bij Maria,

DE GEBOORTE VAN DEN ZALIGMAKER

Jezus' moeder, hebben vervoegd om inlichtingen. Verschillende zinswendingen (b.v. het hier tweemaal voorkomende „en het geschiedde, dat”) wijzen op een persoon, die Hebreeuwsch sprak of Arameesch en Lucas sprak Grieksch.

Dat Kerstverhaal, dat vóór me ligt, is afkomstig van de moeder van Jezus zelf!

Maria dient, ook dit jaar weer (als in de gezinnen en de kerken dat verhaal wordt gelezen en tot bespiegelingen, overdenkingen, gebruikt) haar grooten Zoon!

En wij moeten het geweldige trachten te zien, dat hier in eenvoudige, onopgesmukte woorden wordt verhaald.

Kunnen wij dit ding dragen?

Dat „wanneer de volheid des tijds gekomen is, God zijnen Zoon uitgezonden heeft, geworden uit eene vrouw, geworden onder de wet, opdat hij degenen, die onder de wet waren, verlossen zou, en opdat wij de aanneming tot kinderen verkrijgen zouden”? (Gal. 4 : 3, 4).

Waarlijk, dit is ons 'n daad van God. Waarvan de bijzonderheden ons dan nu zijn onthuld. Opdat we zelfs den door enkelen beluisterden Engelenzang zouden kennen . . . en wat meer is, meezingen!

Lucas is geen dichter, die in kunst zijn levensdoel vindt. Hij is ook geen apologeet, maar hij wil geschiedenis geven. Hij is historischrijver. Hij toont èn in zijn Evangelie èn in de Handelingen der Apostelen, dat de Christus gekomen is als redder voor heel de wereld. Hij begint in Nazareth en Bethlehem en eindigt met Paulus in Rome. Rome komt dan ook meermalen in zijn geschiedverhaal voor. Lucas immers is niet tevreden vóórdat hij het verband van de familiegeschiedenissen van Zacharias en Elizabeth, van Jozef en Maria, heeft getoond met de *wereld*geschiedenis.

„En het geschiedde in diezelfde dagen dat er een gebod uitging van den Keizer Augustus, dat *de geheele wereld* beschreven zou worden!” (Luc. 2 : 1).

Er is hier dus sprake van „de geheele wereld”.

De wereld van Keizer Augustus!

Dr. W. H. GISPEN Jr.

Die wereld heeft op dit oogenblik van de uitschrijving van deze telling, met het oog op de belasting, al een verleden. Ze is bewoond door een menschheid, gekomen uit het Paradijs. Door 'n menschheid, die van dit Paradijs uit heeft megedragen het verlangen naar een gouden tijdperk: de wereld verwacht, na eeuwen nog, ook onder Keizer Augustus, haar Wereldheiland. Want vergeet het niet: de belofte van het vrouwenzaad is door God tot die wereld (zijdelings) uitgesproken. Die wereld, ook de wereld, geregeerd door Keizer Augustus, dorst in haar ellende naar verlossing.

En nu is tot die wereld, die van God afgedwaalde menschheid, gekomen de Kainietische cultuur, de beschaving. Opdat ze daarmee zou stillen haar dorst naar verlossing. Maar ze antwoordt: „we willen een verlosser hebben.” Ze begroet Keizer Augustus als den goddelijken Augustus, „den redder van het gansche menschelijk geslacht”.

Maar dat is slechts voor een deel en voor een tijd.

Want die Keizer Augustus buigt ook voor de stof en voor den rijkdom en houdt ook van inschrijvingen voor de belastingen.

Zij, de geheele wereld, wordt door dien Augustus niet boven het vergankelijke uitgebracht, niet tot den verlosser gebracht.

En toch is die wereld volkomen rijp gemaakt door God tot het ontvangen van den verlosser. „De geheele wereld was moede, onbevredigd door het veelgodendom, ze schreeuwde om een verlosser.”

Dàt, die door God gewerkte toestand, is onbegrijpelijk, wanneer diezelfde God, die bij de diepere geesten ongelooft in de afgoderij had gewekt, en bij allen 'n honger naar de gouden eeuw van het Paradijs, niet tevens iets anders wrocht, als ik niet geloof in de geboorte van den Zaligmaker.

Maar zijn geboorte als verzadigende daad van God, verklaart de volheid des tijds, dat is: verklaart de geschiedenis der wereld.

Dan klopt het volkomen!

Dan is het aanbiddelijk!

Eere zij God!

Ja, eere zij God!

DE GEBOORTE VAN DEN ZALIGMAKER

Want de geschiedenis der wereld is door Hem wonderlijk gemaakt. Alle menschen in de geheele wereld spreken in de dagen van Keizer Augustus Grieksch. Ze zijn verhelleniseerd. En nu is dat onverklaarbaar, want Griekenland zelf kan niet aan die behoefte naar een verlosser voldoen. Rome regeert en Griekenland zelf kan slechts bieden cultuur, beschaving. Maar de geboorte van den Zaligmaker verklaart dit proces, dat de geheele wereld nu tot een eenheid is samengesmolten (één taal, één rijk, één cultuur), omdat de Zaligmaker is Zaligmaker der wereld en God die wereld gereed gemaakt heeft tot zijn ontvangst.

Het Oude Testament is al vertaald in de wereldtaal: het Grieksch, en Jezus zal worden gepredikt door enkele mannen... in het Grieksch. Alexander de Groote, Rome, alle wereldveroveraars hebben tot het maken van dezen vlakken weg moeten medewerken. Eere zij God!

Ja, eere zij God!

Want de geboorte van den Zaligmaker werpt op de geschiedenis der wereld haar verrassend licht. En als er volkeren droomen van een bovennatuurlijke geboorte van een verlosser, volkeren, die bukken onder Augustus' scepter, dan is dat, opdat Jezus onder die volkeren plaats zou vinden.

De geheele wereld is nu op de geboorte van Jezus voorbereid.

Nooit is er zoo'n groote eenheid geweest als nu: onder Keizer Augustus. Er is een eenheid van cultuur en 'n politieke eenheid. En die wereld is rijp voor het Evangelie, want hongerend. Ze mist wat! Slechts één kan het haar geven. Ze is op het Evangelie voorbereid.

En nu wil Keizer Augustus den materieelen rijkdom van die geestelijk-arme wereld kennen. De goddelijke Keizer, als redder aanvankelijk begroet, is een harde meester voor zijn dorstende, naar verlossing dorstende, onderdanen.

In de dagen, dat Zacharias zong, was er een bevel uitgegaan van den Keizer Augustus, dat de geheele wereld zich zou laten inschrijven in zijn belastingregisters, volk voor volk, hoofd voor hoofd. Augustus wil weten hun naam, hun beroep, hun vermogen en familie, om

Dr. W. H. GISPEN Jr.

daarnaar de belasting te kunnen bepalen. En nu gaat dat bevel uit van zijn troon tot de geheele beschaafde wereld.

Augustus taxeert alleen de goederen der materieele cultuur.

Hij zou daardoor in staat zijn, de belasting zuiver te bepalen en te verhoogen. Maar er zijn schatten, niet te taxeren. Waarop geen belasting mogelijk is. En naar „Gods onuitsprekelijke gave” wil Lucas ons leiden.

Hij teekent ons eerst de gehoorzaamheid van allen, ook in Syrië, waartoe Palestina (wat deze zaak betreft) behoorde, om Augustus' bevel op te volgen.

„Deze eerste beschrijving geschiedde als Cyrenius over Syrië Stadhouder was. En zij gingen allen om beschreven te worden, een iegelijk naar zijne eigene stad” (vs. 2, 3).

Maar niet de belastinginschrijving, doch de geboorte van den Zaligmaker, verklaart dit feit uit de wereldgeschiedenis.

Augustus denkt aan zijn inkomsten, God geeft, gaat geven!

Augustus denkt aan de stoffelijke rijkdommen, God aan de geestelijke armoede, den honger van de bewoners der wereld!

En o, nu moogt ge, als Jozef en Maria, onder Augustus buigen, ge moet dat zelfs, wanneer God u een Augustus geeft, maar ge moet u door God laten verrijken. En alles laten verklaren, in alles wat u toekomen kan, door de Vaderhand Gods, doordat Hij „met goederen vervult der hongerigen monden”.

Heusch, dat optrekken der menschen op Augustus' bevel is op zichzelf onbegrijpelijk. Elk feit der wereldgeschiedenis is onbegrijpelijk, losgedacht van de geboorte van het zaad der vrouw. Maar in het licht van die geboorte wordt wereldrijk en Antichrist, Helleensche beschaving en wereldtaal, de macht van een Augustus u 'n begrijpelijk iets.

„Bereidt den weg, in Hem verblijd,
Die door de vlakke velden rijdt.”

Rome is er, om dit Kind de noodige kans te geven. En de daad van

DE GEBOORTE VAN DEN ZALIGMAKER

God is er in die dingen, om de wereld haar kans te geven in de geboorte van dit Kind.

Augustus heeft die kans niet bemerkt en Cyrenius wist er niets van en Herodes heeft haar vergooid en de wereld heeft Hem niet gekend, Hem, den verklaarder van haar geschiedenis: het vrouwenzaad! Integendeel! Ze heeft Hem gehaat, gedood. Maar daarom was de daad van God niet minder en zoovelen die daad mogen aanvaarden, zijn er ook op het Kerstfeest van dit jaar niet minder blij om.

Alleen maar, als nu ook de wereld, blijkens haar geschiedenis en haar heden, hongert. Als ze nu ook verlangt, zat van de cultuur en van wat te taxeeren is (hoewel die zatheid tegenvalt: er is koorts naar genot). Als ze nu ook verlangt naar een wereldheiland en Tolstoj als zoodanig begroet, of den theosoof Krisjnamurti of minderwaardige „heilanden”: ze heeft Hem niet gekend, den geboren Zaligmaker. Den sleutel der kennis van haar eigen geschiedenis heeft ze verworpen. Ze ga niet uit, ze ga niet op nu (ziet *hier* is de Christus of daar), ze bekenne nog door de prediking van dit Kerstevangelie (in elken vorm), wat tot haar waarachtigen vrede dient! En wij, lezers van de eerste zeven verzen van Lucas 2, lezen we ze in het blij besef, dat de geboorte van den Zaligmaker de geschiedenis der wereld verklaart? Wat is er heerlijker (en 't is één van de prachtige dingen op het Kerstfeest), dan een Bijbelsche, een Christelijke beschouwing van de wereldgeschiedenis? Werkelijk: de geboorte van den Zaligmaker is de daad van God, die u het verleden verklaart: waarom Augustus en zijn tijd zoo moesten zijn als ze waren bijvoorbeeld.

Ze is de daad van God, die ons het heden verklaart: waarom we mogen zingen van de liefde Gods; 't is immers, omdat Hij alzóó lief de wereld heeft gehad, dat Hij zijn eeniggeborenen Zoon gegeven heeft.

En ze is 'n daad van God, die ons de toekomst verklaart.

Neen, huiver niet!

Waarom komt de Antichrist?

Waarom vergrimt de draak op de vrouw, op de Kerk?

Lees Openbaring 12.

Dr. W. H. GISPEN Jr.

„En de draak stond vóór de vrouw (dat is: de Kerk) die baren zoude, opdat hij haar kind zoude verslinden, wanneer zij het gebaard zou hebben” (Openb. 12 : 4).

Dáárom moet die vrouw, die Kerk, hier op aarde vluchten (Openb. 12 : 6) in de woestijn, omdat ze dat Kind, dat zaad het aanzijn gegeven heeft: omdat ze Christus heeft mogen brengen in de wereld en aan de wereld.

„En de draak vergrimde op de vrouw, en ging henen om krijg te voeren tegen de overigen van haar zaad, die de geboden Gods bewaren, en de getuigenis van Jezus Christus hebben” (Openb. 12 : 17).

Waarlijk, de geboorte van den Zaligmaker is de daad Gods, die verklaart de geschiedenis der wereld van het Paradijs af tot aan het einde, als de jubel rijst: „Nu is de zaligheid en de kracht en het Koninkrijk geworden onzes Gods, en de macht van zijnen Christus; want de verklager onzer broederen, die hen verklaagde voor onzen God, dag en nacht, is nedergeworpen” (Openb. 12 : 10).

Zonder dit Kind geen reden voor Satans haat, voor Augustus' bevel, voor 't optrekken naar de eigene stad.

Maar dit Kind geboren en het blijft (onder alle verdrukking en haat en strijd) zinrijk, met een vaste lijn, een verheven doel:

Eere zij God!

Ik kan het begin van den Kersttekst in tweeërlei zin nemen.

„En het geschiedde in diezelfde dagen”, dat geeft den tijd aan, waarin dat rijk van Herodes en van Augustus sterk was.

't Geeft echter ook den tijd aan, waarin dat heerlijke van Lucas 1 geschiedde. 't Zijn de dagen, vol van de beloften, de aankondigingen van God. Niet alleen vol van dat wereldsche gedoe, maar ook van de lofzangen om „den Opgang uit de hoogte”. Waarin verklaard wordt de geschiedenis van het heil.

De Messiasverwachting moge in zekeren zin algemeen-menschelijk zijn, aangestoken door de moederbelofte, het noodsein van de geheele wereld tot den hemel — de geschiedenis des heils is gebonden aan 'n bepaald volk: Israëel. Aan 'n bepaald huis: 't huis van David.

DE GEBOORTE VAN DEN ZALIGMAKER

Aan 'n bepaalde stad (sinds Micha): Bethlehem, de stad Davids.
En nu verklaart de geboorte van den Zaligmaker die geschiedenis des heils.

Want die geboorte geschiedde „als zij daar waren”, Jozef en Maria „in hunne eigene stad, de stad Davids, die Bethlehem genaamd wordt (omdat hij uit het huis en geslacht Davids was).”

Hij was daar, om ingeschreven te worden en had Maria medegenomen, omdat ze in verwachting was en zijn bescherming noodig had.

Hij was daar, omdat Herodes de Romeinsche belastinginschrijving mocht regelen op Joodsche wijze en omdat de Joden rekenen met het huis en het geslacht, waaruit ze stammen.

Hij was *daar*, in Bethlehem, broodhuis, dat stadje, die stad Davids. Maar David heeft zich in zijn lateren tijd niets meer van Bethlehem aangetrokken en Jezus heeft nooit zijn geboorteplaats bezocht.

David heeft de aandacht afgewend van Bethlehem naar het aardsche Jeruzalem en Jezus heeft zijn Kerk doen naderen door zijn hemelvaart, door zijn stijgende lijn, tot het hemelsche Sion.

En Bethlehem ligt berooid. . . .

En toch: „het geschiedde” (dat is de tweede maal) maar nu: „als zij dáár, in Bethlehem waren, dat de dagen vervuld werden, dat zij baren zou, en zij baarde haren eerstgeboren zoon” dáár, in Bethlehem.

Dat moest.

Om dat Bethlehem—Efratha te eeren met deze daad Gods, moest de machinerie van het Romeinsche wereldrijk in beweging.

Waarom?

Omdat zóó de zon der gerechtigheid verschijnt aan dat punt van den horizon, dat God had gemerkt met zijn teeken der profetie. Uw wil geschiede!

Opdat zóó de Kerk weten zou, dat nu niet meer duister is de afhouwing van Davids stam, de inkrimping, de terugdrijving van dat huis naar Bethlehem, het omkeeren, verwoesten van zijn kroon en scepter. De Heere wilde een afgesnedene zaak op de aarde doen. Hij wilde de dwaasheid van dat kleine Bethlehem zijn Zoon doen

Dr. W. H. GISPEN Jr.

dragen al in de geboorte: scheut uit afgehouden tronk! Geen gedaante noch heerlijkheid! Heel de geschiedenis der profetie, des heils, verklaard: lijdende knecht des Heeren, wortel uit dorre aarde. Herbegin nadat Davids huis zijn weg verdorven had. Herschepping van de kern uit, van Bethlehem uit. Afsluiting der voorzeggingen. Bethlehem: broodhuis!

Nu, nu is de geschiedenis des heils in beginsel verklaard.

Het moest, Jeruzalem voorbij, naar Bethlehem. En als zoon van een timmerman voor de wereld. Gewonde verzenen. Niet Davids residentie, maar Davids herderswoonplaats. Echt vrouwenzaad! Dwaasheid, het verachte der wereld, dat God uitverkoor. Eerste trap in staat der vernedering.

En toch: aan den anderen kant: Micha krijgt gelijk en alle profeten en deze geboorte dáár voldoet aan alle eischen.

Gaan we dan naar Bethlehem?

Om er het verachte, dat voorspeld was, te zien en te achten? En deze geboorte als daad Gods te eeren? Want „eere zij God in de hoogste hemelen!”

Want nu Maria moeder wordt in Bethlehem, de afstammeling van David in de stad Davids, nu is Gods belofte aan David vervuld:

„Ik zal uw zaad na u doen opstaan, dat uit uwen lijve voortkomen zal, en Ik zal zijn koninkrijk bevestigen” (II Sam. 7 : 12).

Hoe leven in het licht van Bethlehems kribbe alle feiten en woorden van de heilsgeschiedenis van het Oude Testament: de moederbelofte: 't is al verpletterd worden der verzenen (geene plaats voor hen in de herberg!): in een krib ligt de Zaligmaker; de belofte aan Abraham: 't is in 't beloofde land; aan Juda: Silo komt; aan David en de hoorders der profeten.

En als we dan zien, hoe zelfs in deze eeuw nog velen buigen voor den Koning uit Bethlehem (al wenden zich velen van Hem af), zie, dan verklaart deze geboorte ook de heilsgeschiedenis tot op heden. Ja, tot op het einde der wereld. Want dan zullen we *moeten* buigen voor dezen Koning, den Zoon des menschen, die geboren werd in 'n krib, in Bethlehem.

„En gij Bethlehem Efratha, zijt gij klein om te wezen onder de

DE GEBOORTE VAN DEN ZALIGMAKER

duizenden van Juda, uit u zal Mij voortkomen die een Heerscher zal zijn in Israël, en wiens uitgangen zijn van ouds, van de dagen der eeuwigheid. Daarom zal Hij hen overgeven tot den tijd toe, dat zij, die baren zal, gebaard hebbe; dan zullen de overigen zijner broederen zich bekeeren met de kinderen Israëls. En hij zal staan en zal weiden in de kracht des Heeren, in de hoogheid des Heeren zijns Gods; en zij zullen wonen, want nu zal hij groot zijn tot aan de einden der aarde" (Micha 5 : 1—3).

Duister zonder deze geboorte: duistere woorden!

Maar deze geboorte verklaart heel de heilsgeschiedenis. Ja, maar als daad van God. Hemel en Bethlehem, Engelen en herders, Heilige Geest en Maria, dat is: God en mensch: verbond. Verbondsbelofte, verbondsdaad!

Staan wij met het licht van deze geboorte overgoten?

Is mijn levensgeschiedenis heilsgeschiedenis?

Mijn grondtoon op Kerstfeest: dank van den verbondeling? Het „eere zij God”?

De wereld hongert.

God geeft.

Een geboren Zaligmaker is iets onzeker: „is deze ons van God gezonden?”

Een *te Bethlehem* geboren Zaligmaker is daad van God. Dat werpt licht op de geschiedenis des heils, geeft aan haar inhoud, beteekenis. Niet tevergeefs hebben ze geprofeteerd, „de heilige Profeten van het begin der wereld" (Luc. 1 : 70). Deze is het. Dat weten zelfs de Schriftgeleerden! Dit licht schijnt als het licht van God, Zoon Gods, belofde Gods. In de kribbe het licht der wereld, de zon van Israël! Dáár, in Bethlehem: het antwoord op de vragen der heilsgeschiedenis in offers, ceremoniën. De vervulling van haar profetieën. In die geboorte de daad Gods, die verklaart de geschiedenis des heils. Want heil is redding. En niemand heeft die redding gezien, die verlossing, dan door een verlosser. Cultuur baat niet. 'n Persoon is noodig. En niemand uit Adam is ooit heil deelachtig geworden dan door *dezen* Verlosser, *dezen* Belofde, *dezen* verzegelde des Heeren. Verzegeld, als ècht gewaarmerkt, door Bethlehem.

Dr. W. H. GISPEN Jr.

En dan spreekt de schamelheid, de kribbe en Bethlehem zelf u toe van toorn Gods op Hem.

Wat was het Kerstfeest voor Jezus?

En nu naderen we dengene, die door zijn geboorte licht werpt op Jesaja 53 en de lijdenspsalmen. Nu komen we tot het zien in dezen steenen voederbak van de daad Gods: schuldigmaking: schuldigverklaring. Bloed eischend.

Daarom naast de kribbe de smeeking tot allen, die dit licht, dezen commentaar op de heilsgeschiedenis, deze daad Gods, niet zagen nog. Want hoe kunnen ze Kerstfeest vieren en Engelenzang zingen, als ze niet eerst die smeeking vervullen (door Gods Geest geleid): „Zoo zijn wij dan gezanten van Christuswege, alsof God door ons bade; wij bidden van Christuswege, laat u met God verzoenen. Want dien die geene zonde gekend heeft, heeft Hij zonde voor ons gemaakt, opdat wij zouden worden rechtvaardigheid Gods in hem” (II Cor. 5 : 20, 21).

En eerst als we dit zien, zien we de geboorte van den Zaligmaker als daad van God, die verklaart de heilsgeschiedenis. Wat wordt dan de geschiedenis van Israël en van de Kerk, van Oude en Nieuwe Testament en heden en toekomst mooi! Dan kunnen we zeggen: „En het Woord is vleesch geworden, en heeft onder ons gewoond. . . . vol van genade en waarheid” (Joh. 1 : 14).

Wanneer er door de geboorte van den Zaligmaker licht wordt geworpen op de geschiedenis der wereld: den strijd tusschen vrouwenzaad en slangenzaad en Genesis tot Openbaring, de volheid des tijds, en ook op onzen tijd; wanneer er door de geboorte van den Zaligmaker licht wordt geworpen op de geschiedenis van het heil. . . . hoeveel te meer verklaart de geboorte van den Zaligmaker als daad van God de geschiedenis der geloovigen.

Neem ze maar: Eva en haar Kaïn, Abraham in zijn verheuging, omdat hij den dag van den Messias zag, Jakob in zijn: „op uw zaligheid wacht ik, o Heere!” Mozes in zijn middelaarschap tusschen God en Israël, David in zijn Messiaansche psalmen. Neem ze maar: Jesaja en Micha en al de profeten, die ons dit bedienden. Al

DE GEBOORTE VAN DEN ZALIGMAKER

hun levenservaringen (Jeremia en Ezechiël!), al hun vervolgd worden, 't ontvangt licht van deze geboorte als daad van God.

Bethlehems kribbe is Gods rechtvaardiging.

Na al de profeten heeft Hij zijn eigen Zoon gezonden.

„God voortijds veelmaal en op velerlei wijze tot de vaders gesproken hebbende door de Profeten, heeft in deze laatste dagen tot ons gesproken door den Zoon” (Hebr. 1 : 1).

Neem haar, als ge zelf gelooft: uw eigen levensgeschiedenis: ze is de worsteling, om den Zoon Gods te volgen, Die kindeke werd, kindekens tot voorbeeld stelde, uit den hemel de kribbe aanvaardde.

„Want dat gevoelen zij in u hetwelk ook in Christus Jezus was, die in de gestaltenis Gods zijnde, geen roef geacht heeft, Gode evengelijk te zijn, maar heeft zichzelf vernietigd, de gestaltenis eens dienstknechts aangenomen hebbende, en is den menschen gelijk geworden” (Fil. 2 : 5—7).

Zalig, wiens levensgeschiedenis licht ontvangt uit de kribbe!

Maar neem dan bovenal Jozef en Maria.

Zie, hoe de geboorte van den Zaligmaker als daad Gods de geschiedenis van hen als geloovigen verklaart.

Jozef. . . . deze geboorte maakt uw probleem begrijpelijk. 't Kind ziet u aan! De herders komen vertellen van de Engelen! Zonder deze geboorte: duisternis! Maar nu: God doet de neev'len wijken! Het Kind is *u* geboren, *ons!*

Maria. . . . zonder deze geboorte was de belofte in de aankondiging leugen, uw gehoorzaamheid tevergeefs. Maar. . . . het geschiedde als gij met Jozef daar waart. . . . God heeft gedacht aan Zijn genade, Zijn trouw ook aan u nooit gekrenkt.

Ja. . . . God!

Deze geboorte is zijn daad!

De wereld taxeert den schat, in dit Kind gegeven, niet. Ze kan dit onzienlijke niet laten opgeven en opschrijven. De smaadheid van Christus acht ze minderen rijkdom te zijn dan haar schatten.

Maar gij. . . . kom gij en beschrijf gij, schrijf gij op uw schatten, door God u geschonken in zijn onuitsprekelijke gave. Ziet ge dan niet de geschiedenis van uw leven door deze geboorte als daad Gods ver-

Dr. W. H. GISPEN Jr.

klaard? Abraham en Jozef, David en Maria, profeet en Mozes, ze roepen ons toe: gehoorzaam! Reis gehoorzaam uw weg, dien Gods Woord en zijn Voorzienigheid u wijzen! Dan zullen we bij de kribbe dit jaar de geboorte van den Heiland roemen als daad Gods, die de nevels op doet klaren.

Dáárom die tegenspoed, om mij los te maken van de taxatie van de wereld, van Augustus, en mij te geven de schatting van Maria en Jozef. Dat Gods bevel ons het voornaamste wordt: „Mij geschiede naar Uw woord.”

En als we dan, door schuldbesef verslagen, ook dit jaar bij de kribbe voor ons gebrek aan gehoorzaamheid verzoening mogen vinden in *zijn* gehoorzaamheid, te liggen in de kribbe, dan kunnen we niet meer beschrijven, schatten den rijkdom van dit Kind. Ja, dan wordt deze geboorte slechts door één uitdrukking benaderd: daad Gods.

En daarom:

„Eere zij God in de hoogste hemelen!”

JAN H. EEKHOUT.

STROFEN IN DE KERSTNACHT

Het Wonder van Uw Wezen rijst alom.
Mild overbloeit de grens van Dood en Leven,
Gij, Die genadeloos U mij blijft geven. —
Ik weet dat ik U nergens meer ontkom.

Doch ik heb niets, o God, ter offerande,
Dan het hart dat onophoudlijk U verried,
De grauwe woorden van een eenzaam lied
En, Heer, de duistre schuld van deze handen.

Drijf mij terug, Heer! Nog ruischt 't bloed de zang
Der zonde —, wankelen, weerloos, mijne schreden.
Nog roepen mij der sterrelooze steden
Woeste ravijnen in de ondergang.

Gij zwijgt. En dieper dan het heimlijk dreigen
Van elke zwoele, wrang-doorleden lust,
Wondt mij de strakke stilte van Uw Rust. —
Gij zwijgt. — En Liefde is Uw harde zwijgen.

Aan d' einder branden steden, hel en ros.
De nacht staat stralend over d' ommelanden.
Dorpsklokken luiden zacht. — De steden branden.
De donkre zonde lokt. — Gij laat niet los.

A. WAPENAAR.

BEDE

Ons heimwee, Heer, staat sterk gespannen
Naar Uwe verre kusten heen;
Wij weten ons van U verbannen
En tasten naar U in gebeên.

Maar d' echo van ons hunkrend smeeken
Valt als een klacht zwaar naar ons neer:
Wij zien van U naar ons geen teeken
Dan dreigend-donker zwijgen, Heer!

Het Woord, dat G' eertijds hebt gesproken,
Laat onze zielen dor en koud;
Wij zien geen licht door U ontstoken,
O God, Die U verborgen houdt.

Wij zijn wel vèr van U verzworven,
Wij voeren op een slecht kompas;
O God, vergeef — ons bloed bedorven,
Al onze daden misgewas!

Wij hebben niets dan dit verlangen,
Dat ons naar Uwe verten trekt,
En dat ons martlend houdt gevangen
En aan onz' armoe ons ontdekt.

Wij hebben nog geen vrucht gedragen,
Dan d' oogst van ons ontuchtig bloed,
Die ons straks bij U aan zal klagen,
Voor Uw gezicht ons vreezen doet!

Wil het nog eenmaal met ons wagen,
Laat ons niet langer in den nacht;
Kastijd ons naar Uw welbehagen,
Maar wees ons, Vader, mild en zacht.

Kwaamt Gij niet zelf ons heimwee wekken?
Drijft Gij ons op Uw kusten aan?
Doe ons Uw vuren dan ontdekken,
Dat w' in Uw branding niet vergaan!

DE KLUIZENAAR VAN DE DALENK

Een schreiend kindje in een armelijke wieg, misschien Goddank nu eindelijk de heksesluis, zooals zijn moeder zuchtend hoopte, nadat de buurvrouw, die haar bij de pijnlijke verlossing had geholpen, was heengegaan.

Wat zulk een zwakke stumper nog in de wereld te maken heeft!

Hij groeide moeielijk op, temidden van een troep altijd hongerige, kibbelende broers en zusters, waarvan de jongste, Frans, nog zes jaar ouder was dan hij.

Er was niet meer op hem gerekend, niemand wist eigenlijk raad met dit magere, blauw-bleeke „harinkje”, zooals zijn vader hem spottend noemde, als hij in een goede luim was, wat maar zelden gebeurde. Meestal moest zijn moeder hem verstoppen als zijn vader stommeling in dronkenschap thuis kwam zonder geld met veel booze woorden. Moeder verdiende het brood voor haar gezin met strijken. Daardoor was het altijd benauwd in de kamer van den drogen walm van heet-gestreken goed.

Kleine Ben zat doodstil op een tabouretje bij haar en keek met verwonderde oogen toe, hoe ze elk verfrommeld stukje goed streek tot het zoo glad en zoo glimmend was als het spiegeltje met de barst, dat bij de kast hing.

Telkens als moeder een nieuwen bout nam, stak ze haar vinger in den mond en raakte er dan even mee aan het ijzer. Als het siste, begon ze dadelijk te strijken. Eens had ze een boord klaar; het stond zoo prachtig rond en glanzend op de plank, dat hij er voorzichtig heen sloop om beter te kunnen zien. Het leek zoo zacht als de zijden jurk, die moeder den vorigen dag had gestreken.

Toen ze de jurk van den haak nam, waren de plooien langs zijn wang gegaan, zoo zacht als de duivenvleugel, die Frans eens op straat had gevonden en aan hem gegeven.

Hij stak een besmeurd handje uit en streek er liefkoozend mee langs het boord, . . . achter zijn vingertjes aan trok een bleeke, bruine veeg over de glanzende witheid.

WILMA

Verschrikt schoot hij terug naar zijn tabouret, maar zijn moeder had de beweging gezien. Haar gezicht was rood en bezweet, ze nam het boord van de plank en bekeek het. Toen keerde ze zich driftig naar Ben, en gaf hem een paar harde klappen om zijn ooren. „Je zult er afblijven, dat heb ik je al zoo dikwijls gezegd, ondeugende aap,” schold ze, „heb ik nog geen werk genoeg, nou kan ik voor jouw plezier dat ding weer overwasschen.” Meteen stopte ze het in een kom met warm water, wèg was alle heerlijkheid!

Ben zat met opgetrokken knietjes klein in elkaargedoken en schreide hulpeloos. —

Maar soms was moeder ook wel vroolijk. Dan kreeg hij een extra boterham met stroop voordat de anderen thuiskwamen, en onder 't strijken zong ze met langzame draaiïngen oude liedjes, die zich vast legden in zijn kinderbrein.

Het allermooiste was:

„Paradijs, paradijs,
Uwe vrucht is hemelspijs,
Onder uwe levensboomen
Zal 't ons zijn alsof wij droomen,
Breng ons, Heer, in 't Paradijs.”

Haar stem beefde altijd, zwaaide naar boven en dan weer heel onverwacht naar beneden, 't was moeielijk haar precies na te doen, maar Ben keek naar haar mond en draaide mee tot hij den weg wist en uit alle macht meezong. —

Toen hij zes jaar was, ging hij naar school, blauw-bleek oud-mannetje, dat zich niet op zijn gemak gevoelde onder de rumoerige kinderen.

Ze deden hem niets, de grootere meisjes namen hem zelfs in bescherming tegen de plagerijen van zijn oudere broers.

School werd voor hem langzamerhand de veilige wijkplaats en meester, die baas was over alles, een soort van hooger wezen, iets anders dan vader, voor wien hij doodsbang was.

Gelukkig bleef vader dikwijls dagen lang weg, eens zelfs een heel langen tijd.

DE KLUIZENAAR VAN DE DALENK

Toen hij weer thuis kwam schold hij nog harder op Ben, omdat die zoo goed leeren kon, veel beter dan de anderen.

Een achterbaksch jong! Dat nooit een streek uithaalde, de kat in 't donker kneep!

Frans en Jaap en Jan, dat waren rakkers! Ze gapten uit de winkels en lieten de late voorbijgangers in de steeg 's avonds over gespannen touwtjes struikelen! Dat bange, pieterige wezen kon geen kind van hem zijn!

Moeder werd bleeker en stiller dan ooit. De heele week verlangde ze naar de Zaterdagmiddagen, dan zat Ben weer bij haar en keek naar 't strijken. Hij was de eenige van de kinderen, die zich nog om moeder bekommerde.

Eens toen ze weer „Paradijs” zong, vroeg hij: „Wat is dat Paradijs?” „Dat is de hemel, daar kom je, als je zoet bent.”

„Komp vader daar dan ook?”

Ze zuchtte. . . . gaf geen antwoord.

„Benne daar ook heel hoge boomen, net zulke groote as in 't park?”

„Wel nee, daar benne straten van goud en paarlen poorten,” wees ze terecht, zonder bij haar woorden na te denken, „de boomen benne in 't paradijs.

Der benne ook paradijsappels, van die heele groote, rooie, die heete der na, en as je zoet bent, zal ik er een voor je koopen op de mart, daar benne ze niet zoo duur.”

Er ontstond een groote verwarring in zijn hersentjes.

Der was dus een paradijs, daar kwame die mooie, rooie appels vandaan en der was 'n hemel met straten van goud en paarlen poorten en daar zou hij komen als hij zoet was, maar hij wou liever naar den paradijstuin. —

Op een morgen leerde de juffrouw van zijn klas een nieuw versje aan de kinderen. „Ik zal 't eerst heelemaal voor jullie opzeggen,” zei ze, „ik denk, dat jullie 't prachtig zullen vinden,” en begon:

„O wanneer, o wanneer,
Zal ik zijn bij mijnen Heer!” . . . .

WILMA

Toen alle coupletjes die volgden:

„Heerlijk licht!” en „O, hoe schoon” en „Hoe zal 't zijn!” . . . op-eens: „Paradijs!” . . .

Toen vloog er een schraal armpje naar boven, een spits vingertje trachtte zoo hoog mogelijk boven de hoofden van de andere kinderen uit te reiken.

„Ik weet 't, juffrouw!”

„Wat weet je, Ben? Ik heb je toch niet gevraagd of je iets wist?”

„Ja,” knikte 't ventje, vuurrood van opwinding, „van 't paradijs. Daar benne prachtige boomen, en daar groeien van die groote, rooie appels an; mijn moeder zegt, dat ze op de mart goeiekooper benne.” — Lachsalso van de kinderen! —

De juffrouw hield zich goed, maande tot stilte, omdat ze zag, dat Ben's lippen zenuwachtig begonnen te trillen.

„Je hebt het heel goed gezegd,” troostte ze, „die prachtige, rooie appels heeten ook paradijsappels, omdat alles wat in 't paradijs groeide zoo mooi was! Dat bedoelt Ben, is 't niet?

En als je die mooie appels in den winkel koopt, zijn ze verschrikkelijk duur, daarom koopt Ben's moeder ze op de markt, en ze heeft groot gelijk!”

Ben keek verlicht, maar zijn lippen trilden nog; al kende hij de wijs, het duurde toch 'n heelen tijd, eer hij mee kon zingen.

— Toen de school uit was, en de kinderen wegzwermden, schoot de lange, valsche Jerm langs hem heen. „Hè . . .” sarde hij, „zijn moeder koopt de appels uit 't paradijs, op de mart! Daar benne ze goeiekooper!”

Ben werd vuurrood. Weer begonnen zijn lippen verraderlijk te trillen. Een van de meisjes sloeg haar arm om zijn schouders.

„Flauwerik, laat 'm praten! niet huilen hoor, 't is niks!”

Neen, hij huilde niet, hij wou een flinke jongen zijn, maar hij zou 't in 't vervolg wel verstoppen voor de anderen, dat van moeder en van de mooie, rooie paradijsappels, en 't was toch fijn, dat hij de wijs goed leerde, „net zooals 't hoorde,” zei de juffrouw.

Op een Zaterdagmiddag, terwijl zijn moeder bleek en moe over haar strijkbout gebogen stond, zong hij 't voor haar.

DE KLUIZENAAR VAN DE DALENK

De tranen schoten haar in de oogen.

„Ja, . . .” zuchtte ze, „paradijs, paradijs . . .”

Veertien dagen later vonden ze haar dood in bed. —

De wijkpredikant bemoeide zich met het gezin. De vader werd uit de ouderlijke macht ontzet, de grootere kinderen werden in een opvoedingsgesticht ondergebracht. Voor Ben vond men een tehuis op het land bij een postbode, die zelf maar één jongen had.

De vader zonk na deze verbreking van elken band en de afstomping van alle verantwoordelijkheidsgevoel, reddeloos in de diepte en vond een vroegtijdig dronkemansgraf in een van de oude, vuile stadsgrachten.

Ben's pleegouders waren goed. Ze gaven hem te eten zooveel hij maar wilde; moeder Jen zei den tweeden dag al, dat hij „oome Hend en tante Jen” mocht zeggen. Ze stopte zijn kousen en gaf hem zooveel liefde als ze meende te kunnen uitsparen, zonder haar Harm te kort te doen, die toch in elk geval de eerste rechten had.

Ze sprak ook met oome Hend af nooit over de stad te praten of over zijn vader en zijn broers en zusters; de heeren van de voogdij meenden ook: hoe eer hij vergat, hoe beter 't was.

Ben voelde zich spoedig thuis in het dorp. Het was er veel mooier dan in de stad. In den tuin van oome Hend stond een reusachtige kastanjeboom met groote bloemen als witte lichten. Die was van oome Hend!

En dan waren er geraniums en anjers en viooltjes!

Tusschen de huizen lagen kleine stukjes weiland met boterbloemen en margarieten, omzoomd door bloeiende hagen en buiten het dorp strekten zich de korenvelden uit. Ze waren groen en purper en golfdeden als het water, zoodra de wind er overheen streek.

Achter de korenvelden rezen heuvels en bosschen; daarachter daalden weer korenvelden, die een eind weegs tegen de overliggende heuvels opklommen naar nog grooter bosschen; al liep je een heelen dag, je kwam nooit aan 't eind.

Elken Zondag als 't mooi weer was, mocht hij met Harm en oome

WILMA

Hend en tante Jen naar de hoogste heuvels, waar je over de boerderijen van de Dalenk heen kon zien, tot in een verte, waar alles blauw was, bijna zoo blauw als de lucht: blauwe boomen en heuvels en blauwe torens. Een van die torens was breed en stomp, precies als de toren van de stad, waar hij vandaan kwam. Maar dat mocht geen mensch hier weten! Dat behoorde bij moeder en 't paradijs en bij alles waar hij nooit over praten kon, omdat niemand er naar vroeg; het behoorde ook bij alles, waaraan hij niet meer durfde denken, omdat hij voelde, dat 't leelijk was en slecht, terwijl het toch op de een of andere manier aan hem vast zat.

Op school kwam hij in dezelfde klas als Harm, bij 'n meester, die vreeselijk streng was, maar hem af en toe vriendelijk toeknikte, omdat hij zoo goed sommen kon maken en van alles wist, waar de andere kinderen nooit van gehoord hadden.

Ze noemden hem Ben van de Wal, omdat oome Hend zoo heette; hij raakte daar al spoedig zoo aan gewend, dat hij bijna vergat dat hij eigenlijk Ben Bunkers was.

Toen hij bijna drie maanden bij zijn pleegouders had gewoond, werd hij op een morgen wakker door een vogel, die tegen zijn venster vloog. Het was nog vroeg, maar oome Hend en tante Jen waren al in de keuken. Oome Hend moest dikwijls vroeg weg. Hij kon duidelijk hooren, dat ze met elkander praatten: „De dertiende Augustus . . . zou ie 't weten? . . . Meester weet 't natuurlijk. . . Hij mot toch wat hebben!

Over veertien dagen is onze Harm jarig!”

Toen werd er nog wat gezegd, zoo zacht, dat hij 't onmogelijk kon verstaan, maar hij begreep, dat ze 't over hem hadden. Hij was jarig! Thuis werd daar nooit op gelet, wel op school. Hier op school waren ook al kinderen jarig geweest. Ze tracteerden op koekjes of zuurtjes.

Hij had niks. . . misschien tante Jen. . . Bij die gedachte werd hij vuurrood, en trok de deken over zijn gezicht.

't Was akelig om jarig te zijn, as je niks had, . . . maar hij had toch duidelijk gehoord. . . .

Toen het tijd was, om op te staan, klopte zijn hartje van spanning.

DE KLUIZENAAAR VAN DE DALENK

Hij was jarig! . . . als hij straks in de keuken kwam . . . hij had toch duidelijk gehoord, wat oome Hend zei . . .

„Wat ben je lui vanmorgen,” riep tante Jen, „Harm is al lang op.” Neen, hij was niet lui, hij durfde bijna niet in de keuken komen.

Eindelijk deed tante Jen zelf de deur van 't opkamertje open. „'t Is hoog tijd . . . je mot naar school en ik feliciteer je wel, je bent jarig . . . en dat is van oome Hend en van tante Jen, en dat is van Harm, om te tracteeren.”

Ben werd bloedrood! Hij was dus jarig net als alle andere kinderen, hij kreeg een cadeautje, een grooten bal en hij mocht tracteeren! Voor 't eerst van zijn leven was hij feestkind.

Harm stapte trotsch met hem naar school, meester knikte en zei dat hij een groote jongen werd, allemaal waren ze dien dag aardig tegen hem.

Veertien dagen later was Harm aan de beurt. Harm kreeg een nieuwe schooltasch en een zakje met knikkers en een opschrijfboekje, . . . en . . . een potlood prachtig blauw met een gouden stop er op, je kon er mee in het boekje schrijven, het drukte blauw door, onbegrijpelijk was het! Precies zoo'n boekje had oome Hend ook, als hij bij de menschen kwam en van alles op moest schrijven van de post.

Dat potlood . . . en dat boekje!

Het leek opeens of zijn eigen mooie bal in een diep, donker gat viel, waaruit hij hem nooit meer op zou kunnen visschen.

Dat potlood vooral!

En dan had Harm nog een schooltasch en knikkers, en 's middags kwam er een tante van Harm, die bracht een mooi leesboek voor hem mee . . . en dat kwam . . . ja, hoe kwam dat?

Hij had vroeger een zuster gehad en broers. 't Kon hem niet schelen, alleen Frans was aardig voor hem geweest, naar Frans verlangde hij af en toe . . . en naar moeder . . . en vandaag, hij kon niet goed begrijpen waarom, verlangde hij opeens verschrikkelijk naar moeder . . .

Als hij ook zoo'n blauw potlood had, zou 't misschien overgaan . . . Op een morgen kwam hij wat later dan de anderen uit school; hij

WILMA

had zijn sommen niet goed gemaakt. . . . „en je kunt zoo goed”, zei meester. . . . Het kwam, omdat hij aldoor aan het blauwe potlood had zitten denken.

Rennen, om niet zoo erg laat thuis te zijn. . . . Oome Hend zou brommen!

Bij de Wilhelmina-linde blonk er iets onder de ronde bank in de zon; hij stond even stil om meteen op adem te komen. . . . een blauw potlood, het blauwe potlood natuurlijk! Oprapen, in den broekzak steken, hand er op, en dan doorrennen!

Het potlood zat in zijn zak. . . . het wàs bijna van hem, ... zoo voelde het, nu hij zijn hand er op had. . . .

Het was heerlijk het blauwe potlood in den zak te hebben, al was het ook maar voor een klein poosje, 't was natuurlijk van Harm! . . . .

Als 't eens niet van Harm was. . . . dan was 't natuurlijk van hem! Toen hij buiten adem thuis kwam, vond hij tante Jen alleen. Oome Hend was er al weer op uit en Harm speelde achter met Waf, den waakhond.

Tante Jen beknorde hem gemoedelijk, schepte hem een bord vol eten op en zei dat hij voort moest maken.

Zonder iets te proeven schrokte hij zijn aardappels met boontjes en speksaus naar binnen, bang dat tante Jen iets zou vragen.

„Foei,” zei ze alleen, „is dat schrokken!”

Hij werd vuurrood en was pas gerust, toen hij weer naar buiten kon. Het hinderde niet dat hij het potlood in den zak hield, zoolang Harm er nog niet naar vroeg.

Op school kon hij weer bijna niet opletten. Hij keek telkens verstolen naar Harm. . . . daar had je 't! Harm werd opeens rood, keek in zijn tasch, in zijn lessenaar, voelde in zijn broekzak, toen klaarde zijn gezicht. „Hij heeft 't. . . . dan is 't andere van mij.”

Ben werd bij die gedachte ook rood en drukte zijn hand stijf tegen zijn zak.

Thuis wéér onrust. Harm had gedacht, dat hij 't op tafel had laten liggen, 't was nergens, 't was weg!

„Je hebt 't zeker onder 't spelen verloren,” zei oome Hend.

DE KLUIZENAAR VAN DE DALENK

„Ja, bij de Wilhelmina-linde, daar hadden ze vanmorgen gespeeld en daar had hij zijn tasch op de bank gelegd.”

„Dan maar zoeken, tot je 't vindt, als 't ten minste al niet opge-
raapt is.”

Ben werd rood tot in zijn hals, wou 't potlood te voorschijn halen, maar durfde niet. Hij zou hard vooruit loopen, mee helpen zoeken en dan net doen of hij 't vond.

„Wat word jij rood, kereltje. . . .” Oome Hend keek hem zoo strak aan, dat Ben's oogen er pijn van deden, hij moest een anderen kant uitkijken, zijn ooren raakten in brand.

Opeens kwam oome Hend naar hem toe, pakte hem bij zijn schouder en zei: „Laat mij eens in die zakken voelen.”

Ben stond weerloos. Oome Hend haalde in een ommezentje het potlood te voorschijn en hield het in de hoogte.

„Mijn potlood,” schreeuwde Harm, „waar heb je dat gevonden?”

Geen antwoord.

Ben's hulpelooze oogen staarden van den een naar den ander, hij was niet rood meer, maar spierwit.

„Zeg op, heb je 't weggenomen?”

Ben schudde langzaam 't hoofd.

„Niet schudden, antwoord zal je geven, hoe kom je er aan?”

„Och vader. . . .” tante Jen heeft al medelijden met zijn angst.

„Stil, hij moet 't zeggen! hoe kom je aan dat potlood?”

„Gevonden,” stamelde Ben met witte, trillende lippen.

„Waar?”

„Bij de linde.”

„En wist je niet, dat 't van Harm was?”

Geen antwoord.

„Wist je 't, of wist je 't niet?”

Ben kromp weg onder de harde hand op zijn schouder.

„Och vader. . . .”

„Stil, . . . hij zal de waarheid zeggen!”

„Ik dacht. . . . ik vond 't zoo mooi” . . . . toen barstte hij in snikken uit.

„Je wist dus wel dat 't van Harm was, en je liet hem maar zoeken,

WILMA

je wou 't dus houden! Weet je wel, dat het net zoo goed is als stelen!"

„Nou, ik heb 't nou toch weer, zeg nou maar niks meer," pleitte Harm goedig.

Zijn vader haalde de schouders op en ging de deur uit.

Ben werd voor straf dadelijk in bed gestopt zonder boterham, daar huilde hij zich in slaap, met zijn hoofd onder zijn dekens.

Toen Harm ook naar bed was, zei Van de Wal: „Je mot voorzichtig zijn, Jen, jongens gappen wel meer wat van elkaar, maar as 't 'n kind is van een man, die om de haverklap voor diefstal in de kast zat, dan mot je dubbel voorzichtig zijn, we benne verantwoordelijk voor Ben, de appel valt niet ver van de stam."

„Ik had 't nooit gedacht," zuchtte tante Jen.

„Je mot op 'm letten, en we motte meester ook waarschuwen."

— Na een paar dagen was Ben over zijn verdriet heen; ze bleven thuis gewoon tegen hem en de kinderen op school ook; Harm had dus niet geklikt.

Maar op een morgen kwam meester in de klas. Ben's oogen zochten dadelijk stralend die van meester, want hij rekende op 'n knikje, omdat meester zijn sommenschrift den vorigen dag mee naar huis genomen had, en alles wàs goed, dat wist hij zeker.

Meester knikte niet. . . . keek even naar hem, toen dadelijk naar Harm en ging voor de klas staan om te bidden. Het was of er een vlies voor Ben's oogen trok, zijn hart bonsde alsof het uit zijn magere lijfje wou springen; toen meester „Amen" zei, barstte hij in snikken uit. „'t Is goed," dacht meester, „hij merkt, dat ik 't weet, laat hem 't maar voelen, dan doet hij 't misschien nooit meer."

De meisjes keken meewarig, de jongens vragend, Harm zag rood en schoof onrustig heen en weer in de bank.

Toen meester Bijbelsche geschiedenis vertelde, keerde zich de aandacht van Ben af, het snikken bedaarde, maar hij bleef met opgetrokken schouders hulpeloos naar zijn lessenaar kijken. Meester nam geen notitie van hem, maar 't was een angst, te weten, dat ze allemaal meester aan durfden kijken, hij alleen niet.

't Sommen maken bracht verlossing, toen was hij weer een poosje

DE KLUIZENAAR VAN DE DALENK

precies als de anderen, maar onder 't schrijven werd 't weer verschrikkelijk moeielijk, alsof er iets in zijn kleine wezen heel diep en donker werd, als het donkere gat, waarin zijn bal opeens was weggevallen en waarin hij alles moest verbergen, waar hij veel van hield, nu ook dat blijde gevoel, als meester hem toeknikte.

Het schrijfvoorbeeld was: Die eens steelt is altijd 'n dief.

Al stal hij dus ook nooit meer, hij zou altijd een dief blijven.

Als hij even tersluiks naar meester opkeek, zag hij duidelijk, dat die 't ook geloofde. Het vrat als een brandplek diep in zijn kleine, eenzame hart. — — —

— Maar hij groeide toch! van de buitenlucht en het boerenbrood, hij verloor iets van zijn grauwe magerheid; sterk als de andere jongens werd hij niet, hij had als kind te veel geleden. Alleen in 't leeren was hij iedereen de baas; hij zat in de hoogste klas en had de gewoonte aangenomen om zijn lippen stijf op elkander te klemmen, hij wou veel leeren, hij wou er uit! Waaruit, dat wist hij niet goed onder woorden te brengen, uit het donkere, dat in hem was, en achter hem aan joeg, waar andere kinderen niets van schenen te merken.

Op een Zaterdag kwam een van de heeren van de voogdij bij oome Hend, om te vragen of hij goed oppaste. Het was mijnheer Hagedoorn, een lange, magere man, met vriendelijke oogen achter groote, ronde brilleglazen.

Mijnheer Hagedoorn praatte met hem, vroeg of hij 't prettig vond bij oome Hend en wat hij zou willen worden als hij van school afging.

„Meester,” zei Ben zonder bedenken.

Mijnheer Hagedoorn lachte, trok de wenkbrauwen hoog op.

„Dat is geen grapje! Of dat zal kunnen! . . . en als je geen meester kan worden, wat zou je dan 't liefst willen?”

Ben dacht even na. Smid . . . nee . . . , het was altijd pikdonker in de smidse, daarvoor was hij bang. Timmerman! maar dan bonsde altijd de hamer door je hoofd, de zaag sneed dwars door je heen! Nee . . . schoenmaker! . . . maar dan moest je altijd binnen zitten . . . chauffeur! . . . dat leek 'm wel, of, boer! Dan kon je altijd op de korenvelden zijn, of in de wei . . .

WILMA

„Weet je 't niet?” vroeg mijnheer Hagedoorn.

„Bij den boer. . . .” weifelde Ben.

Mijnheer Hagedoorn keek zichtbaar verlicht. Dat schrale kereltje paste nergens beter dan bij den boer; zijn gedachten trokken naar Jansen in de Dalenk, die had geen kinderen, en nam wel eens meer van die half-wasjes en maakte er flinke boerenarbeiders van.

— De Dalenk was een buurtschap, een groote driekwartier gaans van het dorp. Ze was per fiets te bereiken door de velden, de heuvels op, langs sporen dwars door kleine boschjes akkermaalshout naar het hoogste punt; daarachter lag in de diepte de Dalenk, met boerderijen vlak langs den heuvelrand, zoodat men van de hoogte af den blauwen rook uit de schoorsteenen soms als uit den grond vlak voor zijn voeten kon zien opkronkelen. Er was een wasscherij aan de beek die door het dal heenstroomde, met een watermolen, er woonde een bakker, een kruidenier en een schoenmaker en midden in het dal stond een kleine school van twee lokalen met een meestershuis er naast.

Op een mooien Meidag bracht oome Hend hem naar de Dalenk. Ben zat achter op den bagagedrager; voorop had oome Hend zijn bultzak met kleeren vastgesnoerd.

Ben wist niet of hij blij of bedroefd moest zijn. Het speet hem dat hij van tante Jen en Harm weg moest, . . . en van meester. . . . die wel nooit meer tegen hem was zooals vroeger, maar daarom juist voelde hij een bonzende pijn in zijn hartje, telkens als hij aan meester dacht.

In de Dalenk zou hij 's winters weer naar school mogen gaan in den avond, de meester van de Dalenk zou misschien ook wel aardig voor hem zijn, maar 't kon nooit meer zoo worden als met den bovenmeester van de school van Harm.

Oome Hend reed hard, langs het effen fietspad door de korenvelden; het koren was dicht bij zijn bloei, dat duurde nog maar even, dan kregen de halmen hun grappige, ruige baarden.

's Avonds, als de zon nog over het koren ging en er een zacht windje woei, kon je het treffen, dat je de rogge zag stuiven, zachte witte wolken, die over de deinende golven van het koren streken; dat

DE KLUIZENAAR VAN DE DALENK

zou Ben allemaal kunnen zien, want boer Jansen woonde midden tusschen de akkers.

Het pad begon te stijgen. „Zoo'n blok van een jongen achter op de fiets!” zei oome Hend, goed gehumeurd, „dat weegt zwaarder dan mijn brievenzak en mijn pakjes; we moesten 't laatste eind maar loopen.” 't Ging nu hoe langer hoe steiler naar boven. Eindelijk kregen ze het uitzicht over de Dalenk. Wat was de wereld groot en wat kon je hier duidelijk den blauwen toren zien, die leek op den toren van zijn stad; en wat waren hier veel lijsterbessen en allerlei bloemen, waar hij de namen nog niet van wist. Het was er zoo prachtig als in 't paradijs, waar zijn moeder altijd van zong.

Hij durfde er niet verder aan denken; zijn oogen werden nu al heet van tranen, die oome Hend niet mocht zien, hij huilde niet om oome Hend, en boer Jansen mocht het nog veel minder zien. Hij wàs geen flauwerik, zooals de jongens op school dachten, omdat hij niet vechten kon, ze zouden maar zien dat hij even flink was, al was hij dan ook klein en mager.

Boer Jansen was thuis; hij klopte Ben op den schouder en zei, dat hij een flinke boerenknecht van hem zou maken; maar de vrouw schudde achterdochtig het hoofd. Ze had nooit veel vertrouwen in die voogdijkinderen, aan allemaal haperde wat; maar Jansen was er op gesteld, omdat ze zelf geen kinderen hadden. Waarom hij dan altijd voogdijkinderen over den vloer haalde, was haar niet duidelijk.

Ben werd den volgenden dag aan 't werk gezet. Dat begon met kippen en varkens voeren, den tuin wieden, tot zijn rug er zeer van deed, aardappels schillen voor de vrouw, boodschappen loopen, den heelen dag bleef hij op de been; dien avond was hij zoo moe, dat hij nauwelijks een voet meer kon verzetten.

De Meidag was lang, hij mocht nog wel een poosje vrij-af, kuieren, meende boer Jansen.

Ben durfde niet zeggen, dat zijn rug kapot leek en dat zijn hoofd bonsde van 't bukken, maar ging met loome voeten het erf af; op 't pad tusschen de korenvelden keek hij om, boer Jansen was nergens te zien, toen zette hij 't op een loopen, met een angstig-wild verlangen hier vandaan te komen, waarheen, dat wist hij niet, den weg

WILMA

op naar boven, naar den top van den heuvel, misschien zou hij daar aan moeder kunnen denken, en niet meer zoo alleen zijn.

Boven liet hij zich languit op den grond vallen, snikkend om zijn eenzaamheid en zijn moeheid en de pijn in zijn rug en in zijn voeten. Ook toen het snikken vanzelf bedaarde, bleef hij liggen, vergat dat het tijd was om naar huis te gaan, al werd zijn buisje doornat van den dauw en al werden zijn knieën kil en stijf.

Zoo vond de boer hem. „Hoe heb ik 't noe,” zei hij goedig, „ie zult 't best bie j mien hebben.” Hij pakte Ben bij zijn schouders en zette hem op zijn voeten. „En noe na huus! de vrouw hêf nog kernemelksche pap veur oe bewaard, eers eten en dan na bed!”

Ben liet zich gewillig bij den schouder den weg afduwen. Het hielp! Hij had opeens 't gevoel, dat er iemand was, die zich werkelijk om hem bekommerde en besloot zijn uiterste best te doen en een flinke jongen te zijn.

Het werk wende. . . . hij werd goede vrienden met al wat er leefde op het erf, van de koerduif af, tot Frits, het jonge Russische paardje, dat de boer een half jaar geleden op de markt in de stad had gekocht. Hij leerde melken, hij leerde zaaien, maar 't beste van alles kwam toch pas in den winter. Toen mocht hij weer naar school om de avondlessen bij te wonen. Op school vergat hij de pijn in den rug, die hem maar steeds bleef kwellen als hij zwaar werk deed, hij vergat er het moeilijke humeur van de vrouw, en al het verdriet, dat hem soms aanviel, als hij dacht aan andere kinderen, die vader en moeder, broers en zusters hadden, terwijl hij alleen maar broers en zusters had, die zich niet om hem bekommerden, ja, waar hij nooit aan kon denken, zonder een gevoel van angst, alsof hij, bij het oproepen van de herinnering aan hen, tegelijk zelf in een werkelijkheid kwam te staan, waar hij niet dan met huivering aan kon denken.

Op een Zondagmiddag, toen hij ongeveer een jaar bij boer Jansen gewoond had, kwam er een vreemde soldaat in de buurtschap, met een vrouw in mooie, stadsche kleeren.

Ze vroegen naar boer Jansen.

Toen ze het erf opkwamen lag Ben in 't gras te lezen in een geschiedenisboek, dat hij van meester te leen had gekregen.

DE KLUIZENAAR VAN DE DALENK

De soldaat kwam dadelijk naar Ben toe. „'k Zie 't al,” zei hij, „Dien, daar heb je 'm!”

„Nog net zoo'n mager scharminkel als vroeger,” spotte Dien. . . . Ben liet 't hoofd hangen. „Wees geen druilloor,” lachte ze, terwijl ze hem ruw liefkoosde, „we komme je hale, we benne met de motor, dan gane we same na de stad, je ken der best bij op.”

Ben's gezicht klaarde. Nu kende hij Frans toch weer goed, Frans was altijd aardig voor 'm geweest. Alle jongens, die hij kende, hadden weleens op de duo van 'n motor gezeten, hij nog nooit. Met harts-tochtelijke begeerte greep hij alles aan, wat hem gelijk zou maken aan andere jongens, zoodat hij mee kon praten, en niet altijd de minste kon blijven als het op spel en sport aankwam.

Boer Jansen bromde; hij liet hem niet graag op Zondag gaan, vooral niet met die twee; maar hij kon het voor deze enkele maal niet weigeren aan zijn eigen broer en zuster.

Ze beloofden nergens met hem aan te gaan, alleen maar wat rond te rijden en niet langer dan twee uur uit te blijven.

Ben vertrok stralend, maar boer Jansen maakte er zichzelf een verwijt van, dat hij het kind had laten gaan, van het moment af, dat hij hem op den heuvel uit 't oog verloor en bleef in strakke spanning op hem wachten.

Eerst na vier uur kwam Ben thuis, toen het al begon te schemeren. Frans en Dien hadden hem boven aan den heuvel afgezet en waren toen met den motor gekeerd.

Hij zag er grauw en doezelig uit en rook naar drank en sigaren-smook.

Jansen sprak geen woord van verwijt en bracht hem zelf naar bed, dankbaar, dat zijn vrouw aan 't buurten was, en hij de zelfbeschuldiging, waaraan hij ten prooi was, alleen kon verwerken.

Den volgenden morgen liet de boer hem uitslapen en hield hem dien ganschen verderen dag dicht bij zich aan 't werk.

Zijn vrouw werd van de geschiedenis nooit iets gewaar.

Toen mijnheer Hagedoorn weer eens kwam kijken, had de boer ook geen enkele klacht, „maar 'n boerenknecht word ie nooit,” dat had Jansen al lang begrepen. „Hie was nietforsch genoeg in de

WILMA

botten, hij was völs te gauw muuj, 't eenigst, wat ie ampart goed kon, dat was leeren."

Mijnheer Hagedoorn most den bovenmeester maar 's vragen naar de avondschool, der kon der geen zoo goed leeren as Ben Bunkers. Mijnheer Hagedoorn praatte ook met Ben, zooals hij gewoonlijk met al zijn pleegkinderen deed, vroeg of hij 't prettig bij den boer vond, en of 't werk 'm goed aanstond.

Ben liet 't hoofd hangen, maar zei geen woord.

„Wou je dan liever wat anders worden, meester bijvoorbeeld, dat wou je vroeger immers zoo graag?"

De jongen werd vuurrood. Bijna angstig keek hij op . . . zou 't? . . .

Mijnheer Hagedoorn knikte, zei, dat hij er dadelijk met meester over zou praten en nam afscheid.

Toen hij dien avond op de schoolbank zat en meester in de oogen keek, zag hij dat er een lach in zijn oogen stond; meester knikte hem ook toe, en daarmee wist Ben dat de zaak in orde was.

Er werd besloten, dat hij voorloopig bij boer Jansen in den kost zou blijven en de avondlessen bezoeken, verder zou meester hem Zaterdagmiddags les geven en bijwerken, tot hij zoover was, dat hij de stoomcursus in de stad kon meemaken.

Van dien dag af veranderde er iets in Ben.

Er begon iets naar buiten te stralen, blijdschap, die niemand ooit in hem geweten had. Het was of hij voorzichtig iets van den schat, dien hij diep in zijn hart bewaarde, herinnering aan moeder en aan het paradijs, waarheen zij was gegaan, naar buiten trachtte te brengen. Zelfs vrouw Jansen, die „niks met die grutschigheid ophad", moest toegeven, dat de verandering voor Ben een verbetering beduidde. „Veur de boerderie was tie toch niks weerd," verzekerde ze tegen ieder, die 't maar hooren wou.

De oude meester werd Ben's vriend. Hij vroeg hem nooit iets over het verleden, want Ben's lippen bleven nog altijd stijf op elkander gesloten, al straalden zijn oogen ook soms van een licht, waarvan meester de herkomst niet begreep.

Als de jongen uit zich zelf niet sprak, zou hij hem geen vertrouwen willen afdwingen. Het voornaamste was, dat hij leerde, en dat de

DE KLUIZENAAR VAN DE DALENK

lesuren blijkbaar de gelukkigste oogenblikken van zijn leven uitmaakten.

Toen hij bij den bovenmeester zooveel geleerd had, dat hij het toelatings-examen kon meemaken, mocht hij naar den stoom-cursus in de stad.

Hij kreeg meesters oude fiets en een nieuw pak van mijnheer Hagedoorn. Nu zouden ze eens zien wat hij kon. Over twee jaar mocht hij examen doen, dan was hij uit al de oude ellende. Nu hij eenmaal den voet op de ladder had, zou niemand er hem meer afstooten; hoe hooger hij klom, hoe minder het gevaar werd, dat hij zou vallen. —

Op een middag zat hij met een paar jongens te praten, die hij graag mocht lijden, omdat ze even hard werkten als hij.

Er kwam nog een derde binnen, met een stuk van een courant in de hand. „Hebben jullie dat gelezen?” zei hij, „van dien gemeenen roofmoord, hier in de buurt nog wel. . . .” hij keek valsch in de richting van Ben. . . . „ze hebben 'm gelukkig, 't is eene Jan Bunkers, is dat soms nog familie van jou?”

Iedere vezel in Ben's lichaam begon te trillen; hij werd koud als ijs, toen gloeiend heet van binnen. In doodsangst zette hij de tanden op elkander en dwong naar de diepte, wat als vlam naar boven wou stijgen om hem te verraden. Het gelukte. Hij schudde achteloos het hoofd. „Der zijn zooveel Bunkersen. Ik heb geen broer, die Jan heet.”

„Dat is me er anders eentje, 't staat er allemaal in, hoe hij 't uitgeprakkiezeerd heeft, zoo gemeen. . . .”

Op dat oogenblik kwam de leeraar binnen, de les begon; na afloop werd er niet meer over het geval gesproken.

Dien avond joeg Ben op z'n oude fiets naar huis alsof hij bezeten was. Doodsbleek en druipend van 't zweet kwam hij bij Jansen binnenvallen, die op hem schold, omdat hij zoo hard had gereden, zonder dat 't ergens voor noodig was.

Vrouw Jansen haalde zijn warme eten uit den oven, hij at een vorkvol, greep onderwijl naar de krant, deed alsof hij het hoofdartikel las, en sloeg toen het blad open, rechts aan den kant. . . . al zijn

WILMA

polsen sloegen. . . . hij las van 't begin tot het eind alle griezelige bijzonderheden, hij kon 't niet laten, hoewel een stem hem waarschuwde. . . . hij voelde, hoe 't zweet hem weer uit begon te breken, legde zijn vork neer en ging zonder een woord te spreken de keuken uit.

„A-weer werken,” bromde Jansen die juist binnenkwam goedig, „'t kon wel wat minder. . . .” maar zijn vrouw schudde achterdochtig het hoofd. Je kunt zulke nooit vertrouwen, dacht ze, maar ze waagde het niet, de gedachte uit te spreken.

Jansen nam de krant, ging er mee in zijn rieten stoel onder den schoorsteenmantel zitten.

Toen hij een poosje gelezen had, stond hij plotseling op, ging met de krant naar buiten, maakte er achter op het erf een bal van en stak er de vlam in. Daarna ging hij weer naar binnen en rookte zijn pijp.

Ben stond op zijn kamertje een oogenblik besluiteloos; toen rukte hij zijn tasch open en smeed zijn boeken een voor een over de tafel, zoodat ze er aan den anderen kant afvlogen op den grond; onmiddellijk raapte hij ze weer op, streek een paar verkreukelde bladen van een opengevallen boek glad, schoof het gordijntje voor zijn raam dicht, en bleef er voor staan met zijn oogen dicht geknepen, zijn handen tot vuisten gebald, in zijn zakken.

„Vuile ellendeling,” mompelde hij. „Je bent mijn broer niet, wat heb ik met jou te maken, heb jij er ooit aan gedacht, dat je nog een broer had, die Ben heette?”

Hij wóú niet meer aan hem denken, hij wóú niet meegesleurd worden in dit gèdenken van vroeger, maar het was sterker dan hij-zelf, hij was er in gevangen, hij móést denken. Voor zijn gesloten oogen rezen beelden van het verleden; dingen, die hij vergeten was, doemden voor hem op. Hij had er nooit de beteekenis van begrepen, nu werden ze doorzichtig als glas. Woorden kregen vorm, en daden kregen een nooit door hem ontwaard gruwelijk bedoelen, hij wilde er zijn hart van afwenden, alleen aan zijn moeder denken, hij kon niet bij zijn moeder komen, zonder zijn vader te zien en Jan en Dien, die een slet was, en Frans, en de anderen, waar hij niets meer van wist, en

DE KLUIZENAAR VAN DE DALENK

die allemaal dezelfde duistere gezichten hadden. . . . hij alleen niet? . . . . Hij rukte 't gordijn open en ging voor den spiegel staan, en lachte wreed, bijna wellustig om de smart, dat zijn gezicht ook dat van een duisterling was, en hij wòu nièt! Hij leek op Frans, maar hij had hetzelfde voorhoofd als Jan en die leek op zijn vader; en hij wòu niet! Want Jan was een vuile ellendeling, nog erger dan zijn vader; al de krantenwoorden waarmee de afschuwelijke bijzonderheden van den moord waren verteld, kwamen hem een voor een weer in de gedachten, hij reeg ze aan elkaar, ze werden tot gebeurtenissen, die raakten aan dingen uit 't verleden, de hebzucht van Jan en zijn wreedheid jegens dieren, ze vormden met elkander een weg, waarlangs Jan was afgegleden, hij zag dien weg duidelijk voor zich, zoo duidelijk, of hij er zelf op ging. . . . hij begreep, doorvoelde alles, hij kon ook stelen, en moorden en drinken en slecht zijn. . . . het stond op zijn gezicht.

Vol afgrijzen wendde hij zich van den spiegel. Hij was ziek! Hij had nooit slechte dingen gedaan. . . . dan eens. . . . ja, dat blauwe potlood, hij wist, hoe je tot stelen kwam; andere jongens op school hadden ook wel eens gestolen, zoo maar, zonder dat ze het echt meenden, maar bij hem zat het in 't bloed! Hij wou niet! Hij wou bij zijn moeder behooren, zijn moeder was goed. . . .

En als hij aan zijn moeder dacht, stonden ook de anderen om haar heen, met hem. Hij scheurde zich los uit den kring. Dan maar weg! Desnoods ook weg van moeder, van het paradijs, — van den schat dien hij bewaarde, want die schat was onlosmakelijk verbonden met het bederf, dat hij ook in zich wist, en waaraan hij ontkomen moest! Alles verloochenen, om niet te gronde te gaan „maar, o moeder, . . . moeder!” Snikkend begon hij zich uit te kleeden, van werken kwam toch niets meer. Slapen wou hij, diep en vast slapen, alles vergeten en morgen opnieuw beginnen.

Van dien dag af klemden zich Ben's lippen nog vaster op elkander, hij leerde met nog intenser aandacht, bemoeide zich met niemand en deed op tijd zijn glansrijk examen. „Jij bent er een voor de groote stad,” zei 'n schoolopziener, „'t zou zonde en jammer zijn om je in

WILMA

dat gehucht daarginds achter de heuvels te begraven. . . . en, je bent toch ook eigenlijk een stadsjongen, ik kan je wel dadelijk aan een tijdelijke betrekking helpen."

Ben nam het aanbod met dankbaarheid aan, maar toen er kort daarop een plaats open kwam aan de school van zijn ouden meester, solliciteerde hij en kreeg ook werkelijk, met Jansen als kruiwagen, de benoeming.

Bij zijn installatie zei Jansen: „ik begriep mien niêt, dat ie de zelfde bint as dat bleeke broeksien, dat Van de Wal mien op 'n morgen in Mei thuis brocht!"

Van de Wal kwam hem ook feliciteeren, met Harm, die bij een tuinder aan 't werk was gekomen. Van de Wal zei precies 'tzelfde als Jansen. Er kwam ook een brief van mijnheer Hagedoorn, die schreef: Wie had kunnen denken, dat jij nog eens zoo'n flinke vent zou worden.

Allen wezen ze, zonder te weten, hoe ze hem pijnigden, naar 't verleden, waarvan hij wegvluchtte zoo snel hij kon.

Dus moest hij nog verder wegvluchten, en had het gevoel, dat het kleine afgeschoten kamertje in het meestershuis, waar hij voortaan zijn onderdak zou hebben, de wijkplaats was, waar hij zich kon voorbereiden, om den afstand zoo groot te maken, dat het verleden hem niet meer zou kunnen achterhalen. Doorstudeeren wilde hij, hoofd worden zooals meester! Hij gunde zich geen rust en werkte tot laat in den nacht. Op de vrije Zaterdag ging hij een cursus volgen in de stad. Afgesloten van de menschen, afgesloten van de natuur, met geen ander verlangen, dan los te raken van wat achter hem was en wat hij ook als mogelijkheid in zich wist, voerde hij zijn kluizenaarsbestaan en merkte niet, dat hij langzaam verhongerde in deze vreemding van zichzelf, van God.

De oude meester hielp hem bij zijn studie zooveel hij kon, maar schudde toch af en toe het hoofd.

„Je raakt buiten de gemeenschap, jongen, dat is niet goed, en ik ben ook bang, dat je niet meer aan God denkt; je denkt er alleen maar aan hoe je vooruit zult komen in de wereld."

In de wereld. . . . ? neen, toch. . . . neen. . . . aan de wereld heeft hij

DE KLUIZENAAR VAN DE DALENK

toch niet gedacht. . . . ! Dat zei hij ook tegen meester, weifelend, omdat hij niet begreep, hoe meester zoo iets zeggen kon tegen hem, die niets liever wilde, dan de wereld ontvluchten om zijn heele leven hier in de Dalenk te slijten.

„Maar jongen,” drong meester nog eens. . . . , „er zijn toch maar twee mogelijkheden: God en de wereld. . . . of jezelf, maar dat is natuurlijk ook de wereld. . . .” Och neen, meester begreep hem niet!

Het was niet in dien alledaagschen zin „om zichzelf”! Wie zou er hem een verwijt van kunnen maken, dat hij wegvluchtte van wat zijn leven beangstigde! Maar om zoo iets te kunnen begrijpen, zou men zelf uit zoo'n donkeren bodem moeten zijn opgegroeid. — Van zijn broers en zusters hoorde hij niets meer, hij had hun ook geen bericht gezonden en wist alleen, dat zijn oudste broer nog in de gevangenis zat.

Tot, op een herfstdag, een paar jaar na zijn benoeming aan de Dalenkschool, zijn broer Frans nog eens kwam opduiken in gezelschap van Dien, die naar de nieuwste mode gekapt en gekleed was en de heele Dalenk deed opschrikken in de luidruchtigheid, waarmee ze de aandacht tot zich trok.

Het gezicht van Frans droeg duidelijk sporen van drankmisbruik en maakte in Ben de herinnering sterk aan zijn vader, dien hij gevreesd en verafschuwd had.

Hij schaamde zich zoo diep voor hun gezelschap, dat hij niet met hen den weg op wou om naar de bosschen te komen. Die weg liep langs Jansen en langs nog een paar boerderijen, waarop kinderen van zijn school woonden.

„Meneer is grootsch geworden,” riep Frans geërgerd, „ga je mee, Dien, dan hebben we hier ook niets meer te maken.”

Hij liep boos weg, Dien draaide zich met een schaterlach om op haar hooge hakjes en ging Frans achterna, terwijl ze hem nog een luidruchtig: „t ga je goed,” over haar schouder toewierp. —

— Toen was Ben weer alleen, maar nu zoo angstig alleen, alsof dit afscheid hem had teruggeworpen naar het hulpelooze begin van zijn leven, met zijn bleke moeder en zijn angst voor vader.

De oude meester, zijn werk op school, het prachtige korendal, niets

WILMA

gold op dat moment meer voor hem, hij was vastgeketend aan zijn leven, er was geen ontkomen aan.

Den nacht na dit bezoek worstelde hij wanhopend met deze verlatenheid. De schreeuw was wakker geworden naar het eigene, dat hij moest verloochenen om niet zelf te gronde te gaan.

Het was of die schreeuw al zijn zinnen in brand zette; hij wou zijn broer achterna om dien brand niet meer te voelen, hij wou vluchten naar 't eind van de wereld, om aan dien brand te ontkomen. . . . en lag machteloos op zijn bed. . . . en God hield Zijn hand op hem en drukte hem neer zoodat hij niet kon opstaan.

De morgen vond hem doodsbleek met het angstzweet nog op zijn gezicht. Hij keek in den spiegel. . . . „Frans” . . . . zei hij bevend, ... „ik lijk op Frans. . . .” hij hoorde den gemeenen schaterlach van Dien nog in zijn ooren klinken. . . . „Nooit. . . .” hij wendde zich haastig van den spiegel en begon zich zoo ruw te wasschen, dat zijn huid er pijn van deed. Nooit dien kant uit, verder wegvluchten, harder studeeren, tot hij zoo ver verwijderd was van al dat vreeselijke, dat het hem niet meer kon naderen.

Sedert dien dag klemde hij zijn lippen nog vaster op elkander, studeerde nog harder, hij won! Een glansrijk doorstaan examen zette de kroon op zijn hevigen arbeid. Maar hij dacht er niet aan te solliciteeren, al kon hij elders meer geld verdienen.

De boeren hadden schik in hun meester, die zoo kolossaal knap was en toch zooveel van hun Dalenk hield, dat hij nergens anders wou leven dan onder hen.

Wie weet, de oude meester was sukkelend en dicht bij zijn pensioen. Als de jonge meester toch niet naar de stad wou, moest hij maar in meesters plaats komen. De kinderen hielden veel van hem en ook met de ouders kon hij het goed vinden.

De eenige, die hoe langer hoe minder van Ben begreep, was boer Jansen. Op den weg, op het veld, waar de jonge meester hem ook ontmoette, altijd vroeg hij met dezelfde hartelijke belangstelling naar alles wat de boerderij betrof, maar nooit vertoonde hij zich meer op het erf, dat hem toch eens zoo gastvrij had opgenomen, nooit maakte hij een praatje met het voogdijknechtje, dat nu hier werd groot-

DE KLUIZENaar VAN DE DALENK

gebracht en dat toch uit hetzelfde groote gezin van ellendigen kwam als hij.

„De jongen is grutsch geworden, noe dattie zelfs meester is,” zei vrouw Jansen, „dat kun ie zoo wel zien an de manier waarop ie de lippen op elkaar knijpt.”

„Nee ë, vrouw, dat issie niët, hiej prakkezeert vòls te vòlle en dat is óók niet goed veur 'n mensche.” —

— In den winter die volgde, begon de bovenmeester te sukkelen, een oude kwaal openbaarde zich, die hem langzaam maar zeker naar 't eind bracht.

Hij hoopte vurig 't voorjaar nog te zien en zat den heelen winter in zijn leunstoel, de koude knieën dicht bij de gloeiend gestookte kachel. Ben werd waarnemend hoofd en kreeg hulp voor zijn eigen klas. Toen de lente kwam en het koren snel begon te rijzen, werd het duidelijk, dat meester geen krachten meer had om den nieuwen groei mee te maken. De lelietjes bloeiden onder het hakhout naast de vederen van den Salomonszegel en het geurende dalkruid. De lijsterbessen spreidden hun roomgele schermen boven de rosse eikenspruiten, meester lag op zijn sterfbed.

Ben zat naast hem, terwijl zijn moede, oude vrouw een oogenblik rustte. Hij had beloofd haar te waarschuwen als het groote vertrek op handen was.

Meester wou iets zeggen. . . . het spreken ging moeielijk.

„Ben. . . .” stamelde hij, „ik weet niets van je. . . . dan wat anderen mij hebben verteld, ik wou niets vragen. . . . ik houd zooveel van je, maar daar is iets fout, ik had het veel eerder moeten zeggen. . . . je houdt je lippen stijf op elkander. . . . alsof je de deur zoo dicht wilt houden, . . . dat er geen God of mensch. . . .” Meester kon de laatste woorden niet meer halen, de dood legde zijn hand op het oude gezicht, het vertrok in een vreemden, gelen grijns. . . .

Ontsteld haastte Ben zich naar zijn vrouw. Toen ze zich samen over meester heen bogen, hoorden ze nog juist den laatsten zucht, waarmee hij het leven weer in Gods goede handen legde.

Gebukt en zwijgend bleven ze nog een poos staan, toen richtten ze zich op, zoodat het volle licht over zijn gelaat kwam te vallen.

WILMA

„Kijk,” zei de oude vrouw, „hij lacht als een kind,” en barstte in tranen uit.

Ben bracht haar naar de woonkamer, toen ging hij weer naar meester, legde hem recht en streek het laken glad over de dekens; de lijnen om meesters neus en mond waren volkomen ontspannen, hij was ingekeerd tot de groote rust, zoo stil-vroom als Ben's moeder. De oude man werd begraven. Over het karrespoor, tusschen de met purper overglansde korenakkers, trok de stoet van wit-overhuifde kleedwagens langzaam naar het dorp.

De klok luidde, de kist zonk in de groeve, Jansen sprak een paar goede woorden over den ouden meester, toen reden de witte wagens weer over de heuvels terug naar het korendal.

Op de hoogte gekomen, zag Ben, dat er een blauw rookwolkje opsteeg aan den rand van Jansens boerderij. Hij had dit zoo dikwijls gezien, de rook scheen uit den grond te komen, maar nu zag hij het alles met nieuwe oogen. Toen zijn kleedwagen de langzame helling naar de Dalenk afzakte, kreeg hij 't gevoel of hij een koninkrijk in bezit moest gaan nemen. Hij wist, dat hij nu vooraan kwam te staan; van zijn benoeming kon hij zeker zijn, de heele wereld hier was van hem. Maar inplaats van blijdschap over deze erfenis van meester, voelde hij zijn hart loodzwaar in zijn borst; het klopte. . . . hij was blij, dat hij het zoo heftig voelde kloppen, maar toch was 't geen levend hart, dat in zijn borst het uurwerk van zijn bestaan regelde, het was een mecaniek, dat enkel reageerde op de kracht, waarmee hij zelf het dreef. . . . Zoo dood en zoo ver van de menschen. . . . had meester dat niet bedoeld? Neen, dat zeker niet! Meester had alleen gewaarschuwd! . . . „geen God of mensch”, had meester gezegd.

Een angst werd het in hem. —

— Langzaam aan begon het leven weer in de oude banen te loopen. Hij werd benoemd tot hoofd van de school, en maakte zich zoo conscientieus mogelijk vertrouwd met al de groote en kleine belangen van de buurtschap, met heel het leven in de natuur, de schoone schepping. . . . vergeefs!

„Geen God of mensch. . . .” had Meester gezegd, en zoo was het

DE KLUIZENAAR VAN DE DALENK

ook, hij leefde in een angstwekkende eenzaamheid, waar hij niet uit durfde treden, omdat het eerste, dat hij daarbuiten ontmoette, het oude leven was met al zijn verschrikkingen.

Als hij zijn armen naar God uitstreckte, werden ze gegrepen door zijn wreed-mishandelde moeder. En moeder had in haar gevolg haar oudsten zoon, die nog steeds in de gevangenis zat en Dien de straatmeid en Frans, met zijn dronkemansroyaliteit. Wat bleef er voor hem over? —

— Toen hij een jaar hoofd van de school was geweest, begon hij er zoo oud en vermoeid uit te zien, alsof hij naar 't einde van zijn leven joeg.

De Paaschweek kwam, de week waarin meester was gestorven.

Op Goeden Vrijdagmorgen zei de oude vrouw: „Je moest eens naar de kerk gaan, dat zou je goed doen; je bent veel te eenzelveig, dat zei mijn man ook altijd.

Hij was geen kerksch mensch, dat weet je evengoed als ik, maar als hij vond dat de menschen 't noodig hadden, stuurde hij ze er kort en goed heen.”

Ben glimlachte flauwtjes. „Dus je denkt, dat meester mij vandaag ook zou sturen?” „Vast en zeker,” zei ze en knikte daarbij nadenkend, „dat zou hij vast en zeker doen.”

„Ja, als meester het zegt. . . .” Het kwam als een zacht bevel, hij moest gehoorzamen. De eenzaamheid werd hem ook te machtig. Zoo trok hij met de fiets aan de hand het pad tegen den heuvel op en liet zich toen zachtjes gaan tot hij juist bij het eerste klokgelui in het dorp aankwam.

Ietwat aarzelend trad hij tusschen een groep jonge mannen, die hun laatste trekken aan hun sigaar deden, de kerk binnen als een onge-noode gast.

De koster wees hem een plaats achter in het gebouw, toen begon het orgel te bruisen vlak boven zijn hoofd. Hij sloot zijn oogen, hoorde naast zich zacht geschuifel, geruisch van kleeren, het werd hem zoo wonderlijk te moede, dat hij zijn oogen haast niet durfde te openen. Kwamen al deze menschen hier om God te ontmoeten? en zat hij midden onder hen met zijn verlangen om God te vinden en weer dicht

WILMA

bij zijn moeder en het paradijs te zijn, zooals vroeger? Hij had de deur van zijn hart dichtgesloten, zei meester. . . . Neen, hij had iets ergers gedaan, hij had verloochend en uit zijn hart gebannen. . . . neen, dat was toch ook weer niet mogelijk, hij had het willen doen en deze wil was zoo goed als de daad zelf!

Toch, meester had hem gestuurd en hij had zich als een kind laten sturen. Bij die gedachte werd het zoo stil in hem, dat alle vrees week en hij de oogen weer durfde openen.

De dominee kwam op den preekstoel. Het was een oudachtig man met een heesche stem. Maar zijn gezicht stond mild, en diep ernstig klonk het voorlezen van het Goede-Vrijdag-Evangelie, waaruit hij ten slotte den tekst losmaakte, waarover hij ging spreken: „Heden zult gij met mij in het Paradijs zijn.”

Het doorschokte Ben zoo hevig, dat de vrouw, die naast hem zat, opzij keek en vroeg of hem iets scheelde.

Hij schudde het hoofd, de vrouw keek weer naar den preekstoel. Ben verroerde zich niet meer.

Heden. . . . de moordenaar en roover. . . . in het paradijs. . . .

God. . . . zijn moeder. . . . de oude, vertrouwde klanken: Paradijs, paradijs, uwe vrucht is hemelspijs. . . .

Heden. . . . gij!

Het werd tegen hem gezegd! . . . . Neen, tegen den moordenaar! Zijn broer was de moordenaar. . . .

Hij voelde zich in tegenwoordigheid van God, en hij vréésde niet. Langs den moordenaar, dien hij verloochend had, moest hij dus toch heen, om God te ontmoeten en weer dicht bij zijn moeder te zijn? —
— De kerk ging uit.

Zonder naar iemand om te zien, liep hij op dien Lentedag met de fiets in de hand den langen weg naar huis.

Waarom zou hij zich haasten? 't Was weer de tijd van het rijzende koren en van de ontplooiing van alles wat jong was en levenskrachtig, en meester had hem de boodschap gegeven.

Hij had in zijn eenzaamheid God ontmoet. Het zinderde door al zijn leden; het was of hij bevend zijn weg terugzocht naar wat achtergelaten was, eerst langs het allerergste heen, den moordenaar. . . .

DE KLUIZENAAR VAN DE DALENK

zijn broer....? neen.... dieper, dieper den afgrond in.... God hield hem, hij wou niets meer wegbannen, hij wou God vasthouden....

„Wel?” zei de oude vrouw, toen hij eindelijk thuis kwam.

Hij gaf geen antwoord, ging met de ellebogen op tafel zitten snikken. Ze deed alsof ze 't niet merkte, liep naar de keuken en bewoog zich daar met voorzichtig gerinkel van vaatwerk, om hem het gevoel te geven, dat ze nog druk bezig was.

Toen ze weer binnenkwam was hij bedaard en stond voor 't venster in den tuin te kijken.

„Wel?” vroeg ze weer.

„Meester heeft goed gedaan mij daarginds heen te sturen,” zei hij, zonder om te zien, „ik heb een gevoel alsof ik met den moordenaar aan het kruis in 't paradijs ben geweest,.... ik geloof dat ik zelf de moordenaar ben.”

Ze schudde zachtjes het hoofd zonder antwoord te geven. Als jonge menschen een waarheid meenen te zien, slaan ze altijd dadelijk in die richting op hol, dat wist ze bij ondervinding;.... moordenaar.... en dat nog wel meester....!

— Maar er veranderde iets in hem sedert dien Goeden Vrijdag. Zijn mond was niet meer zoo vast gesloten, en op een Meidag toen de veeren van de rogge met hun purperen schachten in de zon glansden, gebeurde het wonder. Meester ging op een avond naar boer Jansen en praatte op het erf met het voogdijknechtje van mijnheer Hagedoorn. De jongen werd rood van geluk, omdat meester hem aansprak. Dat was nog nooit gebeurd.

Toen ging Ben bij boer Jansen op de bank zitten, stopte zijn pijp en begon over vroeger te praten; hij haalde allerlei oude herinneringen op uit zijn leven als kind in de stad en vertelde van zijn moeder en haar droom van het paradijs; zijn ouwelijk-gesloten droefgeestig gezicht begon in jeugdglans open te bloeien.

Meester was aan 't zoeken, zooals jonge menschen zoeken met de hunkering naar de wijdheid van het leven in de oogen.

Dikwijls kon men hem 's avonds op een van de heuvels zien staan en uitzien naar de blauwe verten.

WILMA

„Je zult 't maar zien,” zeiden de boeren van de Dalenk tegen elkan-
der, „we raken onzen meester kwijt.”

Op een van de eerste Junidagen stond hij weer op den heuvel en keek uit over de korenzee. De dag was heet geweest. Nu zamelden zich de onweerswolken loodblauw met rossen gloed overtogen, en vormden diepe gaten en wilde verscheuringen boven strakke bogen en steile rotsen en kruivende koppen; op een straffen wind rezen en daalden de korengolven grijs-groen en purper als ontruste baren van de zee.

Opeens barstte het onweer los met gordijnen van regen, zoodat hij geen wereld meer zag en verblind met gedoken hoofd vluchtte onder een boschje dicht akkermaalshout.

Toen de lucht klaarde en hij druipnat uit zijn schuilplaats te voor-
schijn kwam, lag de wereld wijd en leeg als opengebroken voor hem. Geen korenzee meer. Alles neergepletterd, — alleen hier en ginds stonden nog enkele halmen tegen elkaar ingeslingerd, twistend overeind. . . . een groot slagveld leek de schoone wereld, zijn wereld, Gods wereld toch!

Verslagen trok hij het heuvelpad af, waarlangs het water nog als een beekje naar beneden spoelde. De boeren kwamen uit hun huizen met bedrukte gezichten om de verwoesting in oogenschouw te nemen. Het koren had nog niet gebloeid. Als het niet meer rees, was al de arbeid verloren.

Thuis wachtte de oude meestersvrouw hem vol ongerustheid op. „Ze zeggen, dat de heele oogst weg is,” klaagde ze, „hoe moet dat toch?” Hij schudde 't hoofd. „Daar kan niemand nog iets van weten.”

„Wat ben je nat! Heb je niet ergens kunnen schuilen?”

„In 'n eikenboschje, maar de regen sloeg er natuurlijk doorheen.”

„Ach God, ...” zei ze weer, „hoe moet dat toch, de menschen werken hier zoo hard voor hun brood en ze zeggen dat alles weg is!”

Hij gaf geen antwoord, ging haastig naar boven om droge kleeren aan te trekken, zag aldoor het verloren land en wat daarachter lag, waar hij zoolang naar had uitgezien in de laatste weken, het verloren leven, het groote slagveld, alles, wat hij eens had verloochend, en weer aanvaard om bij God en zijn moeder te komen.

DE KLUIZENAAR VAN DE DALENK

Op zijn kamer stortte hij op zijn knieën en bad, zonder woorden, voor het koren, voor de wereld, voor zich-zelf.

Toen hij beneden kwam, kon hij de oude vrouw troosten. Ze zette thee, „dat is goed voor de kou,” zei ze, en was weer de bedrijvige zorgende moeder, die het overige los kon laten, omdat ze daar toch niets aan verhelpen kon.

Na dien onweersdag was de lucht gezuiverd, de zon brak door, een frissche wind uit 't Noorden blies door de halmen, het koren begon zachtjes te rijzen.

Toen Ben op een avond weer op den heuvel stond, zag hij duidelijk, dat het koren wat omhoog was gekomen. Nu zou het toch misschien nog gaan bloeien, en stuiven, want daar kwam 't op aan, en vrucht-dragen. Het zal toch wel Gods uiteindelijke wil zijn dat het koren, dat Hij zelf gemaakt heeft, vrucht draagt, hoe meer vrucht hoe liever, dertig-, zestig-, honderdvoud. . . .

Hij vouwde de handen. Goddank voor elken akker die rijst, voor elken halm, die gaat bloeien, voor elken warmenden zonnestraal en elke windvlaag, die het koren helpt omhoog komen.

Al het verwarrende en verwoestende is van den booze.

Van God is de reddende zonnestraal, en de heffende wind. . . . en opeens zàg hij. . . . dat er enkele halmen bloeiden.

In het dal zag hij vroolijke gezichten, ze hadden gezien, dat het koren rees; hij merkte de vreugde zelfs aan de kinderen op school. Hij was zelf zoo vol van deze vreugde, dat hij de kinderen het verhaal vertelde van den zaaier op zijn land. Hij vertelde wel een uur lang, niemand zou 't hem hier verbieden; maar ook al werd 't hem verboden, dan zou hij nog spreken over Gods koren en hoe waardevol het was in de oogen van God en hoe de boer, die zijn akker trouw verzorgde en hem trachtte te beschermen tegen alles wat den groei van het koren zou kunnen schaden, Gods werk deed. Hij zou de wereld wijd maken voor de kinderen uit het enge dal, opdat de liefde zou groeien voor al wat leefde, ook daarbuiten. —

Het koren, maar half gerezen, bloeide en stoof; wel niet zoo zwaar als anders, maar de vrucht zette zich. De geuren woeien over 't land, de zoete, wondervolle geuren van bloeiend koren.

WILMA

Toen kwamen weer de regens en sloegen de zwakke halmen opnieuw tegen den grond. Nu lagen ze zwaar en stil en moeielijk te rijpen, onder altijd grijze vochtige luchten.

De zomervacantie kwam. De kinderen speelden op het erf of zwierden door de bosschen, de school werd schoongemaakt, wat stuk was werd geheeld en de banken kregen hun nieuwe verf, maar Ben's oogen zochten hoe langer hoe meer de verte. Hij was dagelijks op het veld om de boeren te helpen hun triesten oogst binnen te halen, hij hielp zooveel hij kon, zoodat de boeren hun jongen meester meer dan ooit lief kregen. Toch wisten ze, dat hij bezig was te vertrekken. Begrijpen konden ze het niet. Waar leefde het ten slotte beter en rustiger dan in hun Dalenk. Wat was de wereld en wat gaf de wereld. Je hoefde maar een krant op te nemen, dan wist je wat de wereld gaf! en ze zagen hem aan zooals men een langzaam naar den dood vertrekkenden zieke aanziet.

De laatste schoven waren nog niet van het land, of de ploeg keerde het gele stoppelveld, zoodat de aarde weer warm en kostbaar open kwam te liggen om het zaad te ontvangen.

Ben maakte alles mee, zooals een stervende, die het leven zeer liefheeft, alles meemaakt voor 't laatst, wat bij de goede aarde behoort, met zoo intense aandacht, alsof hij met dat stervend hart de eeuwigheid moest leggen in het laatste lied, dat hij mee mag zingen.

Op een avond na zulk een zonnigen Augustusdag was Ben's besluit genomen. Van den moordenaar aan het kruis over de verwoeste akkers heen was de roep zoo sterk tot hem gekomen, dat hij niet anders meer kon dan gehoorzamen. De weg naar het leven, naar God, voerde voor hem over neergepletterde akkers en verwoeste levens, zijn moeder wenkte . . . „Paradijs, paradijs. . . . onder uwe levensboomen zal 't ons zijn alsof wij droomen. . . .”

Daarheen wilde hij terug, zijn eigen jeugd wenkte, het leven vol gevaren, het leven van armoede, van waanzinnige ellende en zonde. Zijn jeugd verloochenen, was zijn moeder verloochenen, Christus verloochenen, die niet aan den moordenaar voorbijging. . . .

Terug! . . . tot waar het verwarrende en verwoestende zich het afgrijselijkst openbaarde en daar strijden.

DE KLUIZENAAAR VAN DE DALENK

Zijn broeder den moordenaar vinden en zijn zuster de straatslet. . . . en zich één met hen weten en achter den moordenaar het paradijs binnengaan, waar zijn moeder van had gedroomd.

Den volgenden morgen aan het ontbijt sprak hij met de oude meestersvrouw. Hij vertelde haar niet alles, ze zou het niet begrijpen, maar het weinige dat hij mededeelde, was al voldoende om haar de handen in elkaar te doen slaan van verbazing en schrik. Eerst toen hij haar uitlegde, hoe de oude meester zelf hem den weg had gewezen, had ze er vrede mee.

Dienzelfden avond ging hij naar boer Jansen. De heide bloeide; op de hooge randen van de karsporen lagen kussentjes van geurende donker- en lichtpaarse thijm, tusschen het hooge gras langs de akkers blauwden de campanula's op hun bijna onvindbare stengeltjes, als klokjes die opgehangen waren tusschen de graspluimen.

Jansen stond bij zijn tuinhekje onder een hoogen vlierstruik, waaraan de bessen al in donker purper glansden, zijn pijp te rooken.

„De grendel is van de deur,” dacht Jansen, toen hij hem zag komen, „wat is onze meester veranderd,” tegelijk stak hij zijn hand uit ter begroeting.

Ben greep dien, en stond toen een poosje zwijgend tegen den anderen hekpost geleund. Eindelijk zei hij: „Jansen weet, waarom ik vanavond hier kom.”

Jansen nam zijn pijp uit den mond, zei niet „ja”, klopte hem alleen op den schouder: „Je zult niks doen, wat ie niet veur God en oew geweten kunt verantwoorden.”

Ben knikte. „Voor God en mijn geweten moet ik weg van hier. Ik moet mijn broeders gaan opzoeken, ik moet terug naar het groote gezin van ellendigen, waaruit ik zelf geboren ben, dat ik in mijn angst heb verloochend. . . ., begrijp je dat, Jansen?”

„Of ik 't begriep? Wiej hebt wel 'zien, hoe meester van 't zommer naar 't koren keek.

Ie hebt 't er vólle langer na e'keken, as andere jaren, 't was maar slecht koren, 't hêf zien best nog e'daan, maar ie hebt ons 'holpen 't binnen te halen. Ie hebt hier vólle 'leerd, meester! en noe wol ie mien vertellen, dâ-je hier vandaan mot, umdat er in

WILMA

de wereld zoo vólle menschen bint, die net bint as 't koren." Ben knikte, de tranen schoten hem in de oogen. „Zoo is 't, precies zoo is 't, Jansen, ik wil niet anders meer dan gehoorzaam zijn." — — Toen 't winterde over de Dalenk nam Ben afscheid van het goede land, dat hem zoo lang een schuilplaats had geboden tegen het leven. Het was een heldere vorstdag, het akkermaalshout gloeide koperrood in de jonge stralen van de Decemberzon.

De hoeve van boer Jansen en het oude meestershuis lagen nu voor-goed achter hem; hij stond op den hoogsten heuvel en keek uit over de groene roggeakkers naar de blauwe diepten, waaruit de stompe toren oprees, die hem herinnerde aan zín stad. Krachten voelde hij in zich, die hem in steeds meerdere mate toegevloeid waren, van het oogenblik af, dat hij zich in gehoorzaamheid gebogen had voor het leven, zín leven, dat God gemaakt had.

Onwillekeurig vouwde hij de handen en bad: „Ik dank U, Heer, voor elken akker, waarop het koren rijst, voor elke zuiverende storm- en regenvlaag, voor elken koesterenden zonnestraal; ik dank voor mijn leven en voor de genade, dat ik het geven mag, waar de bodem het armst is en de verwoestende machten zich het zwaarst doen gelden.

Ik dank voor den nood en den strijd, ik dank voor alles!"

Toen ging hij het pad tusschen de korenvelden door naar het dorp, en verder, tot waar God wenkte. —

HERMAN HANA
HET BLOEMSTUK IN DE
SCHILDERKUNST

1

ROELANT SAVERY ± 1600

II

ROELANT SAVERY

V

ABRAHAM H. VAN BEYEREN

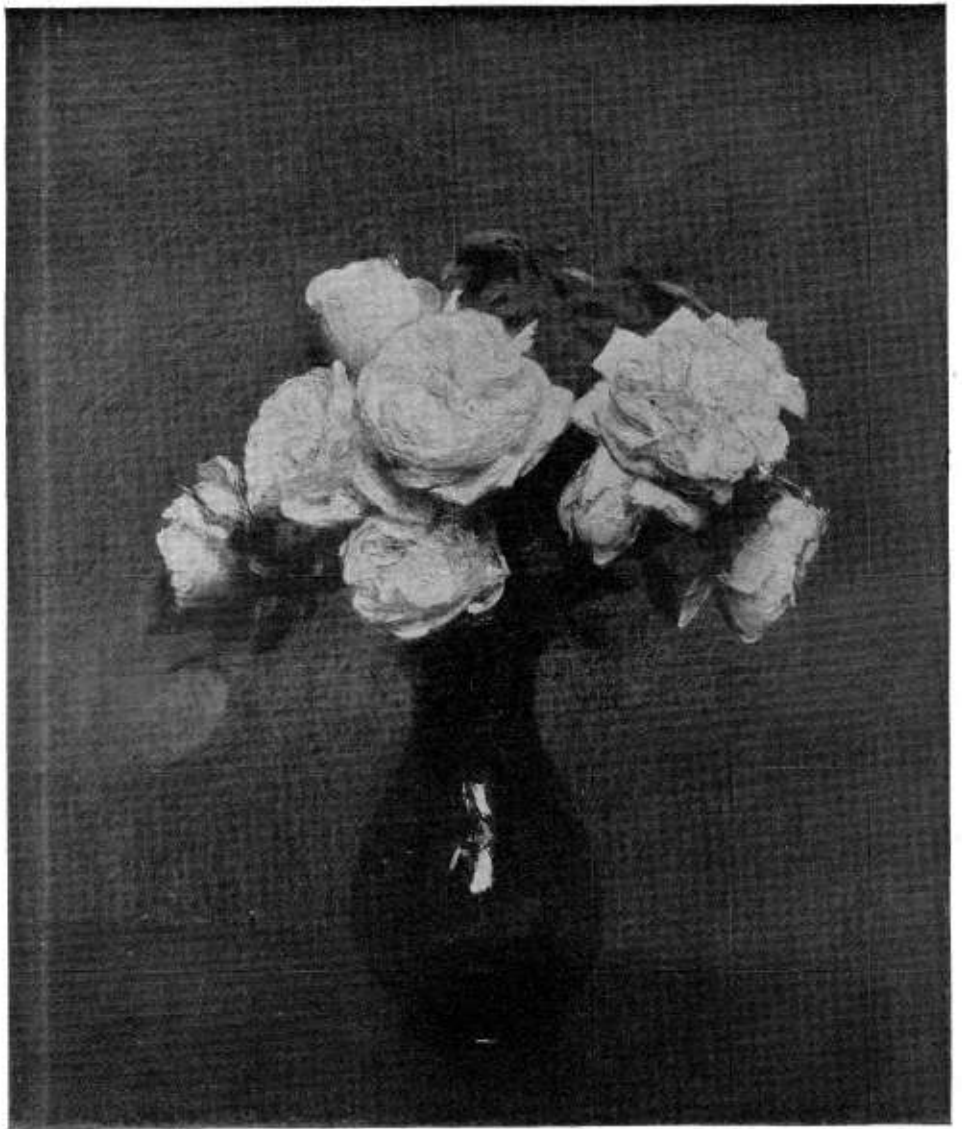

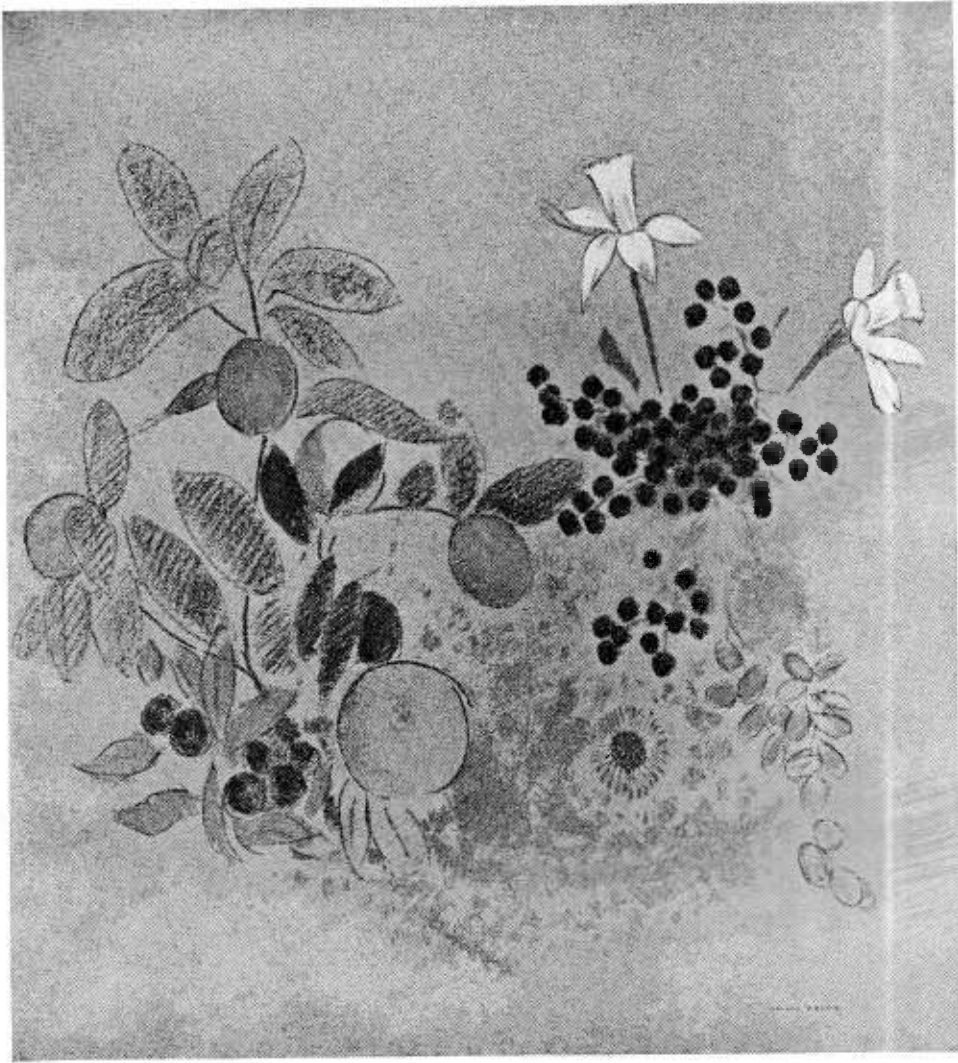
VIII

MARGARETHA ROOSEBOOM

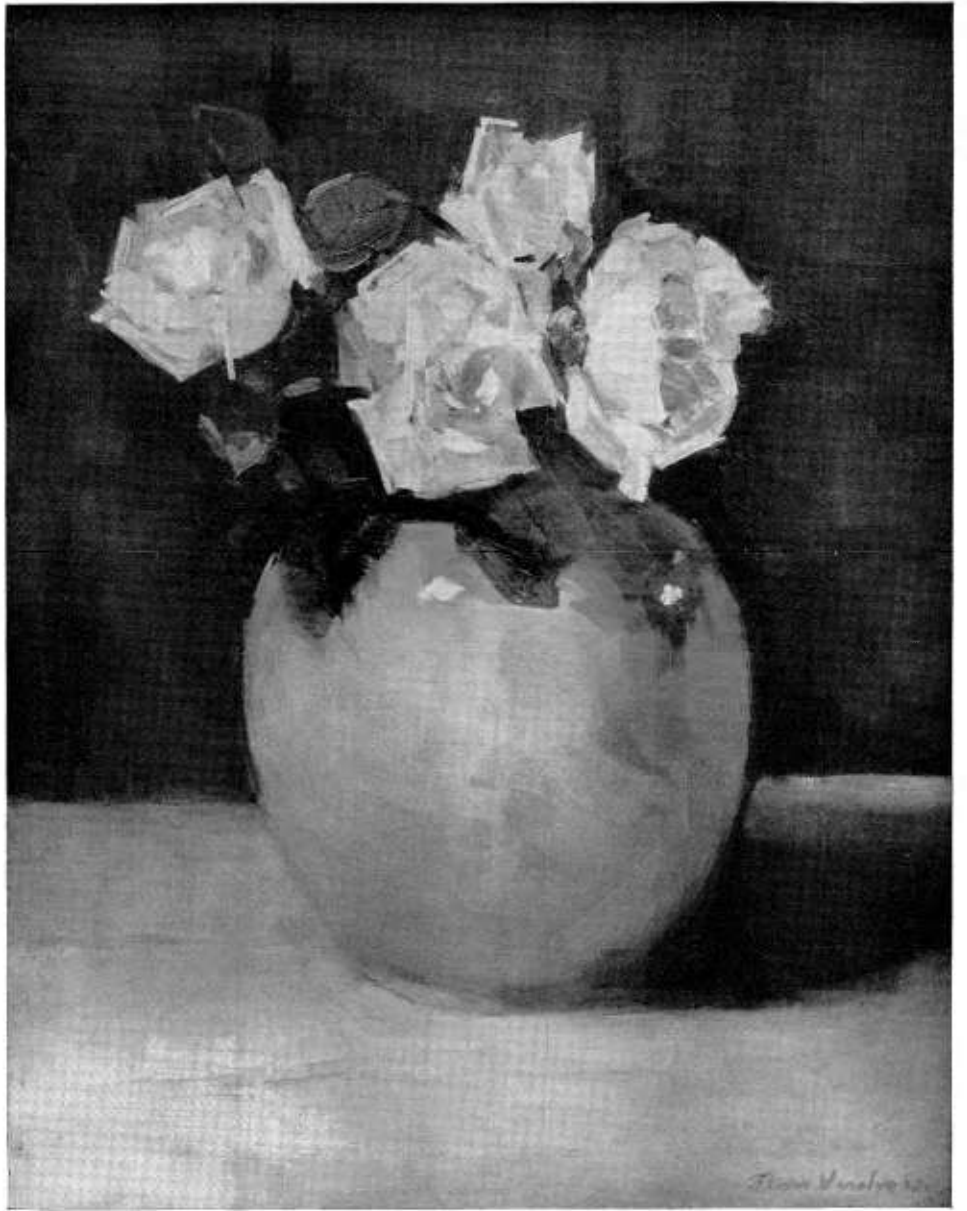

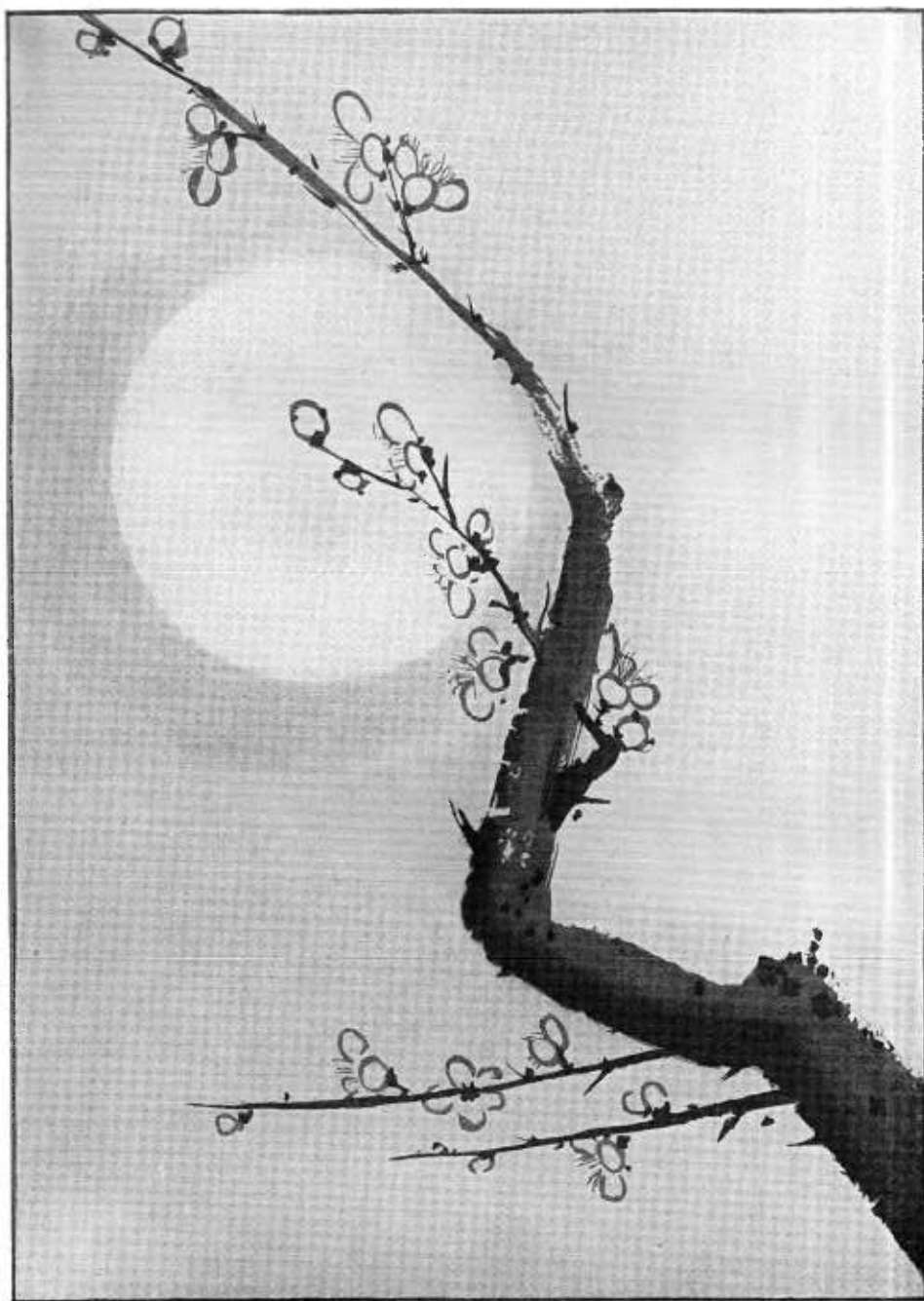

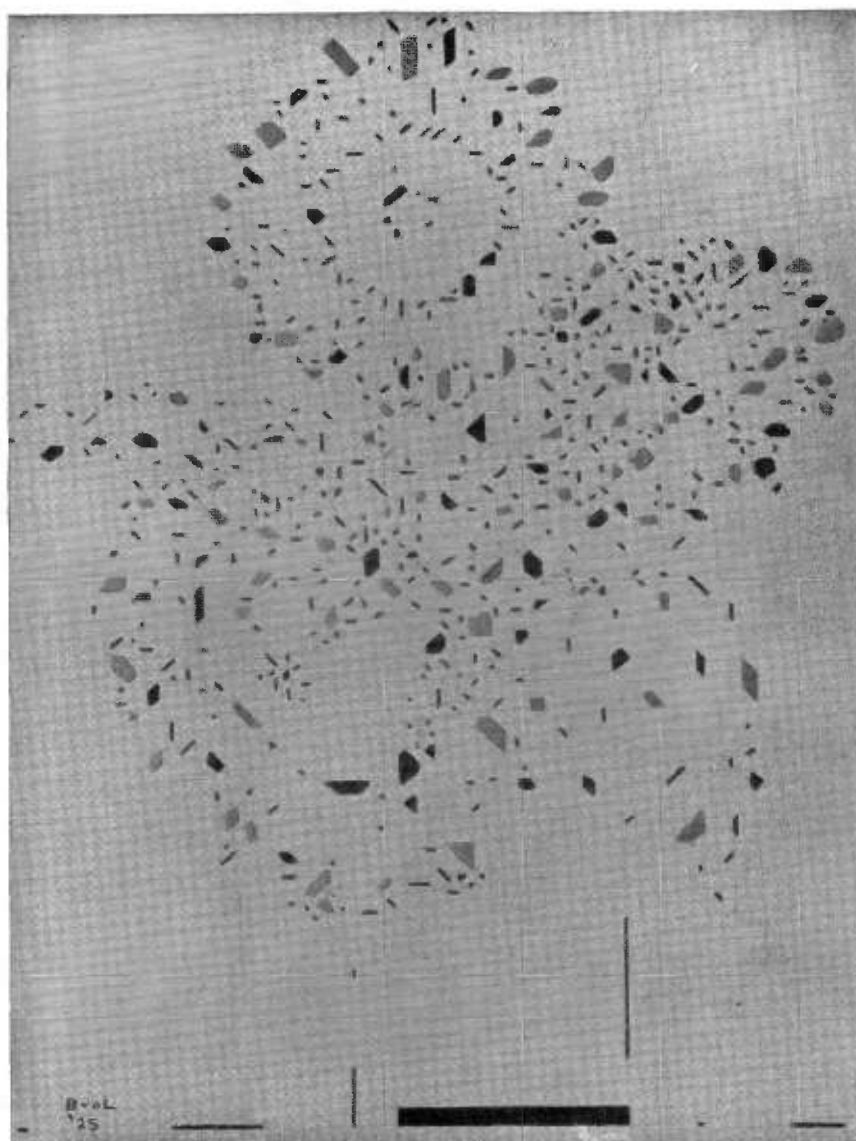

JAPANSCHER TEEKENING

XVIII

XIX Zonnebloemen

B. VAN DER LECK

HERMAN HANA

HET BLOEMSTUK IN DE SCHILDERKUNST

Bij 't zien van deze platenreeks denkt gij dadelijk: „Aha, ze zeggen het met bloemen!” En ge slaat daarmee den spijker precies op den kop.

Immers, wat is de bedoeling van dat devies, of van die leus: „Zeg het met bloemen”? Toch zeker, dat gij bloemen als tolken gebruiken zult. Als vertolkers van wat in u leeft, van wat ge verlangt, gevoelt, of ook: van wat ge afwijst of ontkent.

Welnu: dat allemaal hebben hier de schilders met deze bloemen bereikt. Zij hebben ons, door middel van die bloemen, hun hart en hun ziel in vollen bloei geopenbaard. Het is waar: zij belijden dusdoende zichzelf op „verbloemde” wijze. Wij moeten, als het ware, door die bloemen heen, de kunstenaars leeren kennen die ze geschilderd hebben. Maar als we daaraan toe komen, dan zullen we tegelijk iets van hun tijd leeren verstaan. Dat wil dan zeggen: we zullen iets gewaarworden van de wijze van zien en van zijn, van voelen en ervaren van de verschillende generaties, die hier, door deze bloemtuilen, vertegenwoordigd zijn.

Maar met dat al heb ik het allerbelangrijkste nog ongezegd gelaten. Het is dit, dat gij, al naar uw ontvankelijkheid en uw eerlijkheid, ook aan uzelf wordt geopenbaard. En als gij, zooals te verwachten was, alvorens u tot lezen te zetten, eerst even de platen bekeken hebt en, geheel onvoorbereid en dus: gansch onbevangen, voor uzelf hebt uitgemaakt, welke gij de mooiste vindt, dan weet ge al meteen tamelijk precies, in welken tijd gij u, naar den geest, het beste thuis voelt.

Wat dit laatste betreft, zal wel niemand zich voetstoots bekennen tot den geest van pl.m. 1600, waarvan Roelant Saverij getuigt in afbeelding I.

Dit bloemstuk is geschilderd op een koperen plaat, en hangt in het Centraal Museum te Utrecht. Dat het geheel wat somber aandoet, is bijzaak. Hoofdzaken zijn: de schikking, de zeer toegewijde, ja

HERMAN HANA

devote schildering, en... het gedierte dat om de bloemen rondkrioelt.

Gij weet, dat omstreeks het jaar 1600 bij ons de eigenlijke bloeitijd van de Renaissance, of wedergeboorte der kunst, begon. Ook weet gij, dat in het groote tijdperk, dat aan de Renaissance voorafgaat: de Gothiek, het kerkgebouw en, in het algemeen: de bouwkunst, alle andere kunst-uitingen overheerschte. En dat het gebouw, of een deel daarvan, — in casu muur met nis, — zich nadien nog lang als een belangrijk onderdeel op de schilderijen gehandhaafd heeft. En, tenslotte, dat het oud gebruik, om heiligenbeeldjes in of voor nissen te plaatsen, zelfs tot in onzen tijd is blijven bestaan.

De kuisheidsbestreving der Middeleeuwen, wijdde de bloem aan de „Moeder Gods”, en achtte het zondig, daarmee het vleesch te eeren, door er zich mee te tooien.

Maar Saverij, de baanbreker, stelt ons hier, conform den geest van Sint Franciscus, ter afwisseling een tuil bloemen in de nis van den heilige, van de Madonna, ja, hij gaat zóó ver, dat hij zelfs het zoogenaamde „gewormte”, het voor zijnen tijd alleen maar weerzinwekkend en vergiftig geachte „duivelsgebroed” van hagedissen, torren en „motten” rond en met de bloemen eert.

Gij zult wel eens gelezen hebben, dat Sint Franciscus, in zijn hartstochtelijke liefde voor elk schepsel Gods, zóó ver ging, dat hij zelfs luizen kuste, om ze daarna 'n plaatsje op z'n hoofd, en 'n teugje van z'n bloed aan te bieden. Welnu, een soortgelijke, scherp tegen den volksgeest ingaande liefde voor „het natuurlijke” getuigt hier. Zelfs de slakken, — ge ziet hun huisjes, — zijn niet vergeten. En het is alles, alles, geschilderd met een juistheid en nauwkeurigheid, die alleen aan een hartstochtelijke liefde voor de letterlijke werkelijkheid mogelijk is.

En het is tegelijk de kind-mensch, die zich hier uitzegt. Gij ziet het immers: hij heeft, in de Meimaand, naar links en naar rechts en naar overal gegrepen, om zijn tuil te verrijken! De eenvoud van zijn aard, heeft hiermee den eenvoud van zijn kunst geschaad. Een eenvoud van aard, die, behalve in de bontheid en toch weer stijve, schutterige schikking van de boeket, ook zoo aandoenlijk

HET BLOEMSTUK IN DE SCHILDERKUNST

getuigt in de hoogst opzettelijke, en eigenlijk hoogst onnatuurlijke plaatsing van dien kever en dien nachtvlinder, respektievelijk in den linker- en rechter-bovenhoek!

Een ondeugendheidje? Dat „gevleugeld gewormte” op de plaatsen waar, ware de boeket een heiligenbeeld, wellicht gevleugelde engelenkopjes geparadeerd hadden?

En, deze gedachte vervolgend, kunnen wij ook verder vragen: die hagedissen aan den voet der vaas, zijn zij misschien een nabeeld van de draken en monsters, die de middeleeuwsche heiligen vaak „onder den voet” hebben?

Ja, wat weten wij daarvan? Met welke felheid, felheid, die als 'n flikkering tusschen liefde en afgrijzen heen en weder schoot, Saverij deze beesten ervaren heeft?

Het is twintig jaar later, dat de meester ons, thans gerijpt en zéér verhevigd, in afbeelding II — Utrecht, Centraal-Museum — op die vragen een antwoord geeft, dat ons een ontstellenden blik gunt in de tegenstrijdigheden van zijn overrijke ziel.

Evenwel, beschouwen we eerst het stuk als geheel.

Wat hij gewonnen heeft aan gloed en kleur en meesterschap over zijn toch thans nog mateloozer veelsoortigheidshonger, — dat ziet gij aan dit bijna Rembrantiek overstraalde meesterwerk, waarop deze reuzeboeket, thans geheel in de nis geplaatst, en . . . gekroond met de „keizerskroon”, paradeert.

Alle onwennigheid, in de schikking ook, is hier overwonnen, ja in bravoer verkeerdt! Het blijft nog kinderlijk, om zóóveel verscheidenheid van soort en kleur op één paneel bijeen te schikken. Maar zie eens naar de uiterst beschaafde, ja geraffineerde wijze, waarop de schilder alle zwaarheid, of overlading, vermijdt. Rechts zoowel als links, vervloeien de tonen van stralend naar getemperd licht- en schaduwspel. Waardeer, hoe aan dat verfijnd vervloeien rechts en links de ragfijne looververtwijgingen, en rechts bovendien de schaduw- en slagschaduwspelingen, hun deel doen.

Waardeer ook: de zeer knap beheerschte massagroeping, waardoor, op ongezochte wijze, de boeket van onder naar boven, in drie

HERMAN HANA

hoofdgroepen is ingedeeld. En gij moet tenslotte het schilderij zelf zien, om de onge-evenaarde toewijding te erkennen, waarmee al dat gevleugeld gedierte, dat rond en in deze bloemen zoemt, geschilderd is. Bekijk, bijvoorbeeld, die libelle rechts eens met een vergrootglas. Dat kan ook nu nog niemand beter, en . . . men zal het ook niet probeeren. De kunst heeft nu andere idealen, en de benaming van 'n bloempje met: „schildersverdriet”, — omdat dit bloempje zoo ragfijn van maaksel is, — die benaming is vergeten.

Doch dalen we thans af naar de onderwereld, waar ook op dit paneel het „kruipend gedierte”, volmaakt van wedergave, paradeert. Gij vindt daar bovendien, links, een — slecht geschilderde — kakatoe, die, met ware wellust-woede, een kikker uiteenrukt.

Zie, wie dat daar zoo schildert, met dezelfde overgegevenheid als daarboven die bloemenglorie; wie zoo in éénen adem den lof der schoonheid, der uitbundigheid, en der uiterste wreedheid zingt, die is zeer zeker „kinderlijk”, — maar hij is ons, naar het wezen, vreemd. Toch, vreemd als hij ons dan zijn mag: wij zullen, als wij alle volgende platen naar den eisch bekeken hebben, in dezen Saverij iets te waardeeren vinden, dat bij uitstek van hem en van zijnen tijd was, en dat nooit weerom komt.

Het is dit: dat deze boeket daar in die nis, niet alleen de plaats, maar ook de functie van het heiligenbeeld, op hare wijze, overneemt.

Want gij zult, vooral door vergelijking met de andere platen, op den duur àl sterker en sterker getroffen worden door het zeer krachtig omhoogstrevende, en het geestelijke, het ijle, het van geest, als het ware, doorblonkene, dat in dit bloemstuk van een hoogere wereld en van een hooger leven getuigt.

Het lokken van deze bloemen is een lokken naar omhoog, en het lagere, dat daardoor in den mensch wordt overwonnen, en van den mensch wordt afgedaan, — „de overwinning van het vleesch”, — dat overwonnen lagere wordt dan gesymboliseerd door al dat gewriemel aan den voet van de gewijde boeket, en het wordt op zeer nadrukkelijke wijze gesymboliseerd door die kakatoe die dien kikker verscheurt.

Wat wij op dit schilderij zien gebeuren, dat gebeurt in den schilder.

HET BLOEMSTUK IN DE SCHILDERKUNST

Eenerzijds: het felle, hartstochtelijke, en toch sereene streven naar „de keizerskroon” des levens, het leven naar den geest, en anderzijds dat felle, wreede, fanatieke verscheuren van het zinnenleven. Het is een uiteenrukken van de ziel in twee onverzoenbare elementen; een uiteenrukken, dat nog zuiver Middeleeuwsch is, en dat later niet meer voorkomt. Maar wat intusschen óók niet meer voorkomt, dat is die devote schildering van zulk een overstelpende bloemenweelde.

Abraham Bosschaert, — afbeelding III, Mauritshuis, 's Gravenhage, — komt in opstand tegen het symbool der mystiek: de nis, en maakt die tot een bres in den muur, waardoor wij, langs de bloemen heen, een blik op de wereld krijgen.

Dat is typisch Renaissancistisch. Dat doorbreken van den muur, zonder hem te durven weglaten. De schilder komt daardoor tot een nieuwe tegenstrijdigheid: het licht dat nu, achter de bloemen, de schemeringen van de nis verdringt, en het licht dat aan den kant van den beschouwer, de bloemen bestraalt.

Ook Bosschaert schildert nog vroom, misschien zonder het te beseffen; — de groote ruimte, die hij „den hemel” wijdt, boven het luttele strookje landschap, waarop, naar het ge-iijkt gebruik van zijn tijd, kasteel en kerk duidelijk geschilderd zijn, — die groote hemelruimte, samen met het sterk opstrevend gebaar dat zijn bloemstuk heeft, is nog kenmerkend voor de vrome geesteshouding.

Evenwel: door zijn bloemen zoo van weerskanten te belichten, heeft Bosschaert zijn bloemstuk verkild, vernuchterd. We kunnen nu alles zeer duidelijk zien. Zoo duidelijk, dat deze boeket ons even aan een papieren knipsel doet denken.

Hij heeft trouwens dit geval niet zoo gezien, maar hij heeft het bedacht. Hij vertelt ons, in zijn zeer uitvoerige schildering, heel precies, hoe hij alles gezien heeft; maar hij jukt erg; — want hij hééft het niet zoo gezien.

Ik kan u dat makkelijk bewijzen. Gij weet immers wel genoeg van perspectief, om u te herinneren dat de twee wijkende lijnen die den onderdorpel begrenzen, bij elkaar moeten komen in een punt van

HERMAN HANA

den horizon. Maar zooals het hier geschilderd is, ligt dat punt daar 'n heel stuk boven.

Bosschaert heeft, den geest der Renaissance getrouw, met dit schilderstuk willen getuigen: de hemel is hier; de hemel is bij ons. Mijn bloemen wijzen er niet alleen heen, maar zij staan er in.

Evenwel: wij hebben in het bloemstuk van Saverij den hemel dichterbij dan in het schilderij van Bosschaert.

En daardoor staat ons toch per saldo het bloemstuk van Saverij heel wat nader.

Het schilderij van A. Mignon, — afbeelding IV, Museum Boymans, Rotterdam, — brengt ons, evenals dat van Bosschaert, naar de werkelijkheid terug. Het mist het sereene, het verhevene van Saverij, maar het geeft een levendigheid, een tinteling, een sprankeling van licht, die, op de grens van onrustigheid, door het bewonderenswaardig meesterschap van den schilder, toch binnen den greep van zijn beheersching blijft.

Dit is een Renaissance-boeket van de aangenaamste soort.

Het is waar, dat deze schilder ons dermate neerhaalt in het gebied van de letterlijke werkelijkheid, dat wij de sprenkeldruppels of „dauwdropjes”, die hij over bloem en blad gestrooid heeft, aanvaarden als volkomen in stijl met het geheel.

Wij willen dat niet meer. Een zoo kinderlijke letterlijkheid, is ons te onbelangrijk. Wij verlangen vooreerst: een minder overdadige veelsoortigheid van gebloemde en zaadzaaiend kruid. En wij verlangen bovendien een minder natuurgetrouwe *détailleering*, die hier tot in de nietigste bijzonderheden „afdaalt”. Maar de licht- en donkerverdeeling die, in 't midden krachtig, naar de kanten vervloeit tot sprankelingen en halftonen, is niettemin grootsch, breed en zeer bevredigend.

Nog heel even wordt het kruipend gedierte gerepresenteerd door de paar slakjes beneden. Maar die fungeeren hier alleen nog als geestige motiefjes. Het demonische, het obsedeerende van Saverijs onderwereld is volkomen geweken, evenals, trouwens, het extatische van het gebloemde daarboven hier wordt gemist.

HET BLOEMSTUK IN DE SCHILDERKUNST

Toch moeten wij ook dit schilderij een kunstwerk noemen. Ondanks alle uitvoerigheid, is de natuur niet slaafs gevolgd. Integendeel: de gedachte: Weelde, schittering, blijheid, heerlijkheid, is met talent gebeeld.

Een eerste blik op afbeelding V, — van den schilder Abraham H. van Beyeren, brengt u twee belangrijke ontdekkingen. Vooreerst: het gewormte en het kruipend gedierte is overwonnen. Het is van de baan.

Dit zegt ons iets zeer belangrijks aangaande den schilder en aangaande den geest van zijn tijd, althans van het kunstminnend publiek van zijne dagen.

Het wil zeggen, dat men nu eindelijk on-bevangen tegenover een bloemtuil kan staan. Niemand vindt het meer noodig, daar, ter completeering, nog allerlei wriemelend gedierte bij af te beelden.

En de tweede ontdekking die gij doet, is: dat hier zonder onbevangenheid met verf en penseelen gewerkt is. De hartstochtelijke begeerte, om de bloemen zóó natuurgetrouw na te bootsen, dat men zou kunnen meenen, echte bloemen te zien, is geweken. Onbevangenheid, dus, naar alle kanten; zelfs: huiselijkheid.

Ja, huiselijkheid. Want ziet ge dat open doosje wel, daar rechts beneden, met den afhangenden ketting? Dat is 'n zoogenaamd „lodderijndoosje”, — waarin 'n stukje watte met odeur, — eau de la reine, — waaraan de bezitster in de kerk, — als tegenwicht tegen de menschen- en stovenlucht, of op visite, of ook tehuis, als 't zoo geviel, zoo nu en dan snoof. In de kerk werd zoo'n doosje ook wel naar links en rechts gereikt. Gij vraagt: hoe komt men nu weer aan déze combinatie? Maar ge spreekt zelf het antwoord uit, als ge, naar ouden trant, zoo'n bloemtuil 'n „ruiker” noemt.

Beschouwt gij de schildering nader, dan ontwaart ge dat vooral het groen, als het ware terloops, met enkele kloeke penseelstreken op het doek is gebracht. Ge ziet dat het duidelijkst aan het gebladerte schuin onder de linksche tulp. Die tulpen zelf zijn wat groot. Zij paradeeren daar wel wat nadrukkelijk, terwijl toch naar links en rechts de tinten zoo geleidelijk in den achtergrond verzinken.

HERMAN HANA

Er is dus aan schikking en licht- en donkerverdeeling eerder iets verloren dan gewonnen. En zoo blijft dat doorgaan. Het is alsof elke winst 'n offer vraagt. En dan kan men, al naar persoonlijken smaak en standpunt, dat offer betreuren of met instemming constateeren.

Wat hier nog niet ge-offerd is, dat is de veelsoortigheid der voor de boeket geplukte bloemen. Het is nog altijd, wat wij tegenwoordig een boereboeket noemen. Ook een kind schikt in 'n boeket liefst veel verschillende soorten bijeen. Voor 'n beperking, in die richting, is een meer gelouterde, verfijnde smaak noodig. De betrekkelijk grove zeventiende eeuw, — anders gezegd: de kinderlijke aard onzer zeventiend' eeuwers, is daar niet aan toe gekomen.

Met afbeelding VI, — Museum Boymans, Rotterdam, — een bloemstuk van den ongetwijfeld zeer knappen vakman Uppink, — belanden wij, 'n slordige honderd jaar later, in de tweede helft van de achttiende eeuw.

Maar gij ziet met den eersten blik, dat de veelsoortigheid nog altijd in zwang is. Toch zal geen mensch dit schilderij overigens kinderlijk noemen. Want het ademt een sterke, zwoel-romantische zinnelijkheid.

Gij doet mij een genoegen met hierbij afbeelding II, — dat mysterieuse meesterwerk van Saverij — nog eens op te slaan. Gij ziet het: ook Saverij heeft naar grootheid van compositie gestreefd, door zijn eenvoudige, onverbrokkelde, licht- en donker-verdeeling. Ook Saverij moet de zinnen-verlokking die van bloemen kan uitgaan, ervaren hebben. Maar dat hij die verlokking onderging, daar blijkt uit zijn bloemstuk zelf maar weinig van. Integendeel: gezien naast deze Uppink ervaren we te sterker Saverij's wijding, zijn omhoogstreving, zijn vergeestelijking, en wij verstaan nu nog eens extra dat griezelig symbool bij den voet van de bloemvaas: die kakatoe die een kikker verscheurt. „Het vleesch” wordt daar gedood. Het onheilige, het onreine, blijft omlaag. Wat daar boven is, is rein, en hoort den hemel toe.

Van dat alles is bij Uppink niets meer over. Om te zien, wat nu

HET BLOEMSTUK IN DE SCHILDERKUNST

daarvoor gewonnen is, kunt gij zijn bloemstuk het best met afbeelding III vergelijken.

Want daar heeft Bosschaert een gooi gedaan naar hetzelfde doel, als hier Uppink bereikt: de boeket, tegen een landschap gezien, te schilderen.

Bosschaert doet dat daar nog zeer, zeer kinderlijk. Door de lichte lucht daarachter, gaat zijn bloemstuk op een papieren knipsel lijken, en krijgt het, ondanks allen vormenrijkdom, iets schraals, iets droogs. Uppink is rijk, overdadig en zóó zwoel, dat wij als het ware „onweer in de lucht” voelen. Een onweer, dat deze over-zinnelijke atmosfeer dan zou moeten zuiveren. En Uppink is, daarbij, zóó sterk bezeten van zijn sterk zinnelijken werkelijkheidsdrift, dat hij de door Van Beyeren veroverde breedheid van penseelvoering, weer onvoldoende acht, en weer terugzakt naar de bladertjes met de dauwperels, die ons in afbeelding IV, — Mignon's levendig schilderstuk, zijn opgevallen.

En . . . nõg iets opmerkelijks: De hemel, in Bosschaerts bloemstuk zoo wijd open en lichtend, is hier, bij Uppink, weg. Hij zou ons antwoorden: met 'n gebaar naar z'n zwoele rozen: Dáár is mijn hemel. Mijn bloemen roepen u toe: geniet ons. Ik zeg u met mijn bloemen: geniet. Om den hemel te erlangen, moet gij niet naar boven zien. Gij moet alleen zien wat u tot benauwens toe bekoort. Gij moet dáárin opgaan; zwijmelend te loor gaan. Dàn hebt gij den hemel!

Zie, dit is zijn evangelie, en het is de menschelijke, of Renaissancistisch-humanistische consequentie van Saverij's pionierschap; — een pionierschap dat ons, ja, door bloemen ten hemel hief, maar dat toch, anderzijds, een begin maakte met het hemelsche te verbloemen . . .

Maar, met dat al, voelt ook gij, dunkt me, bij het langer beschouwen, dat het onweer, dat in dit kunstwerk te broeien hangt, reeds losbarst ook.

De door Saverij, indertijd, zoo scherp gescheiden gebieden van geest en zinnen, woelen hier dooreen.

En de hemel, die bij Bosschaert nog zoo lichtend was, is hier ver-

HERMAN HANA

vangen door de zwoele zwaarten van een landschap, dat ons ternauwernood nog een stukje van dien hemel vermoeden laat. Een eerste stormvraag heeft deze zwoelten reeds aangegrepen; de Renaissancistische geest van vrijheid blijheid wordt hier doorhuiverd van een nieuw besef: het besef van een ontoereikendheid, die de zinnenweelde, hier sterker dan ooit ervaren, almeteen met een hunkerende smart vermengt.

Het is het einde der Renaissance, dat wij hier beleven.

Wij noemen den stijl van dezen tijd: barok.

En uit alle barok wordt altijd geboren: de bezinning, de vernuchtering, het loslaten van wat doorleefd en doorleden is, en het tasten naar een nieuwen, dieperen zin van het zijn.

En het is de kunstenaar Van Os, die in afbeelding VII — Museum Boymans — laat zien hoe men, in den tijd onzer grootvaders, de voorloopige balans opmaakt door, voor 't laatst, nog eens het gansche programma van bereikte kunstvaardigheid en afbeeldingsdrift voor ons op te stellen.

Gij ziet het: heel veel van dezen boedel kan zonder bezwaar aan den fotograaf, die trouwens reeds klaar staat, worden doorgegeven. Heel veel, maar niet alles.

Wij voelen: Van Os zegt iets, zingt iets, dat van veredeling, vereining getuigt. Het is, alsof men op een markt, door het geroes heen, een klinkklaar, glashelder geluid verneemt.

En we zouden tegen Van Os willen zeggen: vooreerst: Zeg het met minder bloemen.

En vervolgens: zeg nu van die bloemen eens niet, wat iedereen er van weet, maar getuig, zonder al dien zeer vaardigen omhaal, via die bloemen, op sterker, eenvoudiger wijze, van uzelf.

Maar het is Van Os niet beschoren geweest, dit standpunt te bereiken. Afbeelding VIII, — Museum Boymans, Rotterdam — staat ons uit dien hoofde reeds heel wat nader. Met dit bloemstuk betreedt de schilderes, Margaretha Rooseboom, den drempel van onzen eigen tijd. Zij leefde trouwens tot 1896.

HET BLOEMSTUK IN DE SCHILDERKUNST

Met dit schilderij is, om te beginnen, eindelijk die hardnekkige veelsoortigheid overwonnen. En we kunnen reeds bij deze schilderes ervaren: dat, naarmate de rijkdom der vormen vermindert, de rijkdom aan inhoud toeneemt.

We kunnen nu, terugblikkend, zeggen, dat Uppink, met de vanouds gebruikelijke middelen, een toppunt van dramatische werking bereikt, wat evenwel iets anders, en iets geringers, is, dan de hemelsche doorblonkenheid van Saverij.

Dat Van Os tot stilstand en tot bezinning komt, en dat Margaretha Rooseboom den nieuwen weg vindt.

Het kind, dat rijkdom alleen in den vorm van overdaad kent, is eindelijk mensch geworden, — en „heeft teniet gedaan hetgeen eens kinds is”, — door den rijkdom vooreerst en vooral in den inhoud, dat wil zeggen: in de uitdrukking te zoeken.

Deze eenvoud van hooger orde grijpt ook de werkwijze aan, en verwijdert daaruit al dat moeizaam gepeuter, dat in den parelenden dauwdrup, en in de vliesvleugelige bladluis zijn vaardigheids-triumpfen viert.

Dit schilderij is geschilderd, en gij hebt geen vergrootglas van doen, om dit te constateeren.

Het zegt ons, op eerlijke, onbevangen wijze, dat bloemen tot de zinnen spreken, maar toch staat het weer dichter bij Saverij, dan één der vorige kunstwerken, en het staat tevens dichter bij ons, dan Saverij doet. En wat den schildertrant betreft, vervult het, eindelijk, de belofte van Van Beyeren.

Natuurlijk zult gij enpassant mompelen: Alles goed en wel, maar . . . die vaas? Welnu, dat mompel ik met u mee.

Laat ons dus eerlijk constateeren, dat Margaretha Rooseboom's pronkzucht alvast is afgezakt naar dat gebied, en laat ons verder speuren, hoe de nieuwe kunst, anders gezegd: de nieuwe mensch, zich vervolgens ook dáárvan vrij-purgeert.

Wij doen goed, om thans eens over de grenzen, en met name naar Frankrijk te zien, waar de vernieuwing zich op krachtiger en . . . invloedrijker wijze manifesteert.

HERMAN HANA

Gij kent den grooten naam van Fantin Latour, en gij aanschouwt in afbeelding IX zijn kunst, een schilderij uit de collectie E. J. van Wisselingh & Co., te Amsterdam, waarvan deze firma mij hoogst bereidwillig een prachtige foto ter beschikking stelde.

Op sterke, overtuigende wijze schildert ons Fantin Latour de gelouterde zinnelijkheid, zooals hij deze via die rozen ervaart.

Hij is, in Frankrijk, de laatste groote kunstenaar, die nog, in den vage, aan Van Os en de zijnen herinnert, hoe gunstig ook hij daarbij afsteekt.

Zijn tijdgenoot, de sterke, stoere Pionier Cézanne, — afbeelding X, collectie Van Wisselingh, — heeft daar hoegenaamd niets meer van, en durft de bloemen aan met een bruisende kracht, waarvan ge wel éven terugschrikt, en . . . waarvan iedereen te zijner tijd zoozeer is teruggeschrokken, dat deze schilder eerst in het laatst van zijn leven een flauwe voorafschaduwing van de erkenning ervoer, die zijn werk, na zijn dood, ten deel viel.

Gij ziet daar een vaas met bloemen, in een ouden tuin.

En, was het bij Fantin Latour vooral de schilderwijze, de penseelhanteering, die ons dwingt: eerst en vooral: het schilderij te zien, bij Cézanne is het niet dit alleen, maar bovendien de compositie, of schikking der onderdeelen, die ons het schilderij doet erkennen als een zelf bloeiend, om zichzelfs wil, en niet vooral om het onderwerp, harmonisch ingedeeld geheel.

Cézanne is de voornaamste voorlooper, en goddeels zelfs voorbereider geweest van wat na hem nog volgt.

Hij heeft eigenlijk vooral voor schilders geschilderd, — althans, hij wordt, ook thans nog, vooral door schilders gewaardeerd. Want het schilderen, dat deed hij voor zichzelf, zomaar, omdat hij het niet laten kon.

Inmiddels zie ik, in gedachte, hier en daar, in verontwaardigd protest, een afwijzende hand in de hoogte gaan. En ik hoor dezen en genen zeggen: Dat een schilderij laat zien, dat het geschilderd is, dat het dus niet, als 'n gekleurde stereoskoop-kiek, een bedrieglijke nabootsing der werkelijkheid bestreeft, dat wil ik als een winst

HET BLOEMSTUK IN DE SCHILDERKUNST

erkennen. Maar dat een schilderij, vooreerst en vooral „zichzelf” zou moeten zijn, met ’n soort van minachting voor wat het voorstelt, dat gaat mij, ronduit gezegd, te ver. Ik wil een schilderij zien om wat het voorstelt. En als het, zooals hier, met die voorstelling een loopje neemt, of me die voorstelling toedient „met den Franschen slag”, — dan wekt dat mijn ergernis, en dan protesteer ik.

Geachte protestant, uw geloofs- en levensleer zegt u, dat de eenige kwestie is: hoe gij zijt, en niet: hoe of wat gij schijnt te zijn, hoe of wat gij u vóórstelt te zijn, namelijk: iets dat ge níét zijt en niet eens zoudt kùnnen zijn.

Best, zegt gij. Maar ik ben geen schilderij.

Neen, zeg dàt wel. Gij zijt geen schilderij, en ge hebt ook geen grein kans, er ooit een te worden.

Maar Cézanne, hier, voor uw oog, is dit schilderij geworden, dat gij afwijst, omdat het zoo heelemáál niet iets anders wil schijnen.

Gij hebt aanvaard mijn stelling, dat: zooals de menschen zijn, ook hun werken zijn. Trouwens: aan de vrucht kent men den boom.

En dan zult ge mij toch moeten toegeven, dat een man, die heelemaal niet verlangt: iets anders te schijnen dan hij is, met andere woorden: iets anders voor te stellen dan hij is, dat zóó’n man alleen dàn consequent blijft, als hij zoo’n houding-verwringing of wezensverloochening al evenmin van zijn „schilderij” verlangt.

En dan komt zoo’n schilderij er zoo uit te zien.

En daar hebt gij niet alleen in te berusten, maar gij hebt, zoo gij uit zijt op kunst, den plicht, dit schilderij heel ernstig te beschouwen, want juist, doordat dàt schilderij zoo heelemáál niets anders is of wezen wil, dan een schilderij, is het juist wèl iets anders:

Want nu is het: een zich openbarende menscheziel.

Gij kijkt bedenkelijk, bij dezen paradox?

Laat mij u dan dit even zeggen.

Een waarheid is alléén waarheid, als zij leeft.

En elke levende waarheid is een paradox.

Gedenk slechts even de meest levende waarheid die gij kent:

„Den Joden een ergernis, den Grieken een dwaasheid.”

HERMAN HANA

Gij wist het, trouwens?

Dat kunst, waar zij *kunst* is, en geen gebeuzel, hand in hand staat met het geloof, dat geloof is, en geen gefemel?

Hoe dat zij: als gij, ondanks alles, Cézanne blijft afwijzen, dan staat gij naast nagenoeg al zijn tijdgenooten.

Gij herkent, vooral in de indeeling of compositie, terstond Cézanne's invloed in afbeelding XI, van Renoir, die u nader staat, en die weer zeer dicht bij onze vroege zeventiend'eeuwers komt, door zijn kinderlijke uitbundigheid. Een uitbundigheid echter, die zich toch nadrukkelijk gebonden houdt aan het schilderij. De opzettelijkheid, waarmee de beide fruitgroepjes in de benedenhoeken zijn geplaatst, doet ons beseffen dat voor Renoir het schilderij, als harmonisch ingedeeld oppervlak, hoofdzaak blijft.

De pastelschets, — schets met zacht kleurkrijt, — van Odilon Redon, — afbeelding XII, collectie Van Wisselingh, doet ons die prioriteit van het schilderij of de teekening om zichzelfswil, nog weer anders, ongezochter, fijner gevoelen, en André Dérain, — afbeelding XIII, vertoont diezelfde verfijnde opvatting op eenvoudiger manier.

De Hollandsche tijd- en landgenoot van deze Franschen, — Vincent van Gogh, — toont zich in afbeelding XIV, — Museum Boymans, Rotterdam, — sterker aangegrepen door zijn onderwerp, dan door het probleem: de volledige verantwoording van het oppervlak, dat het schilderij is.

Hij heeft het even, maar daar dan ook zeer krachtig, aangeduid met die diagonaal die van rechts onder naar links boven schiet.

Alles trouwens, op dit schilderij, schiet en spant en wringt en worstelt. Het zijn ternauwernood bloemen meer, die hier geschilderd zijn. Wat hier vooràl geschilderd is, — dat is Van Gogh.

Met zijn tijdgenoot, — en onzen landgenoot: Floris Verster, — afbeelding XV, Museum Boymans, Rotterdam, — komen wij nog

HET BLOEMSTUK IN DE SCHILDERKUNST

Men zeer dicht bij Fantin Latour. Alleen: Verster is nòg weer eenzijdiger, en zéér veel sterker. Gij hoeft deze plaat niet lang te bezien, om door zijn teederte en zijn diepte, zijn sterke aandoening en zijn feillooze zekerheid gegrepen te raken. Wij moeten, ontegenzeggelijk, dit werk tot het impressionisme rekenen. Maar wij hebben hier met een impressionisme van doen, dat nergens oppervlakkig is, nergens ook vaag, maar dat, toets voor toets, overtuigend, klaar, resoluut en toch met 'n uiterst behoedzame omzichtigheid, door middel van rozen in een gemberpot, van een bewogen ziel getuigt.

En als gij nu, van dezen aanblik verzadigd, weer even terugbladert naar Margaretha Rooseboom, met haar lieve droomsfeer en haar mooie vaas, dan voelt gij dezen droom toch sterker getuigen, en gij acht deze gemberpot, zooals die hier geschilderd is, een kostelijker bezit, dan Margaretha's pronkvaas.

Met Jan Sluyters, — afbeelding XVI, — naderen wij Cézanne weer, maar zonder de nadrukkelijke opzettelijkheid, zonder de overdadigheid ook, van Renoir, afbeelding XI, Museum Boymans.

Deze magnolia-takken zijn klaarblijkelijk, — doch niet àl te klaarblijkelijk, — zoo geschikt, dat zij zeer harmonisch de ruimte vullen. Of, beter gezegd: het vlak. Want ruimte, in den zin van diepte, van het eene dichterbij en het andere verder weg, is hier niet gegeven, en ook niet bedoeld. Deze bloemen zijn schilderij gebleven. Zij komen niet daaruit naar voren, — „vóór de lijst”, — en zij wijken niet tot achter het doek. Toch hebben zij bijna de sterke teederte van de rozen van Verster. Versters weifellooze zekerheid hebben zij niet, evenmin, trouwens, als Cézanne's ruige drift.

Toch is dit schilderij nergens zwak. Het leeft en het getuigt van leven. Niet alleen, of ook voornamelijk, van het leven, de levendheid van den schilder, maar ook van het leven der bloemen die hier geschilderd zijn.

In het schilderij met de zonnebloemen, — afbeelding XVII, — van denzelfden schilder, kunt gij die harmonische indeeling van het schilderij in nog veel inniger mate genieten. Voor mij persoonlijk is

HERMAN HANA

dit het allerheerlijkste bloemstuk van de gansche collectie, op deze pagina's bijeen.

Wij zien hier, ten derden male, de bloemen tegen een achtergrond van licht. Maar welk een verschil is hier, eindelijk, bereikt met afbeelding III.

Daar, alles, uiterst nadrukkelijk, en toch, naast deze Sluyters gezien, zwak. Daar alles ten uiterste uitgewerkt of gedétailleerd, en niettemin levenloos, dood. Hier is niets dat niet leeft, niet ademt. Gij hoeft dit niet zoo maar voetstoots van mij aan te nemen. Ge hoeft alleen maar dit bloemstuk te vergelijken met, stuk voor stuk, elk der andere die u getroffen hebben. Gij zult dan zelf ervaren, dat dit schilderij, zoo niet het allersterkst, toch, alles met alles, het allerboeiendst is: met zijn dóóde bloemen.

Zegt u dit iets?

Zegt het u iets, dat een bloemstuk met doode bloemen, van Saverij, van Bosschaert, Uppink, Van Os, — ja Van Os vooral, — van Marg. Rooseboom, — ondenkbaar is?

Mij zegt het, dat wij hier van doen hebben met een scheppingsmacht, een levensdynamiek, die instinctief naar het doode gegrepen heeft, om het van levens-spanning te doen sidderen.

Hebt ge dat opgemerkt, hoe, uit die blinkende karaf beneden, met zijn eene, donkere bloem, het leven als het ware op- en openzwaait, via dien kleinen pot, over de al breeder en grootscher uitwaaierende bloemengroep? Als een komete-staart? Als een éénheid, die het sterke organisme van dit schilderij, als een golfstroom doorvóórt?

En ziet ge wel, dat bij Van Os de lichten tezamen een zelfde kromming vormen, maar dat die kromming daar doelloos en dood, an-organisch, amorf, nietszeggend, alleen maar quasi-los, en in den grond houterig en gekunsteld is?

Trouwens: Van Os heeft zijn gebloemde zorgvuldig geschikt. Jan Sluyters heeft dat, met deze doode zonnebloemen, vermeden. Hij heeft die bloemen daar dagen en dagen zoo gehad, totdat zij gestorven waren; en, stervend, zich hadden „geschikt” in hun onderlinge plaatsing en in hun lot. Gij kunt dat, bij bloemen die in een vaas of kan in uw kamer stonden, herhaaldelijk opgemerkt

HET BLOEMSTUK IN DE SCHILDERKUNST

hebben. Stervend, verschikken zij zich. En zij doen dat altijd zóó, dat geen menschehand de harmonie van zulk een tezamenstelling zou kunnen evenaren.

En het is Jan Sluyters gegeven geweest, om in dit „gegeven” zijn schilderij te voorvoelen, zooals dat schilderij geworden is.

En toch, mèt dat al. . . . zou dat bloemstuk van Jan Sluyters, met 'n paar dauwdruppen hier en daar, nog heel wat kunnen winnen!

Zie, nu ik dàt zeg, kijkt ge mij aan, kijkt ge althans deze letters aan, alsof ge de meest mallotige nonsens leest. Welnu: het *is* mallotige nonsens!

De heele dauwdrupperij. En de stijl van zien, de stijl van zijn en van schilderen, waarin die dauwdrupperij thuis is als 'n echte dauwdrop op 'n echte bloempetaal, die stijl van zien en van zijn heeft per saldo iets mallotigs.

En nu kan deze of gene denken: Laat dat zoo zijn; maar ik vind toch, daar tegenover, die moderne Franschen erg leelijk. Ik antwoord hem: Daar houdt gij altijd het recht toe; maar ge hoeft slechts even die moderne Franschen naast Van Os te houden, en daarna naast Sluyters, om te zien waar zij toch het dichtste bij staan. Bij den peuteraar of bij den sterken kunstenaar.

Afbeelding XVIII is de reproductie van een Japansche teekening, en ik voeg die hier tusschen omdat men weleens beweert, dat het heele impressionisme ons uit Japan is aangewaaid. Ik beschouw dit als onzin, maar ik erken toch tevens, dat de impressionistische tijd den Japannees voor het eerst naar verdienste heeft kunnen waardeeren. Ik mag er niet aan denken om hier ter plaatse over de karakteristiek der Japansche kunst te gaan uitwijden, en wil mij bepalen tot de twee opmerkingen: dat deze Japannees het eenige bloemstuk van deze collectie is, waarop geen pot of vaas is afgebeeld, en óók het eenige, waarop we de zon zien.

Dat overigens dit bloemstuk tusschen de andere impressionistische werken thuishoort, zult ge mij grif toestemmen.

Thans rest mij nog, u in afbeelding XIX een groepje bloeiende

HERMAN HANA

zonnebloemen van B. van der Leck te wijzen, dat door sommigen nog weer hooger aangeslagen wordt, dan die zonnebloemen van Jan Sluyters.

De fotografie van deze Van der Leck is mij zeer vriendelijk geleend door de firma Huinck en Scherjon te Amsterdam, die dit schilderij in haar collectie heeft.

En nu wil ik wel erkennen dat ik dit kunstwerk hooger schat dan Van Os en consorten, maar het haalt niet bij Sluyters. Het geeft van de bloemen de tinteling, en van de vaas of het glas waarin ze staan, den buitensten omtrek.

Van der Leck heeft daarmee een bekorenden dans van lichte en donkere vlekjes bereikt, en hij heeft het geheel niet slecht gebouwd. Maar de aangrijpende grootschheid, of ook de treffende tragiek, die zulk een bloemengroep hebben kan, geeft hij niet.

Hij geeft iets van de blijheid, en hij geeft iets van bevrijding. Maar hoewel deze compositie in nog veel sterker mate in het vlak van het schilderij blijft dan bij Sluyters het geval is, wordt dit vlak hier niet tot een sterker openbaring gedwongen dan we bij Cézanne en de andere Franschen zien.

Integendeel: de openbaring van het vlak, ik zou kunnen zeggen: de bevrediging van het vlak, missen wij hier. Van dien kant bekeken, hebben Fantin Latour en Verster al minstens even veel gepresteerd. En Van Gogh meer.

Toch zou men juist aan zulk een principieel-vlakke interpretatie in de eerste plaats dezen eisch willen stellen. En daar Van der Leck juist hierin te kort schiet, heeft, voor mij, deze studie geen hooger waarde dan die van 'n interessant experiment.

Een experiment, dat inmiddels tot volkomen ontplooiing gebracht is door Van der Leck's grooten voorganger, Piet Mondriaan. Hij is zijn „onderwerp”, — of dat nu een bloemstuk, een kerk, een landschap of een kamer is, tenslotte volkomen te boven gekomen.

Wat Mondriaan schildert, is ten slotte nog maar alleen en uitsluitend: het schilderij. Het schilderij, waarin zich dan de tragiek bezegelt, dat het schilderij slechts dat, en niets anders kan zijn. . . .

HET BLOEMSTUK IN DE SCHILDERKUNST

En in die tragiek den mensch symboliseert, die de ontoereikendheid van zijn menschelijke beperkingen in doorlouterde wijsheid ervaart en aanvaardt, en die dan, binnen de grenzen hem door lot en aard gesteld, de alomvattendheid van het zijn op zijne wijze representeert. Ik laat u van hem geen „bloemstuk” uit zijn laatsten tijd zien, omdat dit niet bestaat. Zooals gezegd: zijn latere werken zijn onderwerploos.

Zijn werken zijn de logische consequentie van de leus, dat kunst en onderwerp niets met elkaar te maken hebben.

Maar gij grieft hem niet, als gij hem voorstelt: zijne werken nu ook maar geen kunst meer te noemen.

De beknopte inhoud van zijn leer is: bouw zoo en werk zoo, dat al uw produkten gaaf en zuiver van schoonheid zijn. Schuw de natuur met haar verwarde en verbijsterende veelsoortigheden en onzuiverheden.

De mensch staat in de natuur: als dier. Als geest: staat hij tegenover haar.

Ge voelt, we zijn, met hem, bij dat verre, hooge ideaal, waar Saverij, in fel tourment, naar opworstelt. . . .

En daarmee is dan de kringloop gesloten, de kringloop der kunst, waaruit de schoonheid, zelfstandig, gezond, en sterk, naar voren treedt, los van de natuur en. . . . los van de kunst.

H. M. VAN RANDWIJK

RIETGEWAS

Waar geen water te bevaren
en geen land te loopen was,
groeide ik uit modderlagen,
broos, armzalig rietgewas.

Van de menschen nauw geweten,
en de dieren tot een straf,
wil ik mijzelfen wel vergeten,
leven, waar Gij 't leven gaf.

Aarde, die voor hen te nat was,
— daaruit zal mijn zwakheid groeien.
Water, dat reeds teveel land was,
— daarin zal mijn armoe bloeien.

— Maar mijn schamelheid is zegen,
want tot een aandachtig lied,
als het ruischen van den regen,
herschept God mij, armzalig riet.

En de mensch, die hoog verheven,
rumoerig op den dijk beveelt,
weet niet hoe hier diep beneden,
Gods adem op mijn armoe speelt. . . .

— Zoo laat mij bij de menschen eenzaam,
God, groeien door het jaargetij,
ik voel mij toch met U gemeenzaam,
en Uw heerlijkheid nabij.

Want als na den grooten zomer,
Uw mes zal door mijn leven gaan,
— Gij maakt mijn sterven des te schooner,
ik val U toe, als goudgeel graan.

E DE STEM IN DEN NACHT

Er was een verloren vader. Zoo één, die 't had aangedurfd om zijn vrouw en vijf kinderen vrijwel onverzorgd achter te laten, ten einde zelf den altijd verder lokkenden vrijheidswaan te volgen. En 't was nog wel zijn kleine kindvrouwkje, dat hij achterliet, nadat 't hem eerst, na veel gloeiende liefdesbetuigingen, gevolgd was uit 't verre zonneland naar 't ontnuchterende Noorden. Waar ze, zonder eigen familie en vrienden, geheel op haar man aangewezen was.

Met regelmatige tusschenpoozen van anderhalf jaar waren hun vijf kinderen geboren. Bij de eerste drie had hij voldaan gelachen en gezegd, dat 't goed ging zoo. Want met minder dan zijn broer wilde hij 't niet doen. En daar werd, bij de geboorte van kindvrouwjes derde, de zevende verwacht.

Maar in den tijd, die aan de geboorte van 't vierde kindje voorafging, was de groote verwijdering begonnen. Vaak ging de vader weg van huis, weken achtereen soms, met totale verwaarloozing van zijn zaken, en als hij dan eindelijk weer eens te voorschijn kwam, maakten het voortdurende kindergeschrei en de moeilijkheden van het aanstaande moederschap hem zoo korzelig, dat hij zoo spoedig mogelijk weer wegtrok, of zijn toevlucht zocht in bijna waanzinnige driftbuien en onredelijk harde slagen.

Enkele jaren kon 't zoo nog doorgaan; een vijfde kind werd nog geboren, maar toen ook scheen z'n tehuis den vader zulk een jammerlijke gevangenis geworden, dat hij 't ontvluchtte om, nu voorgoed, zijn zwerversnatuur te volgen.

Zoo was de laffe oplossing gekomen van een samenleven, dat onmogelijk geworden was en op den morgen van de verdwijning voelde 't vrouwtje slechts een onmetelijke opluchting, alsof een zware nachtmerrie van haar afgewenteld was. Daarna, bij 't volkomen ontwaken, kwamen de zorgen voor de toekomst; want een kort, achtergelaten briefje vertelde wel, dat hij zoo niet voortleven kon en dat hij dus aan zichzelf verplicht was, andere wegen te zoeken, doch van financiële aangelegenheden meldde 't niets. Hij wist ook

niet, waarheen hij gaan zou, en 't was niet waarschijnlijk, dat hij spoedig iets van zich zou laten hooren. Dat stond in het briefje en het was gemakkelijk te begrijpen, dat uit 't „niet spoedig” wel „nimmer” groeien zou, en dat 't waarschijnlijk ook zoo bedoeld was. Van 't toch reeds karige gereede geld, was verreweg 't grootste deel meegenomen, en ook dat sprak duidelijk van het onheilbare van de breuk en van 't onvruchtbare van iedere poging tot terugroepen. Dat laatste weigerde 't kleine vrouwtje trouwens ook met alle koppigheid van haar beleedigde zuidelijke natuur. Wie zóó kan handelen, wil immers werkelijk verloren zijn en degene, die achterblijft, doet verstandig, zich een weg door het leven te banen, zonder met een mogelijken terugkeer, of hulp zelfs maar rekening te houden. Zoo spoedig mogelijk richtte de moeder, met behulp van vermogende vrienden, een pension op, in een grootere seizoenplaats. Een pension, dat afwisselend slecht en tamelijk goed ging, en waarin de kinderen de jammerlijke schaduwen van fatsoenlijke armoede en de wonderlijkste sprankelingen van snel verdanen welstand leerden kennen. Een piano werd gehuurd in betere dagen, en weer weggehaald na weken van tegenslag. Zwierig meubilair werd aangeschaft op hoop van deftige huurders, maar het afbetalen was één lange lijdensweg, en de regelmatig keerende termijndagen werden tot schrikbeelden voor het heele gezin.

Maar toch werd de toestand nooit zoo kritiek, dat ze in 't groote huis niet zouden hebben kunnen blijven wonen.

Aan den grootsten nood werd altijd door ongedachte wendingen een blij einde gemaakt, en daar de kinderen opgegroeid waren in den min of meer sentimenteel romantischen geest, die hun moeder zeer sterk eigen was, zonder een mogelijk tegenwicht van den vader, en vermengd met een soort van blijmoedig gelooven in Gods liefdevol bestuur, leerden ze langzamerhand begrijpen, dat zij allen met elkaar in Gods bijzondere gunst stonden.

Immers, hun eigen vader, de aangewezen verzorger, was zondig weggelopen van zijn taak. Wat was er nu heerlijker en geruster, dan te weten, dat God zelf die taak had overgenomen en nu door allerlei gelukkige uitkomsten blijk gaf van Zijn trouw.

DE STEM IN DEN NACHT

Maar de verloren vader was hun altijd als zoodanig bijgebleven. Zoo was hij meegetrokken in 't pension, en onder dat opschrift, om zoo te zeggen, werd er steeds aan hem gedacht. Dat was zoo gekomen sedert, na 't gewone Bijbellezen-na-tafel, waarbij de gelijknissen van al 't verlorene aan de beurt waren, Ben, de oudste, die toen twaalf jaar was, bij wijze van verrassende ontdekking meedeelde: „En *wij* hebben een verloren vader, hè mama?” Waarop 't mamaatje haar verwerkte handjes met iets van voldoening op den gesloten Bijbel te zamen had gelegd en geantwoord had: „Ja, kinderen, wij hebben een verloren vader.”

Zijn levensgroot geteekend portret hing boven 't eenvoudig dressoir in de huiskamer; een sensitief gelaat met volle lippen en een vreemde uitdrukking in de oogen, als van een in 't nauw gejaagd dier. Sedert de eerste dagen van verlatenheid had de moeder ook niet opgehouden met haar kinderen te spreken over hun vader, op een wijze, die half zijn diepe verdorvenheid toegaf, maar voor de andere helft vol was van nog restende liefde voor den ondanks alles geïdealiseerden verlorene.

Zoo waren de jaren voortgegaan. De kinderen hadden, in groote aanhankelijkheid voor hun vroeg grijze moedertje, al heel jong wegen gezocht om haar zorgen te verlichten.

De oudste twee, jongens, waren in den handel tamelijk vooruitgekomen. De oudste was zelf al getrouwd en vader van een kleine rozige baby, het wonder van de familie. De dochter, die op de jongens volgde, was onderwijzeres geworden, de daaropvolgende typte op een kantoor, en alleen de jongste zoon verdiende nog niets, doordat hij zijn dagen op de schoolbanken doorbrengen moest.

Voor al voor de Kerstdagen gold 't als vaste regel, dat allen samen kwamen in moeders huis en in die dagen heerschte er, behalve een gulle overvloed van geschenken en lekkernijen, een geestelijke vreugde-opwinding in 't huis, die zijn hoogtepunt vond in 't zingen van Sankey- en Heilsliederen rond den verlichten Kerstboom.

Dan kwam ook telkens de verloren vader weer ter sprake, die werkelijk nimmer meer iets van zich had laten hooren. En menigeen onder de kinderen, die trouw elken avond den vader gedacht in 't

gebed, hoopte heimelijk, dat God tijdens zulke Kerstsamenkomsten de gebeden verhooren wilde en den verloren vader naar huis terug zou brengen. Hoewel ze zich nooit réaliseerden, hóé die thuiskomst eigenlijk zou zijn, en ze zich voorts door het voortdurend níét verhooren van die gebeden, hun Kerstvreugde nog niet voor een klein deel lieten ontnemen.

„Op Gods tijd,” konden ze denken, en dat zooveel te gemakkelijker, daar geen groote, verlangende liefde 't geloof vooruit wilde snellen, om vóór Gods tijd den verwachte naar huis te halen.

Op één van die Kerstreunies was 't, dat Ben, de oudste, veel te vertellen had. Een zakenvriend, dien hij overigens zelden ontmoette, had hem gevraagd, of dat een familielid was, die in Australië op een schapenfarm zat, maar van plan was naar Amerika over te steken, en die precies denzelfden naam droeg als Ben. Uit 't verdere gesprek had Ben begrepen, dat de bedoelde persoon niemand anders kon zijn dan zijn vader en na veel informeerden bij verschillende bureau's, was hij 't nieuwe Amerikaansche adres van den verloren vader te weten gekomen en had aan hem geschreven.

„Ik heb hem alles geschreven, mama, hoe 't ons gegaan is, sedert hij wegliep. Ook, dat hij nu grootvader is, en dat we nog steeds aan hem denken en voor hem bidden. Ans heeft den brief gelezen, en je vond hem goed, niet Ans?” 't Jonge vrouwtje knikte van ja. Ze kwam te zelden met haar schoonfamilie in aanraking om hun sfeer heelemaal aan te voelen, maar ze hield van hen om hun gulle hartelijkheid en hun blijmoedig kinderlijk gelooven. En dat Ben aan zijn vader geschreven had, nu hij eindelijk diens adres wist, was voor haar de meest begrijpelijke zaak van de wereld.

„En? . . .” vroeg 't grijze mamaatje gespannen.

„Geen antwoord gekregen,” zei Ben. „Misschien schrijft hij nog wel eens terug, later . . . maar misschien ook niet.”

„Schrijven doet hij niet,” besliste de moeder. „Neen, dat doet hij niet. Hij is koppig! O, kinderen, jullie weet niet, hoe koppig hij is. Al wilde hij schrijven, dan nóg zou hij het niet kùnnen. Zijn koppigheid zou 't hem beletten. O, ik ken hem zoo goed; dóór en dóór ken ik hem!”

„Misschien komt hij wel hier.” Als een vuurpijl kwam 't gezegde schuin achter den kerstboom vandaan, waar 't typistetje in een heel liefen stoel had zitten luisteren en droomen; een heele serie vonken spatte onmiddellijk op.

„Stel je voor!” „Verbeeld je!” „Hij zal wel veel veranderd zijn!” „Ook grijs geworden natuurlijk.” „Net als ons moedertje.” Ben raaide haar eens over de zilverglanzende lokken; sedert hij begreep, had hij een bijna vereerende liefde voor zijn moeder opgevat en kon niet laten die te toonen. „Mamaatje?”

Maar 't grijze moedertje zat in gedachten voor zich uit te staren naar andere dingen, dan die om haar heen zich bevonden. Voorbije dagen zag ze, waarin de eene last zich op den anderen stapelde en waarin haar vrouw- en moeder-zijn met voeten getrapt werd. Veel van wat ze toen niet begreep, en slechts probeerde te aanvaarden, was haar nu duidelijk geworden. De heele fatale karakteraanleg van haar man, met z'n ongebreideld egoïsme, dat voortdurend nieuwe zinnenprikkeling eischte, stond haar voor oogen. Hij terug? Maar hoe! Hoe had hij geleefd! Wat was er van zijn ziel en zijn lichaam geworden in al die jaren van zwerven! En dan — hij was volgens alle wetten haar meester nog; een scheiding was nimmer uitgesproken, en zijn naam was ze blijven dragen. Wenschte ze hem terug?.....

„Mama, wat zou u doen, als vader terugkwam?” Ben raakte haar arm even aan en ze schrikte er van op.

„Ik zou hem goed ontvangen, kind,” klonk 't zacht terug, en op haar wangen kwam een blosje, als schaamde ze zich, dat haar hart 't zóó van haar verstand gewonnen had.

„Kom, laten we zingen,” zei ze opstaande, en rond de piano gegroept, zongen ze samen de geliefde verzen van verlorenen, die thuis komen en hun hart den Heiland geven.

„We moeten voor hem bidden blijven,” zei bij 't goenacht zeggen op 't bovenportaal de moeder. „God kan iederen verlorene terugbrengen, en hem ook.”

In dien nacht, kort na 't middernachtelijk uur, gebeurde 't, dat fel

en luid de huisbel overging. Alle moderniseeringen ten spijt, was nog steeds de oude koperen trekbel in eere gebleven en 't geluid daarvan sloeg zóó gebiedend door de stilte van 't slapende huis, dat allen er door wakker schrikten, zich na 't eerste oprichten-in-bed in twijfel afvragend: „werd er nu wezenlijk gebeld, of droom ik zoo duidelijk?”

Eén voor één werden de slaapkamerdeuren zachtjes geopend en verschenen fantastische gestalten op 't flauwverlichte portaal. Mamaatje in een lila peignoir met veel witte donsrandjes afgezet en op dito pantoffeltjes; 'n zijden doekje luchtigjes over 't hoofd geslagen, deels om tocht te weren, deels ook om de vele papillotjes te verbergen. De beide meisjes hadden zich gehuld in wijde, vuurroode gewaden, en schuchter, achter haar man, stond Ben's vrouwtje met een badmantel over haar lange nachtjapon. De zoons vertoonden zich in hel gestreepte pyama's met verwilderde haren, en allen rilden ze van 't plotselinge ontwaken.

Even moest er krijgsraad gehouden worden. Want, hoewel niemand 't woord uitsprak, wisten ze zich allen vervuld van één gedachte: „daar is hij! de verloren vader!”

„Opendoen?” „Ja, opendoen.”

„Ben, jij bent de oudste, jij 't eerst de trap af.”

„Wacht even,” zei Ben, zich halverwegen omkeerend op de draai-trap. En met een wonderlijk diepen klank in de stem zich tot zijn moeder wendend: „Mama, àls hij 't is, wat dàn! U is de baas hier in huis; ù moet 't zeggen.”

„Hij zal welkom zijn,” klonk 't bijna plechtig. Daarop liep Ben, terwijl de vrouwen, bevend van zenuwspanning, een zitplaatsje op de bovenste traptreden zochten, de trap af, gevolgd door zijn beide broers en opende 't kleine kijkraampje halverwegen de deurhoogte. Donkere, donkere nacht, en op de stoep niemand te zien. Een vloed van wintersche koude sloeg den jongens in 't gezicht, zoodat ze onwillekeurig den kraag van hun slaapjasje beschermend dichthielden voor hun keel.

„Ben, zeg dan wat,” klonk een dringend gefluister van de schemerige boventrap. „Vraag dan, wie er is.”

DE STEM IN DEN NACHT

En Ben, door 't kleine venstertje: „Is er iemand? hé!! is er iemand?” Geen antwoord volgde. Toen probeerde Ben: „Wie is daar?” Winterse nachstilte.

„Ben, misschien durft hij niet antwoorden,” klonk 't zacht uit de vrouwenafdeeling, waarop Ben begreep, dat hij open kaart moest spelen met dien daar op de stoep.

„Is u 't, vader?” Nog geen teeken van leven.

„Misschien heeft hij z'n Hollandsch vergeten. Ja, dat zal 't zijn, hij kent alleen nog maar Engelsch. Denk eens aan, zooveel jaren in Australië en Amerika.”

Dat bedacht 't grijze moedertje, die zich de nagels in de handpalmen drukte van spanning en onderwijl nadacht over de thee en 't brood met vleesch, dat ze den verlorene voorzetten zou.

„Ben, vraag 't in 't Engelsch,” klonk een zusterlijk bevel van boven. En weer kromde Ben z'n lange gestalte zóó, dat hij door 't venstertje spreken kon. „Is it you, father?” En weer volgde er geen antwoord. „O God, o God, wat moet dát zijn,” barstte plotseling 't grijze moedertje uit. „Doe de deur open, Ben, misschien ligt hij daar, misschien is hij ziek, of flauw gevallen.”

Drie jongenshoofden spiedden door de geopende deur 't smalle zijentrée af. Fred, de jongste, kwam nog snel met een zaklantaarn aandraagen. Rillend in hun veel te dunne slaappakken belichtten ze 't tuinpad en de struiken, maar er was niets, absoluut niets te bespeuren. „Er is niets,” zei Ben kortaf en deed de deur achter z'n broers weer op 't nachtslot.

„Raampje ook maar sluiten?” vroeg hij, opziende naar de traphoogte. „Mama?” „Mij! laat mij nog probeeren.” „Mama, u wordt ziek hier voor 't raampje! Mamaatje!”

Veel gewapper van lila plooien, witte deinende donsrandjes en een grijs papillotten-hoofdje, dat zich bijna door 't nauwe venstertje wrong. „Ben, dear! are you there? You will be welcome, Ben!” klonk 't bevend en onwezenlijk in de vreemde taal.

Maar de nachstilte werd door geen antwoordende menschenstem verbroken. Er verschoot een ster, de kale struiken ritselden; ergens, ver, reed nog een late auto.

M. A. M. RENES—BOLDINGH

„Hij is er niet, kinderen. Er is niemand. Kom, we gaan weer naar bed.”

En even later, met een flauwen afglans van haar eerste triomfen over hem: „Mij had hij wel geantwoord. Neen, hij is er niet. Kom, ga mee naar boven.”

Dralend zette de familie zich in beweging, trapopwaarts. Veel werd er niet gesproken. Allen voelden zich wat geestelijk onlekker, en waren bovendien verkleumd van koude.

„Maar die bel dan. Want er is toch gebeld.”

„Misschien was hij niet goed aangedrukt en stak een eindje uit. Dan hoeft er maar even een trilling te zijn en hij schiet naar binnen, en 't lijkt alsof er gebeld wordt,” zei kalm de stem van Ans. „Dat is bij ons thuis ook wel eens gebeurd.”

„Ja, misschien!” gaven, aarzelend, de schoonzusjes toe. 't Leek hun in dit geval niet de oplossing te zijn.

Ben bracht z'n moeder tot in haar slaapkamer. Voorzichtig kuste hij haar op 't voorhoofd en streefde zachtjes heur haren.

„Vindt u 't jammer, mama? Hadt u hem graag hier gehad?”

En zij, moe op eens: „Nee jongen, 't is beter zoo. Welterusten, hoor.”

HENDRIK MULDER
DE AFBRAAK

Waar 't oude huis rees in een stille buurt,
die mijn herdenken streelende beminde,
toef ik een wijle, om niets meer te hervinden
van wat aan schats ziel schuw had opgeschuurd.

Der burens erf alleen, steeds stuurs ommuurd,
ligt nog doorruischt van d' oude, luwe linden;
maar tot een puinhoop waar mijn oog op tuurt,
wist brute hand mijn kost'lijk leen t' ontbinden.

Zie, op een ruwen muur, bleef zwart gevingerd
de runen-lijn van den gerooiden wingerd,
wiens warr'ge schaduw drong de steenen in . . . .

Zóó dreef d' herinnering met ets-scherp teeken
in 's harten wand, totdat ook die zal breken,
het troostend spoor van wat ik nooit herwin.

DE VOETSTAPJES

Dien Herfstdag, toen Jaapje voor 't laatst bij zijn vader in 't veld was, leek de wereld nog één groot Zonneland.

Het gouden zonlicht zweefde langs de eiken-boschwalletjes en speelde stillekens in het bronzig gebladerte. Het glom op de vette voren van het versch-geploegde roggeland en dook in alle zwarte kiertjes en alle donkere holletjes. Het stond stil-glanzend op de kale velden, tot aan den verren horizont, waar blauwige nevels hingen, als fijne, doorzichtige sluiers.

Reinders liep achter de eg, telkens heen en weer over den akker, maar aan 't eind, op de „wenning”, moest hij, de boer, zelfs even stil staan, om rond te zien en diep ademend te genieten van den mooien dag.

„Jongen, jøngen, jøngen!” mompelde hij bewonderend. „'t Is kolossaol! Moar lang duurt 't niet meer....”

Hij tuurde een poosje omhoog, waar door de wazige lucht twee blauwe reigers snel en geruischloos voortschoten naar het Zuiden. In de rij doode peppels langs de beek verzamelden zich schreeuwend de laatste spreeuwen.

„'t Duurt niet lang meer,” mompelde Reinders nog eens peinzend. Toen zochten zijn oogen het walletje af en hij riep: „Jaopje!.... Waor zit ie, jong?”

„Jao!” schreeuwde een schelle jongensstem. Jaapje kraakte al door de struiken, en sprong over de greppel op het land.

„Wat is d'r, vaoder?.... Gao je al naor huus? Nee toch?”

„Nee, blief maor!.... 'k Wol maor even weten, of ie d'r nog wassen. Wat hê j' daor?”

„O, vaoder, wat allergriezeligst dikke spekbrummels zitten hier. Moe j' res kieken!”

Jaapje kwam aanloopen en hield vader zijn pet voor, half gevuld met vet-glanzende bramen. Om zijn mond was een blauwe kring en zijn vuile jongenshanden waren rood-geplekt van het sap.

Zijn eene kous was afgezakt.

„Hebben?” noodigde hij. „Neem ze maor allemaol, vaoder. Of hê j' tabak in de mond?.... Jao?....”

Reinders knikte zwijgend en glimlachte. Als afdoend bewijs spooog hij secuur een straal bruin tabaksnat over het land.

„Aj nou ies wat veur moeder bewaorden,” opperde hij. „Die maakt d'r sjem van. Dâ's ôk even lekker.”

„'k Zal ze hier zoolang neerzetten,” was Jaapje dadelijk bereid. „En nou blief 'k bij joe....”

Daar ging het werk weer voort. De vette, breedschonkige paarden klauwden snuivend over 't land. Achter hun krachtige pooten, met de lange floscharen, sleepte schokkend en stootend de eg en kamde de brokken fijn.

Reinders' linkerhand hield losjes den egketting, de rechter strak de teugels. Hoog opgericht ging hij voort, met een rustigen glimlach. Zijn blijde oogen, onder de stoppelige brauwen, bestuurden het gansche werk. Soms glansden ze lachend even neer in de blauwe kijkers van Jaapje, die bewonderend opzag naar den forschen man. Het kereltje stapte dapper naast zijn vader mee, achter de zwoegende paarden en moest soms even draven om bij te blijven. Zijn klompjes zakten diep weg in de zachte, omgewoelde aarde, waaruit vochtige geuren opstegen van muffe, halfvergane plantenresten.

„Vort ol' Broen!.... Toe toch, zwarte!.... Vooruit nou!....”

„Vaoder, hoe komp dat nou, dat ie zoo stark binnen?” klonk plotseling Jaapjes schelle stem.

„Jao, mien jonkje,” lachte Reinders. „Jao, wat zâ 'k joe zeggen.... Dâ komp van 't eten en van 't warken en van de zuvere lucht zeker, hê?.... Begriep ie dat?”

„Jaowel, vaoder.... Wor' ik ôk zoo groot en zoo stark as ie?.... Laoter?....”

Reinders keek even lachend in zijn ernstig-vragende oogen, en be-kauwde vergenoegd zijn pruim.

„Jao, heur Jaopje! Net zoo groot en zoo stark as ikke, zuwwe hopen. Aj ôk maor flink eten en ôk flink warken en ôk hollen van de zuvere lucht.... Toe dan toch, Olle!.... Wâ's dat nou veur gekheid....”

A. NASSAU

De bruine merrie, die van puren levenslust haar kameraad in den ruigen nek beet, kreeg een kletsenden tik met de leidsels en haastte zich weer voort.

„O, dàt zâ 'k wel, vaoder! Dat wil 'k wel graog. En van de zuvere butenlucht hol ik veul. Dan wor' ik ôk boer, hê vaoder?”

„Jao? . . . Ok boer?”

„N'tuurluk, vaoder! Net as ie!” knikte ijverig het ventje, verbaasd, dat vader dáár nog aan twijfelde. „N'tuurluk! . . . En dan proem ik ôk tabak! En dan kan 'k ôk eggen met twee peerden, net as ie, vaoder! Wacht, 'k heb een stientien in de klomp. . . .”

Jaapje bleef even achter, om zijn klompen uit te kloppen, stiet toen haastig weer zijn voeten in de gapende openingen en holde onvermoeid het voortwerkend span achterna.

„En dan draog ik ôk groote leerzen, hê vaoder? Dâ 's veul gemakkelukker. Dan kun je overal deur. . . .”

„Goed heur! Maor eggen kuj ôk wel zonder leerzen en zonder tabak. . . . Hier, hol vast, jong! Ie de eg, ik zal mennen.”

„O, fijn vaoder! Fijn!”

Blij verrast pakte Jaapje haast eerbiedig het zware, ijzeren handvat en was dadelijk geheel in zijn rol. Hij hing zwaar achterover aan de eg en probeerde groote stappen te doen. Groote, forsche stappen, net als vader. Maar als hij achterbleef, sleurde de slingerende eg hem mee. Een paar keer ging het zoo over het land heen en weer. Jaapje spande al zijn krachten in, om zijn werk goed te doen en glunderde, toen vaders liefdevolle stem hem prees. Als een echte boer keek hij streng naar de zwaaiende paardestaarten en met een knorrig stemmetje vuurde hij aan: „Vort Olle! . . . Toe Zwarte! . . . Tsk, tsk, tsk, tsk! . . .”

„Goed zoo, Jaopje!”

„Vaoder. . . .”

„Jao?”

„Vaoder, nou help ik joe al een beetien, hê? Maor laoter, vaoder, â 'k groot bin, dan doe 'k 't hiele wark allennug! Net as ie! . . . En dan mag ie thuis blieden bij moeder, hê? Dan wark ik veur joe tweeën, vaoder!”

„Dâ 's goed, heur Jaopje!” glimlachte de boer. „Dâ 's goed, mien jong. . . . Ik hol joe an joe belofte, heur!”

Ze stonden stil op de wenning.

„Kiek ies vaoder!” wees Jaapje, „ie kunnen krek zien, waor we loopen hebben. Twee riegels voetstappen: van joe en van mij. . . .”

„Jao, jao. . . .” knikte de boer afwezig.

„Net as in de snei, hè? Maor die smulden gauw en dizze blieven d'r hiel lang staon, hè, vaoder?”

Reinders gaf niet dadelijk antwoord.

Hij keek bewogen in Jaapjes warm gezichtje en zijn blauwe, onschuldige kinderoogen. In die oogen was Zonneland. . . .

.. .. .
Op de schokkende wipkar maalden ze over den diep-uitgereden landweg naar huis, vader en Jaapje.

't Was een feestelijke rit.

Een vieze, zwarte modderbrij droop bij de spaken van de twee groote zijwielen neer en het kleine voorwiel, onder den slingerenden dissel, draaide en wrong zich voort, achter de regelmatig neerplonsende pooten der paarden.

't Was een flinke vracht en de zwoegende dieren dampten en snoven, maar waren nog moedig en vol werklust.

„Vort Olle! . . . . Toe Zwarte! Vooruit maor, jongs! Tsk, tsk, tsk, tsk!”

Vader en Jaapje troonden hoog op de voorbank van de kar. Hun beenen slingerden boven de vieze modderbeek, die geleidelijk onder hen weggleed. Tusschen hen lag de pet met bramen voor moeder.

Jaapje mende. Stijf rechtop zat hij en tuurde ernstig naar de knikkende paardenkoppen. Strak, in blijden trots, hield hij de teugels. Soms spuwde hij even, grootdoende, zijwaarts op den glimmenden weg.

„'t Gaot goed, Jaopje! . . . . Ie bint al een hiele kerel. . . . Durf ie nog wel?”

„N'tuurluk wel, vaoder. Ie bint er ja bij!” praatte Jaapje.

Even blikte hij dankbaar op naar vaders lachend gezicht. Toen was hij dadelijk weer in zijn werk.

A. NASSAU

„Vort Olle! . . . . Toe dan toch, jongs . . . . Tsk, tsk, tsk!”
Zwarte vond de teugels wat al te strak. Plotseling liep hij langzamer, boog zijn kop zoo ver mogelijk om en rukte toen met een forschen haal de leidsels vooruit. . . .

„O, vaoder!” gilde Jaapje.

Hij hield de touwen vast en schoot voorover van de voorbank. Reinders greep wild naar hem. . . . Mis!

Dolle schrik sloeg door den boer heen. Met een woesten sprong was hij van de kar. Ademloos hield hij met zijn sterken rug het voertuig tegen, trapte zijn voeten kreunend neer in de glibberige pap.

„Ho peerden! . . . . Ho! Stao dan toch!” brulde hij schor en het flitste door zijn duizelend hoofd: „O, de wielen! De zware, breede wielen met de ijzeren banden! . . . .”

„Jaopje! . . . . Jaopje! Waor bin je?” . . . .

Achter de kar, daar lag Jaapje, roerloos. En het gejammer van den sterken boer klonk schreiend op in de vredige, zuivere avondlucht.

Hij ijldde naar huis en hij steunde op zijn arm het bemodderde, bloedende hoofd van zijn jongen.

De paarden keken hun baas even verwonderd na. Toen bogen ze hun nekken, snuffelden eens aan de plassen en stonden dan rustig te droomen, op één achterpoot scheef doorgezakt, de andere op de punt van de hoef.

Onder de kar lag Jaapjes pet. De meeste bramen waren er uitgerold. . . .

. . . . .

Stil en zwart, in een lange zwijgende rij, volgden de mannen den boerenwagen, waarop het zwart-overdekte kistje stond. Gerrit, de oude knecht, het krom- en scheefgegroeide mannetje, dat altijd neen schudde met zijn hoofd, zat, ook in 't zwart, op de voorbank en mende. „Zwarte” stapte, rukkend aan de leidsels, draaiend zijn weelderig lijf, voort, speelsch als altijd, telkens pogend vlugger te gaan. Wat wist hij van zijn vracht? Maar Gerrits handen beefden en zijn grijze hoofd schudde, bedroefd, erger nog dan anders: „Neen. . . . neen. . . . neen. . . .”

DE VOETSTAPJES

De mannen volgden gebogen, met kromme knieën, gegroeid naar de aarde, waarin ze hun leven lang hadden gewroet. Hun handen, waarmee ze geen raad wisten, nu er geen schop of mestvork in kleefde, hingen zwaar en stil neer. Hun strakke, verweerde gezichten poogden hun ontroering of ook hun onbewogenheid te verbergen. Maar hun oogen konden het niet. Neen.... neen....

Geen geluid was er dan het zachte geslif van de trage voeten over het zand, het geklik-klak van de wielen om de assen. Zoo trokken ze voort, langzaam, en hun doodsche zwart was zoo in tegenstelling met de schaterende kleuren van den herfst en de stralende zon, dat het leek alsof het een optocht was van wezens uit een andere wereld. Ze hoorden hier niet, het moest zoo niet.... Neen.... neen.... neen....

Toch gingen ze voort. Een man op een ladder aan 't appels plukken, nam zijn pet af, wachtte en staarde. Vrouwen stonden in groepjes aan deuren, een tip van hun schort voor de oogen, druk en meewarig fluisterend. Een boer met zijn kar wachtte met ontbloot hoofd, tot de stoet voorbij was gegaan....

Er was niemand, die lachte, dan de zon. En Reinders, voorop, naast den dominee, glimlachte stil voor zich heen, terwijl hij zijn linkerarm stijf terzijde hield gestrekt, alsof hij iemand meevoerde aan zijn hand.

De stoet van mannen wist, want in het sterfhuis was een woord angstig-fluisterend rondgegaan en had meer ontzetting gebracht dan de dood. Maar de menschen achter de gordijntjes en aan de deur mompelden verbaasd en verontwaardigd, nu ze hem zagen, over wat ze gehoord hadden, dat hij nog geen traan had laten vallen, de harde, trotsche kerel. „Begrijp je zoiets nou?”

Neen, niemand begreep het. Niemand kon ook weten, dan alleen hij, dat Jaapje naast hem liep, met zijn handje in vaders hand.

De laatste dagen waren in Reinders ziel weggeleden in een diepen donkeren afgrond, die steeds breeder werd, vlak achter hem aan, want iedere minuut zonk er bij. Hij wandelde steeds op den rand. Stond hij soms even, zich oriënteerend, aarzelend stil, omdat een bekende stem, een eerder gehoord geluid, uit de diepte opklonk tot

A. NASSAU

hem, deed hij een zwakke poging, zich te bezinnen en het duister te doordringen, dan was een bloedige helling met schimmen van paarden en een kar, dadelijk onder zijn voeten. Een onzichtbare macht rukte en trok, om hem ook in de diepte te krijgen. En dan deinsde hij, hevig-worstelend, terug, met een angst, als hij nooit gekend had. Zijn vrouw, dien angst in zijn oogen ziende, als ze tegen hem sprak, zweeg nu. Ook Gerrit en de anderen. En Reinders staarde over den kuil heen, werkte en speelde en praatte met Jaapje. Altijd nu waren ze samen.

„Nou gaon we over de brugge, hè, vaoder? Weej wel, dâ 'k daor ies zo 'n dikke snoek vongen hebbe? Ie waren d'r zulf bij. Wat mossen wij trekken, hè, vaoder?”

„Jao — jao,” glimlachte Reinders.

„Zuwwe nog ies kieken, of d'r iene is, vaoder? Ie kunt ze zien staon in de zun. Zuwwer, vaoder, nou?”

„Nee. . . . nee, nou niet, nou niet, kom Jaopje, kom kereltje. . . .” Reinders klemde stijver zijn hand. Jaapje liep mee.

„Waor gaon we naor toe, vaoder? Naor de stad? Brengen wij 't zwien naor de stad?” —

„Jao, jonkje, dat dikke zwien, hè? Jao heur, dat lig in de karre, hè? Kom maor heur!”

Zoo babbelden ze en stapten voort achter den wagen. Maar soms was Reinders ongerust en kneep vaster zijn vingers. Want het was soms zoo raar. . . .

Droeg Jaapje nu ineens een lang wit kleed en zat er bloed aan zijn voorhoofd? Wat zei hij nu? Schreeuwde hij? Zei hij dat hij weg wou gaan? O, daar was weer die kuil. . . . Weg! Weg! De oogen dicht! De dominee greep Reinders arm, omdat hij wankelde, maar liet hem even later weer los.

O, daar was Jaapje weer. Hij had zijn Zondagsche pakje aan, met den matrozenkraag. Ja zeker, ze gingen samen naar de kerk, hij en Jaapje samen. Hij had den dominee al gezien. Ze waren zeker laat. Maar waarom liepen ze dan nu de kerk voorbij? Waarom liepen ze die hooge laan in? En waarom stonden er zooveel menschen te kijken? —

„Blief maor dicht bij vaoder, Jaopje,” fluisterde Reinders. En Jaopje deed het. Stil stapte hij mee.

En kijk, nu waren ze ineens op de wei. Ze gingen den put bekijken, dien Gerrit voor de koeien gegraven had. 't Zand lag nog op den rand, hij zou het zoo wegrijden. En ze zetten iets op touwen, en ze lieten dat zakken. . . . Wat was dat? Iets bruins, iets glads. . . . Wie praatte daar nu, die zware, diepe stem? Waarom zetten ze allen de petten af? —

„Blief maor dicht bij mij, Jaopje,” fluisterde Reinders weer. „Ie bint toch niet bange?” —

Maar wat was dat nu? Er werd gezongen. Kinderstemmen waren het. . . . En ineens was Jaopje weer in dat lange witte kleed. Met gesloten oogen lag hij. Waar? — Waar? In een kist? . . .

Toen werd één oogenblik de begoocheling weggenomen van boer Reinders. Hij zag den afgrond tot den bodem. Hij wist alles. Van zijn kreunen sidderden de menschen. Ze grepen hem vast, voerden hem weg.

Maar op den terugweg liep Jaopje al weer naast hem.

En toen ze hem, tijdens het begrafenismaal, zochten, stond hij in den boomgaard, schudde pruimen, zocht ze in zijn pet en lachte en praatte maar.

De roepende stemmen hoorde hij niet. Toen liet men hem. . . .

.. .. .
Hoe Reinders geworsteld heeft, om Jaopje bij zich te houden. Maar 't ging niet. Al zeldzamer werden de heerlijke oogenblikken, dat hij opdook uit een donkeren hoek van den stal of plotseling, lachend, met oogen vol pret, van den hooiberg kwam glijden. Hij wou ook niet meer aan vaders hand gaan door schuur of boomgaard. Telkens verscheen hij verder af, waziger, bleeker. En verdween. . . .

Hoe Reinders hem geroepen heeft en gezocht, overal. Bij het bosch-walletje, op den akker, die geëgd lag te wachten op de zaai van het zomerkoren in 't voorjaar, daar vond hij hem nog eens. Hij kwam ineens zich uit de struiken wringen, met zijn pet in beide handen.

„O, vaoder,” riep hij, „wat allergriezeligst dikke spekbrummels zitten hier!”

A. NASSAU

Bevend stond Reinders hem aan te zien.

„Kom es hier, mien jonkje,” lokte hij, „kom dan bij vaoder, mien kereltje! . . . Jaopje, jonkje, laot vaoder ies kieken dan . . . .”

En o, hij kwam nader. Dicht bij elkaar stonden ze en weer waren ze samen, praatten, lachten en met de oogen hielden ze zich aan elkander vast. Dan zweefde Jaapje weer weg en Reinders' handen grepen de struiken, de lucht. . . . Niets— niets. . . .

Hij zocht, hij speurde tusschen het hakhout, woest met koortsige haast. . . . Niets. . . . niets! . . . . Zoekend ging hij naar huis en een geheimzinnige, waarschuwendende stem zei hem, dat hij dwars door de velden, niet over den landweg moest gaan.

Gerrit diepte een sloot uit en zag hem dwalen over het land.

„Neen, neen,” schudde hij. „Dat kan zoo niet. . . . Dat mag toch zoo niet. . . . Neen. . . .”

Dan zag hij vrouw Reinders komen, die hem zijn koffie bracht.

„Vrouw,” zei hij, „de baos durft de waarheid niet an. . . . Het giet zoo niet langer.”

„Wat zuwwe d'r an doen?” antwoordde ze schreiend. „Hij heurt mij niet, as ik tegen hem praot. . . . Hij et, hij slaopt, hij stiet weer op, maor hij leeft as in een droom. . . . As ik wat vraog, krieg ik gien antwoord. . . . Wat kan 'k nog aandere doen as bidden?” . . . .

„Dat heb 'k ok daon,” zei Gerrit. „En 't wordt al beter met hum. Hij begint weer te warken. Hij stiet soms te prakkezeeren. Ik zie, dat de warkelijkheid dichter bij hum komp. Maaor hij durft er niet an. Hij blif nog zuken. En dat kan toch niet. . . . Neen. . . . Neen. . . .”

„De waarheid alleen kan hum vrijmaoken!” riep hij plotseling, met verheffing van stem. „En de waarheid zal hum vrijmaoken!”

En nog een poos, nadat de boerin was weggegaan, zat hij hoofdschuddend te denken op den slootswal. Toen stond hij op en ging, met vaster schreden dan anders, naar huis.

Reinders was den koestal aan 't uitmesten. Op het smalle paadje achter de greppel, met den kruiwagen tusschen hem en den boer, bleef de oude knecht staan, dicht bij de deur. Even scheen hij te weifelen, toen hij het krachtige lichaam van den boer zag werken, maar ver-

mande zich dan en hevig schuddend zijn oude hoofd, begon hij:

„Baos! . . . .”

Reinders werkte zwijgend door, hoorde niets.

„Baos, ik wil met joe praoten. Heur ie mij?” . . . .

Terwijl de boer een vork mest op den kruiwagen zette, zag Gerrit zijn oogen. Ze zagen naar hem, alsof hij niet bestond.

„Baos,” riep Gerrit bevend, „ik wil met joe praoten! Heur dan toch! Over Jaopje. . . .”

Hij zweeg, verschrikt. De boer had plotseling zijn werk gestaakt en kwam naderbij.

„Jaopje,” prevelde hij, met een dwazen lach, „Jaopje? . . . . Waor is mien Jaopje?” . . . .

Ze stonden elk aan een kant van den kruiwagen en de knecht vatte moed.

„Jao, over Jaopje, baos. Jezus zegt, de waarheid zal u vrijmaken. En Hij hef geliek. Ie wilt de waarheid niet. Ie hebt de leugen liever, omdat die niet zoo hard is. Maor ie bedriegen joe zulfs. En dat mag niet, baos! Neen, neen. . . .” Hij kwam dichterbij, omdat Reinders weer weg scheen te droomen. Recht op den man af nu vielen zijn woorden: „Ie denken, dat joen Jaopje nog hier op aorde is. Dat is de leugen, heur ie goed? Jaopje is dood! En we hebben hum begraoven. Ik zulfs heb hum reden. Wee j' dat dan niet meer? Ie moeten hum niet meer zuken en met hum praoten. Ik bin joe arbeider maor, maor ik heb joe nog as jonkje op de knie had en ik moet het joe zeggen. Baos, joe jonkje is dood, heur ie goed? Maor in de hemel leeft hij. Hij hef het goed en laoter zie j' hem daor ok weer. . . .”

De woorden sloegen Reinders vlak in 't gelaat. Ze scheurden den sluier, die hem scheidde van de werkelijkheid. Hij wankelde, steunde tegen den muur. Gerrit, de profeet, was voor hem de beul.

Ineens werden zijn oogen geopend en zag hij zich zelf, zooals hij deze dagen geweest was. Ontzetting kwam over hem. . . . Dat was erger dan de afgrond, waarvoor hij gevlucht was. Hij snakte naar lucht, hij hijgde. Zwijgend liet hij zich neersleuren in de eerst-gevreesde diepte.

A. NASSAU

Gerrit stond nog daar en wachtte. In den donkeren stal zag hij niet de verandering. En als hij het steeds sterker wordende hijgen gehoord had, had hij niets meer gezegd. Nu zette hij door:

„k Zal joe nog een handje helpen, baos. Ie bint er jà zulfs bij west, toen het gebeurde. Ie hadden egd op de boschakker en ie reden weerom. Toen viel Jaopje ommers van de kar, weej' dat dan nou niet? . . . Ie hebt hum zulfs naor huus toe draogen. En nog diezulfde avond . . .”

Kreunend vloog boer Reinders op, de mestvork hief hij dreigend omhoog.

„Biest!” brulde hij schor. En nog eens: „Biest! . . . Biest! . . .”

Struikelend over de boomen van den kruiwagen, viel hij neer op de mest. Zijn vreeselijk wapen rinkelde op de steenen. Gerrit was al gevlucht en strompelde haastig terug naar zijn werk.

„Neen,” schreide de oude man, „dat niet. . . Heere, zóó niet! . . .”

.. ..
Nu zocht boer Reinders niet meer. Hij wist. Hij dwaalde niet meer doelloos rond. Nooit heeft hij gewerkt als dien winter.

Als er dagen kwamen, dat het werk schaarsch was, zagen de knechten hem zwijgend door schuur en stallen gaan en over het kale, dorre veld. Zijn gelaat als van marmer, de tanden bitter gebeten op elkaar, de handen gebald tot harde vuisten in de wijde broekzakken. Gerrit wist het: Dan was de strijd van den baas het zwaarst. Zijn strijd, om alles te vergeten, wat hem vroeger sterk maakte en blij. Want vergeten, dat moest hij, om het leven aan te durven. Alle schoone herinneringen waren vergiftig voor hem. Hadden ze niet bijna zijn verstand geroofd? En zouden ze nu niet zijn wanhoop nog wilder, de leegte in zijn hart nog oneindiger maken?

En door den strijd schenen de herinneringen slechts meer los te komen. Reinders hongerige ziel doolde, als een verloren schaap rond om de herinneringen aan zijn jongen. Nog probeerde hij zich te verzadigen aan Jaapjes oogen, de blauwe, onschuldige, aan zijn kinderlijk-opziende liefde, zijn vertrouwelijk gebabbel, zijn vroolijken lach . . .

En Reinders streed zijn wanhopigen strijd. Hij steigerde op tegen die

bergen herinneringen, hij trapte ze weg, met al zijn kracht. Och, hij trapte *Jaapje* weg, zijn lieveling. Maar kon het anders? Moest hij dan zijn ziel laten vermoorden? Leven wou hij, leven, al was dan ook alles ellendig en zwart! Worstelen moest hij, in het pijnend verdriet. Vechten tegen de moedeloosheid, die zich zwaar liet vallen op zijn breeden nek. Weg, weg! Vergeten. . . .

Werken dan! Sloven, tot er geen kracht meer was, om te denken! Niet staan dromen. . . . En razen op die lui om hem heen, die hem maar stonden aan te gapen met hun oogen vol medelij! Hard, sterk, onbarmhartig zijn, net als het leven, net als. . . . Was er een God? Dan onbarmhartig, net als Hij.

Het personeel en zelfs vrouw Reinders begonnen den boer schuw uit den weg te gaan. Zij konden niet op tegen zijn onberedeneerde hardheid. 't Was, alsof hij allen haatte, alsof er niets dan wraak-zucht woonde in hem.

Alleen tegenover Gerrit was hij anders. Als hij met den ouden knecht sprak, kwam er steeds een zekere onrust over hem. Gerrit begreep, het was schuldgevoel. En dat juist hem bij regenachtig of koud weer, steeds binnenwerk werd opgedragen, dat was dankbaarheid voor de bevrijding.

Gerrit alleen begreep den baas.

„Is dat nou, wat ik bereikt heb, toen ik hem de waarheid toonde?” Die gedachte kon hij maar niet wegschudden uit zijn grijze hoofd. Vuriger dan vroeger waren zijn gebeden voor den boer. Inniger dan dat van de anderen, zijn medelij. Maar hij toonde het niet. En hoe graag hij een poging wou doen, zijn baas verder te helpen, hij deed het nog niet. Hij wachtte op de beste gelegenheid.

Eens waren ze samen in het hok bezig, de varkens te krammen. Gerrit hield het schreeuwende beest vast. Reinders drukte het snel en wreed de scherpe pin in de ronde woelschijf van den neus. Toen ze klaar waren en Gerrit het deurtje openhield voor den boer, pakte die plotseling stijf den arm van zijn knecht, keek nog eens rond of niemand hen kon hooren en zei gejaagd: „Gerrit, zeg op, was ik slim ver weg? Heb ik een bult gekke dingen daon? Wat allemaol? Vertel op. Alles!”

A. NASSAU

„Nee, baos,” antwoordde Gerrit rustig, schuddend zijn hoofd, „ie hebben allien maor niks daon as zuken, almaor zuken, aandere niks. Maor wô j' alles weten, wat ik denk? Luuster dan. Vroeger was ie bang veur de waarheid. Nou wil ie de waarheid nog niet hielemaol. Slechts zoover as ie zien kunnen, hê je hum annomen. En de hoogere waarheid, die zie j' nog niet.”

„Jao, baos,” ging hij moedig voort, toen hij zag, dat de boer hem aanstaarde, zonder begripen, „de hoogere waarheid! Dat joen jonkje in de hemel is, dat geleuf ie niet. Eigenluk durf ie het leed nog niet an. En dat ku j' ook niet, want ie hebben gien geloof en daarom gien troost en gien moed. Baos, striet niet tegen God. Hij is starker as ie en Hij zal joe boegen. Verliezen moet je 't, baos, als ie niet. . . .”

Hier hield Gerrit op, want de boer was zonder een woord te zeggen, weggestapt, en sloeg de schuurdeur achter zich dicht met een dreunenden slag. Voortaan meed hij den ouden knecht, zooals de andere arbeiders hêm.

De boerin had in 't geheim een groot portret van Jaapje laten maken. Het verhuisde op Reinders bevel naar den zolder.

De vrouw kwijnde weg van verdriet. Met het leed over haar jongen, schrijnde de angstige zorg om haar man. Maar in haar hart was vrede, want háár weg was, meer nog dan vroeger, gericht naar boven. Telkens weer poogde ze, hoewel schuw en vreesachtig, haar man ook daarheen te wijzen. Hij zweeg, liep weg, of legde haar het zwijgen op met een snauw.

.. .. .

Pas toen het voorjaar boer Reinders verlostte van het worgende nietsdoen, begon het er op te lijken, dat hij zijn strijd gewonnen had.

Zijn haar was in dien eenen winter grijs geworden en zijn rug gebogen. Het deed er niet toe. Zijn hart was vervreten en dood. 't Gaf niet. Reinders had toch gewonnen. Hij had alle herinneringen aan vroegere dagen weten weg te wringen, diep in zijn bittere hart. Soms, in een onbewaakt oogenblik, steeg er wel eens één weer naar boven, maar werd oogenblikkelijk met weinig moeite weer neergedrukt en gesmoord.

DE VOETSTAPJES

Al het teere en schoone was weg uit Reinders' ziel, al het geloof. Wrangheid en wraakzucht vervulden haar nu. Reinders, de sterke, de trotsche, was onbarmhartig, net als God.

.. ..
Hij zaaide het zomerkoren op het land, waar hij het laatst met Jaapje geweest was. Het veld lag nog, zooals het in den herfst, na het eggen, verlaten werd. Hoog opgericht schreed hij over den akker en spande zijn spieren. Vooruit!.... Nooit moe!.... Altijd sterk zijn! Altijd hard!

En hij smeedt de glanzende korrels neer. Hij kletterde ze ruw tegen de zwarte kluiten.

Geen hoopvolle gedachten waren in zijn verwrongen ziel over het opkomen en den groei. Geen zoete berekeningen over den oogst en den prijs. Niets was er in Reinders, van het nieuwe leven, dat òm hem de heele natuur vervulde.

Plotseling, wat was dat? Daar naast hem en voor hem uit over het land liep een spoor van kleine, duidelijke kuiltjes, naast een rij grootere. Indrukken van kleine klompjes?....

Een poosje keek boer Reinders er onder het zaaien naar, zonder dat het goed tot hem doordrong, hoe die kuiltjes daar kwamen. Maar toen schoot het plotseling vlijmend door hem heen: De voetstapjes van Jaapje, van den vorigen herfst! Daar stapte hij weer voort aan den egketting....

„En â 'k groot bin, vaoder, dan proem ik ôk tabak! Dan kan 'k ôk eggen met twee peerden, net as ie. En dan zurg ik veur joe tweeën.... Fijn, hè vaoder?”

Het heldere stemmetje schalde weer op naar den starenden boer, zóó duidelijk, alsof Jaapje naast hem stond.... En plotseling scheurde de harde korst van zijn hart.... Al de herinneringen aan vroeger borrelden en spotten omhoog, met nieuwe kracht, alsof ze nooit weg-gewrongen waren. Ze dansten voor Reinders' oogen, ze over-stroomden hem, ze zouden hem nu worgen, zooals hij het haar gedaan had....

Er gorgelde een wilde snik uit de borst van den sterken boer. Hij wrong het zeel van zijn schouders, smeedt woest den zaaibak in het

A. NASSAU

zand. . . . En. . . . hij trapte wild door de kluiten, hij rende weg. . . .

„Maak àf dat werk!” brulde hij naar den verschrikten knecht. . . .

„Maak àf!. . . . Ik kàn het niet. . . .”

In de schemerige schuur viel hij neer op wat hooi en wentelde zich rond in wilde wanhoop. . . .

„Ik kàn het niet!. . . . Ik kàn het niet!. . . . O, God, ik kàn het niet langer dragen!. . . .” kreunde hij.

Zoo vonden hem zijn vrouw en Gerrit.

. . . . .
Nu liet boer Reinders over zich heenzwalpen de zware, roode golven van het leed, zonder verweer.

Dagenlang lag hij doodziek, in krankzinnig ijlen, in wild krijschen om hulp.

Toen werd hij stil. . . .

En toen langzaam zijn krachten terugkwamen, luisterde hij zonder tegenspraak naar de zachte, fluisterende stem van zijn vrouw, als ze, mager en bleek van de lange, doorwaakte nachten vol angstige zorg, zat aan zijn bed.

Toen ook, eindelijk, liet hij stil neerdalen de heilige druppelen van Gods balsemenden troost in zijn verscheurde ziel. Schuchter begon het nieuwe leven te gloren. . . .

Boven zijn bed hing na een poosje het groote portret van Jaapje, met de stille, glanzende oogen. De boer had het zelf gewild.

Reinders had den strijd verloren. Maar niet het leed, Gød had gewonnen. De waarheid had hem toch vrijgemaakt.

DRIE QUATRIJNEN OVER VRIENDSCHAP

Sla toe mijn vriend, mijn hand is even heet.
Wij kennen eendre zonden, eendre lusten.
Wij gaan tesamen en vergaan in 't zelfde leed
van vaart, van hartstocht die geen einde weet.

JAN H. DE GROOT.

Mensch, alle hartstocht die ik in mij vond,
gaf ik nutteloos uit aan vriendschap of aan liefde.
Wat zoekt een mond een even heeten mond?
Die 't meest beminde blijft de diepst gegriefde.

A. J. D. VAN OOSTEN.

Vriendschap? Ai lijden, 'k min de vriendschap niet,
mijn hart kent enkel Liefde's schroeiend lied.
In Liefde slechts kan ik mijn God herkennen.
Wie, die zijn God in vriendschap's dwaasheid ziet?

JAN H. EEKHOUT.

M LOMMEKES WEERKEER

Met een schelmschen lach stapte Lommeke in de Noordstatie van Parijs in den trein. Eindelijk was hij dan toch besloten, voor eenige dagen naar zen pays, naar zen Vlaamsche landstrecke te gaan. Liene moeike had zoo dikwijls gevraagd wanneer hij nu toch eens ging afkomen. En verschillende keeren had Lommeke beloofd haar een bezoek te brengen zonder dat hij evenwel een enkele maal zijn belofte gehouden had.

Lommekes moeder had bovendien dit bezoek niet in de hand gewerkt, wijd van daar. En nu nog, terwijl hij in den trein steeg, scheen zij zijn reis met geen goed oog aan te zien.

Lommekes ouders waren Vlaamsche menschen, die kort na den wapenstilstand naar Parijs getrokken waren en daar een café hadden overgenomen.

Toen Lommeke in den trein stapte zei zen moeder hem: — Lommeke jong, zie dat ge bij Liene moeike uwen mond niet voorbij en klapt. We moeten van Parijs niet meer zeggen, dan we kwijt willen zijn. Ze heeft nooit meer gezien dan haar dorp en heeft van stadsleven geen begrip. En en doe in 's hemels naam uwen mond niet open over de klanten die bij ons komen. Want dan kreeg Liene moeike gemakkelijk een appelflauwte. We zouden zwak een brief op onzen nek geschikt krijgen, een brief waarin ze weer een zaag zou spannen over heur God en Christus. En in Parijs kunnen we dat fijn missen. We hebben daar al meer verstand dan dat. Lommeke knikte van ja. Zen moeder kon gerust zijn. Hij wist van waar de wind kwam. Als Liene moeike hem somtemets wilde uithooren, zou hij stommen-ambacht spelen.

Als Lommeke van zen moeder afscheid nam en de trein voortreed lachte hij weer.

Liene moeike moest het eens weten. Ja... ze moest het eens weten. Wat zou 't goeie menschke een oogen trekken. Ze zou geen appelflauwte krijgen neen, maar ze zou er plat ziek van te bedde stuiken. Als een klod vodden zou ze te hoope vallen. Ze zou heur

zegen uit heuren kop grijzen en in enkele dagen ware heur hert versleten van verdriet.

In haar brieven was 't altijd Lommeke van hier en Lommeke van daar. Iederen brief drong bij de ouders aan toch goed op Lommeke te passen; te zorgen dat Lommeke braaf bleef.

Liene moeike had schrik van Parijs, van Parijs eigenlijk niet, maar van de bekoring en verleiding die er een mensch op alle soorten van manieren van den goeden weg konden brengen, eer hij 't goed gemerkt had.

Ook in den laatsten brief had ze het weer gezegd, dat ze allegeleijk toch niet gerust was over Lommekes ouders en over Lommeke zelf. „O, ik geloof u wel, das dat niet,” zoo schreef ze, „maar ik ben allegeleijk toch niet op mijn gemak, als ik aan ule peis. Daar is iets, dat me vervaard maakt, dat het niet goed is met ule en met Lommeke. Ik peis altijd dat gelie in Parijs leeft, alo. . . . gelijk 'ne Christenmensch niet moet leven. Ge moogt het me niet kwalijk nemen. Ik zou dat van mij willen afsnijten. . . . maar ik kan niet. Neen — ik peis geen kwaad van ule, maar als ik op ule peis, dan zou ik somtemets moeten grijzen. Ach dat de wereld toch zoo groot is en Parijs toch zoo wijd van hier ligt. Als ik u maar eens kon komen bezoeken, ik zou zwak aan uw oogen zien, dat ik me trompeer en dat ge geenen voet verkeerdt en zet. En dat zou nen wrong van men herte zijn.”

Geenen voet uit den weg zetten, ah. . . . ze moest het eens weten dacht Lommeke, terwijl hij schamper lachte. Als ze het moest weten van zen ouders en van haren Lommeke. . . . ze kreeg er gemakkelijk de beziektheid van.

Lommeke verzonk in gemijmer terwijl de trein in versneld tempo doorjoeg, het hart van Frankrijk uit, de Belgische grens henen.

En nu kwam dat weer in zijn gemoed wroeten, dat, waarvoor hij feitelijk geen naam en wist, maar iets dat zoo een heimelijken schrik over zen lijf deed kruipen. Neen. . . . een schrik was 't eigenlijk niet. 't Was iets anders. . . . iets waarvan hij ongemakkelijk was.

't Was alsof het daarbinnen in hem tegen de wanden van zen hart klopte, alsof het hem verwijtingen toebeet, dat hij er van bloosde.

FRANS VAN SCHOTELVELD

En een donkere schaduw kroop over zen gezicht. De heldere glans van zen krachtigen blik taande al met eens.

Awel. . . . hij kon tegen alles. . . . zoo sterk was hij. Voor niets ging hij een stap opzij. Hij kon werken tegen den besten op. Het langst en 't zwaarst. Tegen koude en hitte in kon hij wroeten en spot van zen makkers kon hij doen verstommen met een enkele vlam van zen oog.

Hij was de sterke Vlaamsche boschkerel, die als een natuurkind in het mondaine Parijs alles braveerde, overfijne manierkes, pronk en praatzucht, gemakzucht en opsnijderij. . . . o. . . . het raakte hem niet.

Maar dat ééne. . . . dat ééne!

En nu zuchtte hij: o. . . . les maisons de plaisir. . . . les maisons de plaisir.

O. . . . dat hij, de Vlaamsche boschkerel, alles meester kon. . . . alles. . . . maar dat ééne. . . . dat ééne niet.

Traiterderij sloeg hij met één blik aan gruis, afgunstigen hield hij, alleen door zen stoere verschijning op een afstand, onderkruipers kon hij met één vuiststomp vol schrik stampen. Maar dat ééne. . . . dat ééne kon hij niet weerstaan. En weer zuchtte hij: „o. . . . les maisons de plaisir”.

O, wat had hij daartegen gevochten. Maar de bekoring er van lag op zijn lijf en lee geplakt. Als een plaag kwelde het in zen boezem, als een ongemak, neen als een foltering vrat het aan zen levensrust. En sinds hij met nijd gewaar geworden was, dat hij er niet tegen op en kon. . . . dan, dan. . . . O. . . . Liene moeike moest het eens weten. . . . dan had hij er zich volop ingesmeten. Dan had hij zich aan zijn vleeschelijke genoegens overgegeven, wild als hij was, wild als alleen een Vlaamsche boschkerel zijn kon. Dan was hij bekend geworden als de hartstochtelijkste, de onbegrensde en de doorjager. In de Moulin rouge en in de huizen van la Bute de Mont Martre kende men hem als de heftige doorjager.

En nu. . . . nu zuchtte hij. En binst sloeg het daar binnen in hem tegen de wanden van zijn hart. . . . sloeg ze zen naakte ziel het vlijmend zelfverwijt, dat hij, Lommeke, Liene moeike's Lommeke,

LOMMEKES WEERKEER

die weggetrokken was als de gave Vlaamsche boschkerel, nu terug kwam als een door en door bedorven stadskind.

O! zij. . . . de goede en oprechte Liene moeike, ze had gelijk, ja, ... ze had gelijk, met haar Lommeke was het mis.

Haar Lommeke was Lommeke niet meer.

O. . . . hoe ging hij nu onder haar oogen komen; . . . . onder haar reine klare oogen?

En nu had hij, ik weet niet wat willen geven als hij nog bezeten had, die reinheid, gaafheid en onbedorvenheid van toen hij nog speelde bij Liene moeike, die goede reine Liene moeike. O, nu had hij een arm of een been willen missen als hij maar had kunnen weerkeeren zooals hij aangegaan was. . . . als Liene moeike's Lommeke . . . . de onbesmette Vlaamsche boschkerel. Maar. . . . de Parijsche zonden van grove vleeschelijkheid kleefden aan zen lijf en besmetten zen ziel.

En nu zuchtte hij niet alleen. . . . maar uit zen oogen welden tranen.

II. — Ongemerkt was Lommeke zoo de Fransche grens genaderd. Nadat de douane-formaliteiten vervuld waren, voerde de trein hem al spoedig het hart van Vlaanderen in. Zijn gevoelig gemoed werd geroerd, bij het aanschouwen van de Vlaamsche landouwen. Lachend lagen daar de velden hunne vruchten tot een rijpenden oogst te toonen. Lommeke voelde de liefde tot zen landstreke in hem wakker worden. En dat schiep schielijk een weeke stemming in hem. Hij, de Vlaamsche boschkerel, keek met glinsterende oogen naar de boomen en de velden, van waar een teere sprake in oneindige variatie tot hem kwam, die hem geheimzinnig begeesterde. En nu voelde hij het nieuwe verwijt hem beschuldigen, dat hij zoo lang, ginder in die groote wereldstede, in de bedrieglijke weelde en onnatuurlijke geneugten geleefd en Vlaanderen vergeten had.

Ginder had hij schijn voor wezen, geforceerde en opgeblazen grootheid voor majestueuze verhevenheid genomen.

Ha. . . . wat lag hier alles in ongekunstelde pracht voor zen blik.

Het seizoen zomerde zoo deugdelijk over de velden.

Ja, hier op dit golvende akkerland was alles echtheid, niets bedrog

FRANS VAN SCHOTELVELD

noch oogenverblindings. Als één groote zolder van overvloed lagen de velden hun vruchten te torschen. Al de in den schoot der fertille aarde verborgen rijkdommen waren te voorschijn gegroeid, gekoesterd door de ijverige zonnearmte en aangekweekt en veredeld door de liefdevolle handen van den akkerman.

O, het leek wel het groote paradijs, waar natuurlijkheid en reinheid heerschten. En het was hem of de onbedorven natuurweelde waar zen verbaasde blikken in wijdden hem verweten, dat hij ginder in die stede van schijn en opgeblazenheid verspeeld had zijn gaafheid en ongeschondenheid, die hij van moeder Vlaanderen gekregen had.

O, wat kregen de stemmen in hem nu een bittere scherpte. Wat hamerde het zelfverwijt nu met heftige slagen in zijn zwoegenden boezem.

Gaaf als een natuurkind was hij vertrokken, beschadigd als een wereldling keerde hij weer.

En daar voor hem zat een oorlogsverminkte, met de eere teekens op de borst.

Maar hij. . . . Lommeke, was de stadsverminkte. Geen invalide de guerre. . . . maar een invalide de plaisir. Innerlijk was hij gekwetst, geraakt door de pijlen der schuldige vleeschelijkheid. Ja. . . . hij was een invalide. Het schoonste en het rijkste was ginder in de woelige stede beschadigd en verdorven.

O. . . . hij had zich hier in het veld in den duwenden zonnebrand willen werpen om zich te laten ontsmetten. . . . te laten ontdoen van wat op zen ziele kleefde.

Zoo stapte hij op de plaats van zijn bestemming uit den trein.

En daar, aan het traliewerk der statie, zag hij Liene moeike, die plots haar lachend gezicht naar hem wendde.

Hemel. . . . het was Liene moeike. Een beetje verouderd, ja, maar geheel en al Liene moeike.

Een weldadige sensatie schokte door zijn sterk mannenlijf.

Met een wilden sprong botste Lommeke in Liene moeike's armen. En ontstuimig kuste hij haar, innerlijk geroerd als dreeg hij er door uiteen te vallen.

Maar woorden vond hij niet. Doch hij liet zijn levendige oogskes

diepe kijken in Liene moeike's reinen blik. En dat deed hem onbeschrijflijks deugd.

Nu zag hij voor het eerst den vollen rijkdom van Liene moeike's goedheid en natuurlijke reinheid en gave onbedorvenheid. De goedheid spetterde uit haar oogen. De ongekunsteldheid speelde om haar gezicht. Het leek hem of Liene moeike, gelijk het Vlaamsche veld zen gewas, nu haar goedheid en gave aantrekkelijkheid als een rijpe vrucht haar omgeving toonde en aanbood.

Aangedaan liet Liene moeike haar oogen over Lommeke weiden. Ach. . . . wat was hij tot een sterken kerel uitgegroeid. Wat gaven zijn schitterende oogen een opvallende uitdrukking van krachtige levendigheid aan geheel zijn voorkomen. En onwillekeurig moest ze peinzen aan haar vader, Lommeke's grootvader. Wat trok hij daar nijg op. Ze zou gezworen hebben, dat hij in zen gang en zelfs zen manier van spreken zen grootvader nadeed. Maar als zij hem dan weer nauwkeuriger naging, dan zag zij toch weer iets anders, iets meer melancholies, iets meer droomerigs in zen blik.

Doch ze voelde zich onuitsprekelijk gelukkig hem nu eindelijk voor eenige dagen bij haar te hebben. En 't simpele gedacht dat Lommeke haar toch nog niet geheel ontgroeid was, roerde haar tot week wordens toe. Want haar Lommeke had ze van den stond zijner geboorte gaarne gezien. En dat was zoo gebleven, niettegenstaande hij nu zoo lang van haar was weg geweest. Wie had ze ook anders om iets voor te gevoelen. Haar man was overleden en kinderen had ze niet. En aan andere kinderen der familie had ze zich niet zoo kunnen hechten. Alleen Lommeke, daar zag ze iets bijzonders in. Wat, kon ze zelf niet zeggen. Maar 't was precies alsof ze zich meer in haar element gevoelde en haar stemming milderde als ze Lommeke bij zich had. Lommeke, daar had ze wat voor over, Lommeke, daar kon ze wat van verdragen. Lommeke was in één woord, haar Lommeke.

Maar als ze hem zoo voor zich zag tot een volslagen man gegroeid, dan was ze toch heimelijk vervaard, dat de oude band tusschen haar en hem door den scheidingsstijd was uitgesleten. Wat belang kon zij, oude vrouw, ten slotte Lommeke nog inboezemen? Welken invloed

FRANS VAN SCHOTELVELD

kon zij op hem hebben? Toen hij kind was trok zij hem tot zich door haar simpele goedheid, door een voorschootje dat ze hem kocht, door de koeken die ze hem bakte, . . . door de appels en peren die ze in zen mollige vuistjes duwde. . . . door. . . . door. . . . ja, door duizend kleine dingen die zoo vanzelf in haar gedacht kwamen. Toen was hij met geen stok bij haar weg te slagen. Maar nu. . . . nu lag tus-schen heden en dien kindertijd een lang brok Parijsch leven. Lommeke moest zonder twijfel veranderd zijn. En terwijl ze door een veld-wegelken huiswaarts schreden, haalde ze in eens het verleden op.

— Lommeke, jong, nu zal tante u wel niet meer de Liene moeike van vroeger zijn, bij wie ge met uw kroeske warme geitenmelk kwaamt slurpen. Ai. . . . wat was dat toch een plezante tijd. Als ik daar op peis, dan word ik weemoeiig. Ge waart toch zoo 'nen raren kapoen. En guitenstreken dat ge had, compleet uilenspiegel, zei grootvader zaliger altijd, al lachend. Maar das allemaal voorbij. Ge zijt nu per-mintelijk 'ne groote menheer geworden. En ge hebt de groote stad. . . . de groote wereld gezien.

Lommeke moest lachen bij de ongekunstelde woorden van Liene moeike.

— Als ge dat peist, zijt ge toch mis, antwoordde hij, want als ge men hart kondt opensnijden, zoudt ge er stom van staan zooals ik u nog gaarne zie.

— Ja. . . . ja. . . . ge moet Liene moeike toch wat wijs maken, plaagde ze. Ge zult er misschien mee lachen, maar toch zie ik in den grooten menheer die ge zijt, nog altijd mijn klein Lommeke, dat met zen klein blikken kroesken bij Liene moeike warme geitenmelk kwam slurpen. En Lommeke jong, ik heb weer geitenmelk. . . . goeië versche geitenmelk en uw kroeske, uw oud geblutst kroeske heb ik geschuurd, dat het blinkt gelijk het gezicht van ons Heer.

In vervoering greep ze hem bij den arm.

— Ziet. . . . ziet uw oogen beginnen te glinsteren, precies als toen ge nog klein waart, juichte ze.

En werkelijk glinsterde Lommeke's heele gelaat.

— Da's een gedacht. . . . Ge zijt toch efenaf nog men oude Liene moeike, lachte hij aangedaan.

LOMMEKES WEERKEER

In Lommeke's bewustzijn sloeg seffens het klare gevoelen op, dat hij hier in Vlaanderen en bij Liene moeike thuis hoorde.

Van als hij uit den trein stapte had hij 't behaaglijk gevoel van in zen element te komen, van in zijn thuis binnen te vallen.

Zen leven in de groote wereldstede leek hem nu geforceerd, opgezweept en opgejaagd geweest te zijn. En het was hem alsof hij hier weer vanzelf in zijnen plooi en in zijnen haak schoot. Er kwam zich iets over hem leggen, dat hem een gevoel van geluk en iever gaf . . . dat in een woord hem het leven echter en gesapiger maakte.

Ginder in de lichtstad was het leven één prikkel en één hartstocht geweest die den gezondsten mensch vermoeide en versleet. Hier voelde hij het leven zoo rein als de reine wind die over de golvende velden blies. Het was hem nu alsof hij geen wenschen en geen begeerten, geen bekoringsen en geen lasten meer bezat.

Zooals hem het leven nu was, was 't hem goed en had hij het altijd willen hebben. Kwam dat nu uit de Vlaamsche landstreke . . . uit den magischen invloed, dien het hart van Vlaanderen op elk zijner kinderen uitoeft . . . of kwam dit van Liene moeike? Hij kon het niet zeggen . . . maar misschien kwam het wel van beiden.

Ginder in de verte bleekte het huizeke van Liene moeike wit achter den groenen kouterbult uit.

Liene moeike's huizeke . . . het leek hem wel een droom, maar een droom die hem bekoorlijk betooverde.

En wat hem nu voortdurend aangreep was het rein naïve en ongekunstelde.

Dat simpele huizeke met zen scheef gezakte plafetuurkes, het imponeerde niet maar het bekoorde, het overweldigde niet, maar het wekte een stille draaglijke ontroering.

En spontaan vergeleek hij er de grootsche gebouwen der wereldstad mede en dan voelde hij plotseling klaar wat hij ginder maar vagelijk begrepen had, dat alles in de stad tot grootheid verreusd was. Het was daar één geweldig stuwen naar overdadigheid . . . overdadigheid in genot . . . en overdadigheid in bouw en in weelde. En die geweldige gebouwen hadden steeds een drukkende, een overheerschende en neerslaande impressie op hem gemaakt.

FRANS VAN SCHOTELVELD

Groote . . . vervaarlijk groote boomen waar de wind in zong, daar hield de boschkerel van, maar huizen die groot waren gaven hem iets bangelijks.

— Ja . . . daar is het vensterke van de kelderkamer, waar ik zoo dikwijls uitgehangen heb om de breede vlakke beneden te beschouwen, riep hij, uit zijn gemijmer schietend.

— Ha . . . ge weet het nog, antwoordde Liene moeike. Dat vensterke . . . dat noemde grootvader uwen duivenkijker, als we u moesten zoeken, zei grootvader: zie maar eens of hij niet in zijnen duivenkijker ligt.

— Ja . . . ik rappeleer het mij nog, alsof het de dag van gisteren was, beaamde Lommeke. Maar, daar in die vlakke zag ik van uit het vensterke ook van alles. Ik kon er heele poozen liggen kijken naar het drijven der geweldige lappen van wolken. En in hun gestadige trage veranderingen zag ik heele tafereelen. Ik zag er de kruisvaarders in naar Jeruzalem tiegen om de onheilige Muzelmannen te verjagen, ik zag er de Vlaamsche gildemannen van 1302 met hun vervaarlijken goeden dag strijd leveren tegen de Leliaarts, die op steigerende hengsten aangerend kwamen om de Vlamingen af te straffen. Ik zag er de meest meeslepende tafereelen, tot stukken uit den Bijbel toe, als de doortocht der Israëlieten door de Roode Zee en de schipbreuk van Paulus enz.

Wete . . . Liene moeike, wat ik in Parijs met al zen luxe, nooit gezien heb, gelijk hier in Vlaanderen? Wel . . . dat zijn wolken en boomen. Wolken, die hoog en laag boven uwen kop drijven, die splitsen en scheuren en weer tot grillige gedrochten in een schuiven. En boomen als reuzen met ouderdom in hunne schors, maar boomen zoo gezond als Vlaanderen zelf. Boomen, die kermen in den storm en zingen in den zachten windbries. Wolken die uw phantasie doen spelen en boomen die tot uw herte spreken.

In een groote stede als Parijs, daar is niets dat phantaseeren doet of uw herte roert . . . daar is alleen iets, dat prikkelt en opzweept.

— Ha . . . gij klapt gelijk in de boeken staat, lachte Liene moeike. Maar ik peis, dat ge gelijk hebt. Ik heb ik dat op mijn manier ook gevoeld, al kan ik dat niet zoo schoon zeggen gelijk gij. Maar als ik

LOMMEKES WEERKEER

aan Parijs peis, dan ben ik toch verveerd. Das nu eens een vies ding, maar 't is zoo. Doch we zullen daar nu verder niet meer klappen. Zie, daar staat de oude lindeboom. En daar is het scheefgezakt karrekot, waar ge als het regende, in speeldet.

Ja.... men ziele.... ah.... de echte malsche regen van Vlaanderen. O, als het regende speelde ik in het karrekot en liet de druppelen die door de reten der pannen leekten op mijn neus petsen. En hemel, als het stortregende wat was het dan een muziek op die oude dakpannen. O.... dat heeft me soms geroerd, dat ik er van trilde. Da's toch iets anders dan het muziekgeschetter in de bedompte drankzalen van Parijs. Liene moeike ge moet zien, dat ge een flinke regenbui commendeert eer ik wegga, schaterde Lommeke.

— Ja.... bedorvendans, ge zult nog eischen dat Liene moeike voor u paprijs uit den hemel gaat halen, plaagde zij.

Ze schreden over het brugske, dat over de droge gracht gewenteld lag.

Liene moeike duwde het loterende deurken open en Lommeke wierp vlug zijn gretige blikken in het laag gezolderde woonkamerke.

Ha.... daar stond de blinkende stoof met haar geschuurde geeren, waar hij in den winter zoo menigmaal onder gespeeld had, terwijl grootvader zen droge, bevende handen boven het deksel te warmen stak. En onder het vensterke met zen groen verweerde ruiten, stond het wit tafelken, met nog steeds dezelfde lage houten stoelkens er rond. O.... het leek Lommeke nu alsof hij dit alles pas gisteren verlaten had, zoo verstond hij nog de teere sprake die er van uitging.

— Hier se, jongske, zet u op uw gemakske, noodde Liene moeike een stoelke bij de tafel schuivend.

— Ha.... 't is grootvaders stoelken.... die ernstige grootvader zei Lommeke, piëteitvol. Liene moeike, vervolgde hij, ge kunt er zeker van zijn, dat ik op men gemakske zal zitten, want het is precies, alsof ik nooit weg geweest ben.

— Ja.... en terwijl trekt uw herte weer naar die leelijke groote stad, viel Liene moeike in.

— Schoone stad, verbeterde Lommeke schalks.

— Ja, schoon dan, als ge het zoo nemen wilt, maar ik kan dat zoo

FRANS VAN SCHOTELVELD

niet op de letter zeggen gelijk gijlie. Doch als ik er fijn over napeis, dan houd ik vol: leelijke groote stad. Maar we hebben afgesproken dat we dat Chapieter gaan laten rusten en toch begin ik er altijd weer op te nieuw over. Zie Lommeke, daaraan kan ik zien, dat ik oud word. Daar, op men herte ligt iets dat ik er maar niet af kan smijten. Ik zal u dat een van dees dagen wel eens zeggen, maar ik heb schrik, dat ge met mij zult lachen.

Doch. . . . Lommeke lachte niet. O, neen, hij lachte niet. Wijd van daar. Want daar in zijn boezem, begon iets te vreten, dat scheurde als vitriool op een open wonde. O. . . . hij had zich aan Liene moeike's voeten kunnen werpen, zich aan haar voorschoot kunnen vastklampen, zooals hij deed, toen hij nog klein was, toen Lommeke nog Lommeke was. Hij had het kunnen uitschreien, kunnen uitroepen dat hij zich versmeten had, dat al het reine en het goede dat Liene moeike met zooveel liefde in hem aangekweekt had bezodeld en bezwadderd was, ginder in die lichtstad. En dat hij, hemel, hij zelf, het had laten besmeuren. Dat hij niet gewaakt had over. . . . niet gevochten had voor die kostbare gaven, die Liene moeike zoo mild en zoo behoedzaam in zen leven gelegd had. O. . . . hij voelde zich schuldig tegenover God, die de reine is en schuldig tegenover Liene moeike, die zoo voor Gods zaak waakte.

Ha. . . . had hij kunnen wegvluchten. . . . vluchten zoo wijd als zen beenen hem dragen konden. Maar wat zou het hem helpen? Die stem daar binnen in hem zou hem toch blijven verwijten. . . . dat goedige, innig goede gezicht van Liene moeike zou hij in zen geest toch altijd zien. Hemel. . . . waarom moest hij dat zoo scherp, zoo door en door scherp voelen? Waarom had hij zulk een gevoelig hert, dat zoo gauw zeer deed? Waarom moesten zijn droomerige oogen zoo gauw vochtig worden? Kwam dat omdat hij Vlaming was? Hadden alleen de Vlamingen zulk een week herte en zooveel water in hun oogen? O. . . . hij wist het niet, hij wist het niet. Maar hij was er des te meer ongemakkelijk van.

— Ge zoudt zeggen, dat ik u uit uw lood geslagen heb, met mijn gezaag over men versleten hert, hernam Liene moeike, kom, trek u dat niet zoo nijg aan. Zie, ik zwijg er al van.

LOMMEKES WEERKEER

Nu eens serieus over iets anders gesproken, vervolgde ze, wat zegt ge van mijn bloemekens, die ik op tafel gezet heb?

— Men ziele. . . . in mijn emmerke, waar ik als kind mee gespeeld heb, kreet Lommeke verrast. Liene moeike. . . . Liene moeike. . . . Ik geloof dat gij in den hemel geboren zijt, dat kan niet anders zijn.

— St. . . . st. . . . jongske. . . . ge weet niet wat ge daar komt te vertellen. Met al dat ge meer gezien hebt, dan Liene moeike en met al dat ge schooner kunt klappen, weet ge toch nog niet wat ge daar komt te zeggen. Ik ben in den hemel niet geboren maar onder het kruis.

Doch het is allemaal, dat niet wat ge op 't oogenblik moet hebben, hernam Liene moeike. Ik ben zeker dat uwen beer al lang begint te grollen. Maar ik heb koekebrood gebakken, jongske. . . . jongske, zoo groot als een karrad. En het is zoo goed gelukt alsof ik het voor ons Heer en Zijn apostelen zelf gebakken had. Wacht ik zal er zwak een gaan halen.

Vlug wipte ze den kelder in en triomphantelijk kwam ze met een dik rond tarwebrood te voorschijn, dat geel vlamde als de morgenzon.

En ze liet het een paar malen in haar handen om en om bollen, ten einde het ten allen kanten te laten bewonderen. Dan stak ze het tegen Lommeke zijnen neus.

— Riek 'ne keer, jongske. . . . hoe fijn. Is dat nu effenaf geen reuk, die u het water in den mond doet komen? Dat hebde toch in Parijs niet. . . . Zie ik ben daar weeral met mijn Parijs. Ik geloof, dat ik bezeten ben met dat Parijs.

Lommeke lachte nu weer recht hartelijk.

— Liene moeike, da's echt koekebrood, zooals ge het vroeger bakte als het kermis was, zei hij verrukt.

— Ja manneke da's zoo, maar ik ben blijde dat ik het voor u weer een keer heb kunnen bakken. Das in langen tijd niet meer gebeurd. Ik zal me eens al gauw spoeiën, dat ge er uw tanden kunt inzetten, lachte Liene moeike verder.

Spoedig lagen nu de lange gele boterhammen op de roodgebloemde teloor als een natuurlijke bekoorlijkheid.

FRANS VAN SCHOTELVELD

— Ik heb er geen rozijnen in gedaan, dat bederft den echten terwe-smaak. En 't is terwe van ons veld. Ge zult uw vingeren aflekkeren, zoo fijn is 't. En ik heb de boterhammen goed vol boter gebreid, de puttekens vol. Als ik er zonden van overdaad mee doe is 't uw schuld. Allo. . . . schuif bij.

Lommeke liet zich geen twee keeren nooden. Het was hem nu werkelijk een heerlijkheid, den echten smaak van het landelijk tarwebrood te proeven. Ha. . . . daar moesten geen rozijnen in. Rozijnen moesten alleen dan in 't brood, als het gebakken was met bloem, die door te veel kunstmatige bewerkingen zijnen natuurlijken smaak verloren had. Wat zen natuurlijkheid kwijt was moest gekruid zijn. Parijs. . . . ja Parijs dacht hij. Maar ook hij wilde nu eens een pooske de gedachten aan die stad uit zen hoofd zetten. Als hij maar kon ten minste.

Uit het rood geverfd schapraaike haalde Liene moeike met glinsterende oogskes het blikken kroeske.

— Hier zie. . . . wat zegt ge daar van, jongske, doet dat uw herteke niet van entratie kloppen? vroeg ze, het geblust kroeske voor hem op tafel zettend.

— Ha. . . . dat simpel kroeske, daar heb ik men kracht en gezondheid uit gedronken, riep Lommeke aangedaan uit. En hij herinnerde zich hoe hij daarmee Liene moeike zoo dikwijls tot in den stal, bij de geit, gevolgd was, waar zij er dan warme melk in streepte. Ja . . . . hij wist nog zoo goed hoe hij dan likte en smakte. Liene moeike noemde dat „melk slurpen”. En waarlijk ze had gelijk.

— Ik maak een wedding, dat ge weer klein zoudt willen zijn, merkte Liene moeike op.

— Men ziele ja, Liene moeike, dat zou ik willen. Daar zou ik al voor geven wat ik heb behalve u, beaamde Lommeke.

— Dat wil ik aannemen. Doch dat kan niet. Gepasseerde dagen keeren niet meer terug, vervolgde Liene moeike met weemoed.

Er werd nu smakelijk gegeten onder opgewekt gekout.

Voor zich, het vensterke door, had Lommeke het uitzicht op een breeden lap veld, dat in wijsche golvingen openrolde. Hoe simpel schoon lag dat daar, bij elk seizoen van uitzicht wisselend. Hoe sprak

LOMMEKES WEERKEER

daar een innigheid van behaaglijke rust uit, alsof het in staat was den mensch te verlossen van zijn jagende en zweepende driften. O . . . als de stedelingen met al hun hartstochten, die hun ziel verschroelden hier toch eens een tijd konden verblijven, ontdaan en los van hun steedsche en onnatuurlijke levenswijs, wat zouden zij alras andere menschen worden. Als heel Parijs . . . het driftige Parijs . . . Maar het was waar ook, hij had zich voorgenomen het uit zen hoofd te zetten.

III. — Als de avond al een langen tijd gevallen was, leidde Liene moeike Lommeke naar boven, naar zen kelderkamerken. Ze ging hem met het walmend petroollampke voor.

Het zal uw herteke deugd doen, hier op uw oud bekend kamerken te slapen, zei ze, het lampke op een schapke zettend.

— Ik wil u gelooven, beaamde Lommeke.

— Maar ik moet u nu toch niet meer in het bedde helpen, gelijk vroeger hè. Nu kunt ge Liene moeike missen, lachte ze schalks.

— Ja . . . mezelf bedekken kan ik nu wel. Maar toch kan ik u nu misschien nog minder missen dan vroeger, bekende Lommeke op ernstigen toon.

— Mauwvager, plaagde Liene moeike.

— Serieus . . . , bevestigde Lommeke.

— En toch zaagt ge naar mij in langen tijd niet meer om, hernam ze op eenigszins verwijtenden toon. Doch ik ga u niet bekijken. Ik ben veel te blij dat ge hier zijt, voegde ze er ras aan toe. Laat het ons nu maar kort trekken. Morgen kunnen we genoeg babbelen en overmorgen en den dag daarop, vervolgde ze. Allo . . . slaap wel en zie, dat ge uit uw bed niet en rolt. En ze steeg 't kamerke uit, terwijl Lommeke haar nog nariiep, dat hij ging snorken dat de kiekens er zouden van wakker worden.

Lommeke keek met vernieuwde aandoening het kamerke rond, waar de geheimen van een stuk zijner jeugd verscholen lagen.

Ha . . . hij kon zen kinderkamer nog terug vinden . . . zen kindersschuld niet. Die lag bezoedeld en verbroken . . . ginder . . . ginder in de groote stede.

FRANS VAN SCHOTELVELD

En droomerig zette hij zich op den rand van zen bed.

Ha. . . . wat had hij in al zen armoe, want rijk waren ze bij hem thuis noch bij zen tante niet geweest, wat had hij in zen armoe een gelukkige jeugd gehad. Neen. . . . dat was geen bekoorlijkheid, die alleen uit het verleden voortsproot. . . . neen, dat was de bekoorlijkheid, die aandoenlijk was wegens het echte en ongekunstelde en uit de atmosfeer waarmee Liene moeike omgeven was. Hoe kwam zij toch aan dat innig goede, aan de gewijde karakter? Och. . . . wat gaf het dat hij naar de oplossing er van zocht. Maar dat zij hem een wonderrijke jeugd bezorgd had was zeker, een jeugd welks vruchten hij verspeeld had ginder, te midden van menschen, die onschuld braken zonder ontroering.

Ha. . . . dat hij opnieuw kon beginnen. O. . . . dat hij kon terugvinden wat hij vroeger hier in zoo rijke mate bezeten had. Maar. . . . het was weg. . . . weg.

Ha. . . . dat had hij niet geweten. . . . dat er in de groote steden zulke roovers waren, die niet slechts uw lichaam, maar ook uw ziel uitkleeden, die niet alleen uw geldtasch, maar ook uw rijk gemoedsleven leegplunderden.

En diep. . . . diep boog hij zen hoofd, boog zijne knieën en hij schreide stil en lang.

Maar het waren tranen, die hem niet schenen te verlichten. Het geleek den drogen kuch van den hoester, die de borst niet vrijmaakte. Neen, zen tranen brachten hem geen lafenis. Daarbinnen in hem bleef branden, branden het zelfverwijt. O. . . . dat hij het niet uit kon schreeuwen, of het niet uit kon biechten in het oor van Liene moeike.

Met een schok sprong hij van zen bed. Het aan Liene moeike uitbiechten. . . . alles. . . . alles zeggen. . . . hemel nooit. . . . nooit!

O. . . . ze zou er van ineenschokken, zij die hier al haar dagen geleefd had met haar Bijbel, haar geiten, haar bloemen en haar vogelen. Zij. . . . die veel besef had van zonden en verderf, maar meer bij name dan uit direkte ervaring, zij die in de verste verte niets vermoedde van den gruwel die woekerde in de groote steden. . . . Ze zou haar oogen open scheuren van ontzetting. O. . . . as hij haar

LOMMEKES WEERKEER

vertelde wat daar in zen bedorven herte afgespeeld lag. . . . zou hij den levensglans die blonk in haar oogen, met een slag verdrinken.

Neen. . . . liever werd hij totaal uitgevreten van wroeging en verwijt, dan dat hij zulks Liene moeike ging aandoen.

Werd hij geen man? Had hij geen sterke spieren en knuisten?

Hij moest het dan maar dragen en als hij het niet meer dragen en kon. . . . het dan maar sleepen, meesleuren door het leven, het leven, dat toch zijn zonnwonne voor hem verloren had.

Langzaam kleepte hij zich uit.

De oude vloerberden kraakten geheimzinnig onder zijn zwaren voet.

Kloegen zij mee met de stemme van Lommekes gespleten hart?

Als Lommeke zich in zijn ledikant schoof rook hij den reuk van versch gekapt stroo. Zen schouder duwde krakend een deuk in den bolsterenden beddezak.

En hij neep de oogen toe als om te lokken den slaap, waar zijn vermoeide leden nu om vroegen.

IV. — Bij het krieken van den dag wipte Lommeke zen bedde uit en schoot hij vlug eenige kleeren aan. Ginder. . . . ginder in het oosten strepte de zon den hemel vol gouden vegen en kwam het daglicht aangedanst.

Met een ruk smeed Lommeke het vensterken open en stak zijn half lijf buitenwaarts. Zoo lag hij in zijn duivenkijker, gelijk grootvader het zou genoemd hebben.

De frissche morgenlucht kilde om zen warm gelaat. Hij snoof de veie veldreuken, die hem gezond tegen geurden.

Heel het landschap lag in een nevelig waas, dat in den zonnegroei te verdampen begon. En stillekes aan dook voor zen schouwend oog het gansche dorp op. Ginder kruiste de oude, trouwe molen zen roode wicken, wachtend op 't windeke dat er zou komen in spelen, daar links lag de otterspoel, waar wel geen otters meer in zaten, maar waar de kikvorschen de geheimenissen van den waterplas plegen in uit te klagen, en verder lag het kasteel van Moerincka waar volgens de legenden, in verleë tijden het spook op een zeug had rondgereden.

FRANS VAN SCHOTELVELD

O. . . . Lommeke kende de plaatsen, de hoeken en de kanten. Er was schier geen wegelke of zijn jongensvoet had er rondgesprongen. De zon schepte uit haar diamanten vat haren schoot opnieuw vol goudstrooisel, dat ze voor Lommeke's verbaasde oogen uitsprinkelde over boom en plant en huis en wegel.

Heel het veld lag als gewasschen in den morgendauw, heel de natuur lag als gezuiverd, overglansd door de puriteit der zonneweelde.

En des te meer voelde Lommeke, ondraaglijk, den smeur der zonde op zen gemoed plakken. Zen bezoedelde ziel dofte uit zen oogen. En meer en harder schreide zijn binnenste om verlossing, om heiliging, die bij de grootsche reinheid der natuur passen zou.

O. . . . zóó kon hij het niet meer uithouden. Hij moest het uitzeggen, het met eigen woord uit zijn binnenste uitdragen. En dan. . . . dan zou de zon weer kunnen schijnen in zijn hart.

Beneden hoorde Lommeke het loterend achterdeurke openkraken.

Liene moeike wandelde den boomgaard in, met de aan haar bloote voeten sletsende blokken een smal voetspoor in het natte gers sleepend.

Zij keek naar het gelochte om te zien of ze al of niet een heeten dag te verwachten was. En Lommeke ziend kreet ze:

— Wel. . . . laat me nu gerust. . . . Hij ligt al in zijnen duivenkijker.

En ze deed haar goedig gezicht blinken met een hartelijken lach.

Lommeke dat gelaat weer ziende met de open oogen waar de reinheid uit lichtte, liet zich als een voddezak door het venster glijden en stamelde:

— Liene moeike. . . . Liene moeike. . . . ik ben 'ne lorejas. Vloek me uit en jaag me weg.

— Lommeke. . . . kreet Liene moeike.

— Neen. . . . niet meer Lommeke, maar 'ne verlopen dritselaar, kermde Lommeke.

Een pooske, een heel klein pooske stond Liene moeike Lommeke sprakeloos aan te kijken.

Maar dan schoten hare oogen ineens vol weemoeiëge compatie. En

LOMMEKES WEERKEER

zonder dat Lommeke verder nog één woord zei, begreep ze alles....

Ze greep hem bij de hand en trok hem zachtkens mee naar binnen.

— Ik had het gepeinsd, ik had het gepeinsd, stamelde ze bewogen.

Binnen leidde ze Lommeke naar een stoel en ging ze nevens hem zitten.

Lommeke sloeg zich op het hoofd en schreide met heftige schokken.

— Zij stille.... zij stille.... grijs liever 'ne keer goed, dat zal uw herte verlichten, vermaande Liene moeike goedig.

Teerhandig trok Liene moeike zen hoofd tegen haren boezem.

— Ja.... grijs maar.... grijs maar.... die nog grijzen kan.... is niet verloren, zei ze bemoedigend.

Ze klopte hem af en toe eens op den schokkenden rug, als wilde ze loskloppen wat op zen herte vastlag.

— Ah.... ik was dan toch niet mis, vervolgde ze. Ik heb 't wel gevoeld aan de trekkingen van mijn hart, dat 't ginder misliep met Lommeke. O.... was niet voor niets dat ik zoo ongedurig en zoo angstig was. Ik heb 't gevaar gezien en gevoeld.

Als Lommeke een tijdlang geweend had rechtte hij 't hoofd. Zijn tranen hadden zijn belijdenis als 't ware losgeweekt. Het kostte hem nu geen moeite meer aan Liene moeike uit te zeggen, wat ziele-rampen ginder in de groote stad op zen wezen geslagen waren. O.... ze mocht hem verwenschen en verstooten.... maar hij wilde.... hij moest haar zen herte luchten.

En ineens voelde hij, dat de belijdenis van zijn schuldendaden door het medevoelen van Liene moeike als 't ware uit hem uitgehaald werd.

O, Liene verstiet hem niet, verwenschte hem niet.... wijd van daar. Met schier hemelsche verdueligheid hield ze elk verwijt in en bedwong ze iederen uitroep van verbazing of afkeer.

Maar heur van vrede en gelukstralend gezicht begon te donkeren als een versleten lamplicht.

Ze sperde haar oogen wijd open van ontsteltenis en wrong haar mond in krampachtige trekkingen van ergernis.

Ze wilde een paar keeren haar hand opheffen ten teeken, dat Lommeke zwijgen zou. Maar ze hield zich in. Neen.... Lommeke

FRANS VAN SCHOTELVELD

moest zich geheel uitspreken. Al de bezoedeling van zen hert wentelen, die de groote stad er opgespat had.

En Lommeke ging steeds door met uitbiechten, zonder te letten op de kweiling die Liene moeike onderging. Het docht hem, dat hij verplicht was hier in het huis, waar hij zoo vele reine indrukken ontvangen had, te bekennen hoe hij die reinheid verkwanseld, verspeeld en bij de heeler van gemoedsrust vertuiteld had.

Af en toe schudde Liene moeike meewarig het hoofd. Maar geduldig ontving ze de zondenbelijdenis, nam ze die in zich op.... ja.... scheen ze die uit Lommeke's gemoed mee uit te halen. Doch binnen in haar teergevoelig hart kropte ze het alles op, alsof ze het alles wilde dragen in Lommekes plaats. En ze voelde den zondendruk zwaar op haar ziele wegen. Krommend neeg ze het suizend hoofd en heur beenen ploeiënd zeeg ze nevens haar stoel op de knieën. O.... ze wist het wel, dat zij... zij die zelve een zondig mensch was, die bezoedeling niet dragen kon en noch minder van Lommeke's herte nemen kon. Maar diepe... diepe in haar gemoed steeg iets als van een stillen juichtoon op. Zij... Liene moeike moest Lommeke's zonden niet dragen. O neen.... o neen.... Want ze zag in haar geest het Lam Gods, dat de zonde der wereld draagt. Ze zag het beeld van haren Heiland, die de zonde rood als bloed, maakt als witte wol.... Ja.... ze zag den Heiland.... die de zonden achter zich in de diepte Zijner liefde werpt.

En knielend, met Lommeke's beide brandende handen in de hare, gaf ze al zijn zonden aan den Redder van zondaren dóór.

Lommeke die nu zweeg, hoorde het smeekgebed van Liene moeike. O.... dat deed hem deugd. Als zalvende olie druppelde het gebed op zen afgepelde hart. Dan sperde hij plotseling de tranen brandende oogen open van verheven verbazing.

Hij zag hoe Liene moeike's gezicht begon te blinken van de heilige overtuiging, dat de Heere Jezus den verlorene aangenomen had.

En het was hem alsof hij achter haar op zag rijzen het beeld van den Heiland, die zonden vergevend tot hem kwam.

Dan voelde hij een grooten vrede over zich komen. Het kloppen op de wanden van zijn hart had opgehouden. Hij voelde hoe hij

LOMMEKES WEERKEER

onder den smet der zonden uitgevoerd en geleid was onder den straal van Christus' blik, die alle onreinheid versmelten doet.

Opstaande omhelsde hij zen tante en riep uit:

— Liene moeike.... nu is Lommeke weer uw Lommeke van vroeger. En hij gaat niet meer naar de groote stad. De stad heeft ons Heer gekruisigd en doet het nog voortdurend. Lommeke blijft bij u.

JO SPIERENBURG

WANNEER DE LUCHT....

Wanneer de lucht haar kleurenwaaier opent achter
de donkre rompen van de stugge molens
en d' aan de aard gedoken hoeven
— als moederlijke kloeken —
dan, Holland, bemin ik u.

Wanneer de blauwe dampen uit de polders klimmen
en 't vee staat goediglijk en groot gerezen,
breedschonkig, hunkrend naar de stallen
— de warme mestdoorgeurde —
dan, Holland, bemin ik u.

Wanneer de stoere boeren op den naakten akker
de kluiten splijten met de vlijme spade,
het donker hart der aard ontblootend
— genadevolle arbeid —
dan, Holland, bemin ik u.

Wanneer de wagens huiswaarts dokkren van de landen
en achter wankle olielamp 't verweerde
gelaat des voermans stil verinnigt,
verteedert in den avond,
dan, Holland, bemin ik u.

Dit waren de laatste booten; het zinkende schip helde zwaar. . . . wie achterbleven hadden niets te hopen.

Op het dek een tumult van menschen, van stemmen. Een verwarde kluwen, gedrang; een zinneloos heen en weer draven, een haastig vergaren van reisgoed, en een even doelloos terugbrengen. Een man, de pantalon inderhaast dichtgeknoopt over het nachthemd, waar de plooiën nog in te zien waren, riep met schorre, door drift verslagen stem naar een verwant, die aan kwam met een kind, dat huilde. Hij vroeg, begreep den ander niet, keerde terug.

Een neger, de oogen, de tanden, een paar helle witte vlekken in het nachtzwarte gezicht, uitzinnig van angst, worstelde zich door den drom naar voren. Een athleet, die zijn beurt afwachtte, keerde zich om en drong hem terug. Maar de zwarte, zonder een oogenblik te versagen, stond op, drong weer in; vertrapte vrouwen en kinderen, die hij op zijn weg vond, en immuun voor de verwenschingen, en de slagen, die hij opliep, haastte hij zich naar de touwen, waar de tweede officier met een matroos op gezette oogenblikken doorgang gaven aan de vrouwen en de kinderen, wier beurt het was, af te dalen in de booten, die aan takels boven het water zweefden.

Als een kudde slachtvee staat de menigte tegen de touwen gedrukt. Het allerlaatst vaarwel aan de vrouw, het kind, dat de weg naar de boot is vrijgegeven. Een wankelen over het dek, omzien; terug; een hernieuwd afscheid, dat als een weerzien is na een scheiding. Het scheepsvolk, dat de twee uiteendrijft. En met een gil, die een haak slaat in de breede bas van de sirene, stort zich de vrouw in de boot, ze ziet niet één keer om. . . . ze valt neer tusschen de dollen. . . . En een ander volgt.

Het gillen, het gekerm van de passagiers, keft zijn schrik tegen den zwaren, eindeloozen doodenroep van de sirene.

De zee is kalm nu.

Men is begonnen met een boot, die aan den anderen kant van het sloependek hangt. Zij, die achteraan stonden, hebben er zich, nieuws-

J. K. VAN EERBEEK

gierig, vol achterdocht jegens hun eigen hoop, die plotseling opstak, naar toe gerept; met een verlegen glimlach, telkens omziend naar de slechte plaats, die ze achterlieten. Ze hebben niemand gewaarschuwd. En toch is het doorgedrongen tot de ongelukkigen, die de slechtste plaatsen bezetten, dat er voor hen misschien een goede kans is. Bij groepjes geven ze hun plaatsen op, waarschuwen hun vrouwen en verwanten, en voegen zich bij de andere groep.

En zonder ophouden begeven zij zich naar de booten, zij die er door den stuurman toe aangewezen zijn. Hij kijkt achter zich naar de boot; wanneer er geen bontmantel, geen plaidgedekte vrouw meer te wachten staat, wijst hij een volgende passagier aan. U. En u. Neen, roept hij schor, als er een langs hem heen sluipt naar de boot. Een worsteling. . . . de matrozen stompden hem terug, dwingen hem naar zijn plaats — aan den anderen kant van het touw.

. . . . Mevrouw, u . . . .

En hij kijkt naar boven, naar de commandobrug, waar nu en dan, niet meer dan een kleine zwarte vlek, de kapitein is te zien. De schuit heeft veel water in. Ze heeft zich al half ingegraven in haar graf. Zal ze het houden tot de laatste boot vol is?

En ook. . . . zal hij de menschen bedwingen, zoolang als dat noodig is? De officier kijkt naar het touw; de lichamen puilen er over heen. De manschappen zetten er zich schrap tegen. . . . Hoe lang dat touw die horde voor haar eigen waanzin zal beschermen?

Een nieuwe boot. Het is geen ernst. De booten worden uitgezet, ingenomen straks. . . . Het is het vertrouwde manuaal. . . . De gewenning, die hen tot op dezen laatsten dag in het gareel slaat.

Een vrouw, die bang is, in de kleine bark die boven het water schommelt, af te dalen — ze kijkt in den afgrond — loopt terug, naar haar echtgenoot, die haar niet dwingen kan. . . .

En een andere loopt gierig, de oogen half geloken, naar de boot, naar de plaats die opengelaten is. Ze lijkt dronken. . . . het dek moet haar onder de voeten branden. . . . ze kijkt niet om naar de touwen. . . . heeft ze daar geen verwanten? Ze kijkt niet om — toch is er een, die haar met wijdopen oogen naziet. Als die de kust bereikt. . . .

Stilstaan. Denk om dat kind. Mevrouw, uw beurt.

Naar de boot loopen. En omzien. Wuiven en omzien, terug. Alfred. Alfred! Adieu! Adieu! . . .

Mevrouw! Voor de laatste maal: gaat u naar uw plaats.

Maar ze gaat niet. Ze kijkt met helle oogen den man in het gezicht, die haar echtgenoot is. Ze weet opeens waar haar plaats is. Ik ga niet. Bij jou hoor ik. De boot schommelt boven het water, dat er zoo diep onder ligt — een afgrond diep ligt die groene afgrond er onder. Er is een bruine vlek bij de verschansing, die verdwijnt — de plaats van de jonge vrouw, die het verkoos met haar man te sterven, is nu bezet. Maar ze ziet het niet; ze kijkt den man aan, die een half menschenleven naast haar gegaan heeft, alsof ze hem voor het eerst zag. Als hij rondkijkt, verwilderd, onzeker, of hij haar ook met geweld naar de redding zal drijven. . . . ziet ze hem aan met oogen die de tranen helder maken. . . . ze kijkt hem aan, ze ziet niets dan hem, alsof ze met hem in een kamer alleen was. En dan kust ze hem, oogen, mond, en het is of ze na elken keer, dat ze hem aanraakt, over hem nadenkt. Die, die is bang geweest. . . . die weet, wat ze opgeeft. . . .

En de man. Schichtig rondzien. Een ruischen in de ooren; een schreeuw uit een donkerte, dieper dan de zee. . . . Alle dagen, die hun afval daarop aandroegen. En dan. Radeloos — van angst; en zalig. Niemand zien, evenmin de plek zien, waar zoeven een boot hing. De athleet, die ze nakijkt. . . . een kruis slaat.

Dr. Diaan, die na een geruchtmakende studie over de Middeleeuwen, een reis maakte naar een Amerikaansche universiteit, bevond zich in de bibliotheek, toen de eerste officier berichtte, dat het schip was lek gestooten en alleen de vrouwen zich in de booten konden redden. . . . Hij was naar het hek gegaan, maar keerde om zich reken-schap van zijn toestand te geven, terug.

Toen het ten slotte tot hem indrong, voor welke feiten hij stond, vatte hem de wanhoop. Als hij bedacht, hoe deze spieren door de koude van het water zouden verstijven; hoe alle vermogens, waarvoor hij vertwijfeld had gevochten, zouden verloren gaan. . . .

J. K. VAN EERBEEK

Hoe de bekwaamheden van nadenken, en reageeren; hoe dat geestes-apparaat, waarvoor hij zijn leven, en al zijn energie gegeven had, zou verwoest worden door een constructiefout van een scheepsbouwer; door een der constructiefouten in het schip. . . .

Alles in hem verzette zich. Hij zou juist nu zijn plaats moeten afstaan?

Bang was hij niet; maar een op woede gelijkende ontroering maakte zich van hem meester. Hij stond aan de tafel, en keek de ruime bibliotheekzaal rond. Hij leed niet, integendeel, wat er in hem gaande was — datzelfde had hij ervaren, wanneer hij in zijn ouderlijk huis alleen was.

Aan de tafels stonden de stoelen scheef. . . . het was of de angst van hen, die ze zoo verward hadden achtergelaten, er nog over heerschte. Een laag vertrek was het, zooals alle verblijven op een schip; ze waren voorzien van alle comfort; en toch drukten ze. . . . Men hoorde er immers ook, achter elken lach, den ijver van de machine; en wanneer de stemmen in de conversatiezalen zwegen, was men gedwongen te luisteren naar de stem van de sirene, die als de nooit eindigende schreeuw uit den muil van het zeemonster, dat deze menschen en hun poovere behaaglijkheid, op een dunnen schotel boven de groene afgronden heen voerde. Men praatte, lachte, maar men wist, dat elke plek, die men gezien had, onherroepelijk verloren was; de kust, die men zag, wanneer men over de verschansing hing, was een andere dan die welke men gisteren bewonderd had. Geen enkele dag kwam terug. . . . ieder voer, elk in zijn schip, over de zee van zijn leven. . . .

En stond men buiten, dan zag men vlak boven zich het dreigement van den hemel; die kneedde de kleine, schichtige sentimenten, die de zielen bewogen. . . . drukte ze neer, stuwde ze op. . . . men vreesde meer, en oogstte dieper blijdschap dan elk voor zich gewoon was. . . .

En nu was daar die zaal leeg en verlaten; er dreef nog wat sigaren-rook tusschen de dikke steunzuilen. Op het buffet lagen de vlekken nog van de dranken, die men er gebruikt had. . . . De sirene loeide, geen seconde zweeg dat afgrijselijk doodengehuil. . . .

Nog deze nacht dus. . . . Hij trachtte te bidden, maar het was, of geen enkele normale gedachte meer zich in hem vormen wilde. Zijn brein leek een razend uurwerk. De gedachte, dat hem niet meer dan enkele uren restten, om te omvatten, te doorzien, wat hem wachtte, was hem ondraaglijk. En zooveel vermoedens, plannen, beelden, herinneringen rezen in hem, dat de eene gedachte de andere hinderde; debiel waren al deze gasten, die bij hem binnenkwamen. En die alle waren gedrukt door het besef, dat hij nooit het inzicht zou kunnen bereiken, dat hem naar het eind had behooren te vergezellen.

Zoo, sidderend, transpireerend over het heele lichaam, zat hij in een hoek. Nog eens, het was geen angst, die hem onder den voet liep. . . . angst had hij niet gekend, nooit. Maar hij was verslagen door het besef, dat hij het raderwerk van zijn geest niet dwingen kon. Hij zag de natte voetsporen, die de schoenen van de vluchtende stokers op den parketvloer gelaten hadden. . . . En voor zijn helle oogen, die door de nevels niet konden heendringen, zag hij die vlekken als groote plassen groen water. . . . die groeiden; hij zag hoe het zee-water onder de deurreet langs naar binnen gudste. . . .

Was hij nu werkelijk bang geworden? Bij elke beweging, die het schip maakte, dat langzaam scheef zakte, doordat het water niet direct in alle ruimen sijpelde, bij elk geluid, elken kreet die door het rumoer van den storm naar binnen drong, doorvoer hem een huivering van angst. Hij wist niet meer, hoe hij zoo gekomen was, hoe deze korte spanne van den tijd hem in de armen van den waanzin had kunnen drijven. . . . hij kon niet meer terug. En zijn geloof was hem op dat benarde oogenblik ontvallen. Hij was nu door een dik gordijn, door een kloof gescheiden van elke overtuiging, die hij voordien had verzameld.

Er was iemand, die de deur trachtte te openen. Hij stond niet op, om hem bij die poging te helpen.

De eerste officier kwam binnen. Het was of zijn borst nog breeder was dan anders; en hij torste de dubbele rij glimmende knopen met nog grooter waardigheid door de zaal, dan zijn gewoonte was. Hij keek met verachting neer op Diaan, die daar zat met verwarde haren, vervallen gezicht. Er was geen spoor van te zien, of werke-

J. K. VAN EERBEEK

lijk deze mensch door één enkele vraag in de wiek geschoten was; hij was zoo vervuld van wat hij deze enkele uren, die hem restten, nog te doen had, dat hij aan een vraag niet toekwam.

Met verwondering keek Diaan op naar den doublé-breasted sailor. Hij had zelf zulk een diepe verachting voor dezen mensch — hoe diep die verachting bij hem ging, begreep hij op dit oogenblik pas — dat hij in geen geval verwacht had, dat deze man hem om de processen, die zich in hem afspeelden, zou kunnen verachten. Hij zou het natuurlijk gevonden hebben, als de man hem, om wat er in hem gebeurde, had vereerd. Deze mensch was immers te oppervlakkig om aan angst toe te komen. Moed was immers hier een gevolg van bekrompenheid.

Toen hij dan ook zag, dat deze zeeman hoog op hem neerkeek, moest hij, in zijn ellende, lachen.

— Wat nou, ben je bang? zei martiaal de zeevaarder.

— Ja werkelijk, dat ben ik, zei Diaan.

— Daar is nu geen tijd voor, zei de ander.

En hij begreep op dat oogenblik pas geheel, hoe hij deze menschen zijn leven lang had veracht. Ze hadden zoo overgegeven met het speelgoed, met machines en promotie's, gespeeld, dat ze gedacht hadden, dat er niets anders bestond op de wereld. In zijn jonge jaren zou hij die menschen hebben bewonderd, maar nu kon hij toch niet anders zien, dan dat ze van hun manier van leven een soort narcose maakten. Alsof ze iets anders waren dan een genus van vernuftig levende dieren. Ze voeren, dapper, dat moet gezegd worden, over oceanen, maar zagen geen oceaen, dan dien, dien ze zagen. . . . En wanneer een avonturier, die het gewaagd had, dien anderen oceaen te bevaren, dien, welke van de geesteswereld is, die het niet tot horizon, en onbetreden land tot kim heeft, wanneer een avonturier, die werkelijk toch niet uit angst die verachtelijke tobbe water en het luttele lichamelijke letsel had ontloopen, wanneer zoo iemand op zijn tocht met zichzelf raad hield. . . .

En hij had toch werkelijk niet de gelegenheid, den kapitein te raadplegen. . . . Dat soort werk moest onverbiddelijk in de eenzaamheid verricht worden.

Och, dacht hij, terwijl hij den officier aanzag.... kind.... je slaapt,.... jij bent een blinde pasagier op de boot, waarop ik navigeer.... Je hebt in de onderste hut liggen slapen, al den tijd, dat ik in den mist aan het stuur heb gestaan.

Dank ben je me niet schuldig. Hoe zou iemand dank kunnen verwachten voor een vreemd geldstuk, waarvan de ander de waarde niet kent.

Je mag op me neerzien van elke hoogte, die het je verkiest in te nemen. Maar — ik weet welk belachelijk parti-pris je stuwt.

De stuurman is nu weg. Diaan heeft een boek genomen en doet alsof hij leest. Hij zit in de bibliotheek; hij zit tusschen een paar reisgenooten, die opgewonden praten. Maar zijn oogleden zijn dik en als lood zoo zwaar. De oogballen puilen hem uit het hoofd; zoo is het voor zijn gevoel tenminste. Hij wil ze beschermen; de lucht lijkt hem zoo gevaarlijk als gifgas. Hij probeert ze te sluiten; hij legt er de vingers op.... werkelijk, nu zijn ze toch beschermd.... maar voor zijn gevoel puilen ze nog uit.... hij kan de oogleden ook niet naar elkaar persen.

Hij houdt den adem in; dat helpt; die griezelige druk, als van een kleverige duim op zijn oogen, mindert. Zijn maag, zijn ingewanden, die dood en verschraald in zijn lichaam hebben gerust, gaan zich roeren; het bloed gudst de aderen door — tot onder de huid; hij krijgt weer iets van het primitieve lichamelijke behagen terug.

Maar dan herinnert hij zich plotseling....

Opnieuw weerstrevend gutta-percha oogleden; van rubber lijken ze; ze willen niet meer sluiten. En wat is er, dat er aan hem te zien is, dat zijn buurman hem zoo zit op te nemen.... Hij weet het op hetzelfde oogenblik, dat hij zich die vraag stelt.... Een rare bloedgebloosde kop puilt er uit zijn boord.... de aderen loopen als dikke stralen bij zijn slapen langs; dikke zakken staan onder zijn oogen.

Alleen weer. De bibliotheekzaal is leeg als een verlaten café. En de angst grijpt hem. Lezen. Maar er zit een dunne looden rand bij zijn oogleden langs; zelf lijken ze van glas; als hij ze verschuift, zullen

J. K. VAN EERBEEK

ze kunnen breken. Zoo gauw hij de oogen opslaat, glijdt die gespalkte druk van de oogen af; maar nauwelijks heeft hij het boek geheven, of de oogleden worden hard en bros, ze willen niets doorlaten door de nauwe spleet.

De letters krijgen stemmen, ze schreeuwen door elkaar; een vak druk is nu eens klein, dan weer groot, de regels trillen, ze loopen door elkaar. Hij begrijpt niet meer wat ze beteekenen. Hebben ze ooit zin gehad, die kleine zwarte hiërogliften voor hem; is hij er ooit vertrouwd mee geweest. . . . Hebben ze ooit iets voor hem beteekend? Als hij aan het eind van een regel gekomen is, is hij het begin vergeten.

Hij zit er ten slotte naar te kijken, verslagen. Dan pakt hij het papier beet, frommelt het samen; de letterstellages storten ineen; zij zijn niet langer een hoog betongeraamte voor zijn oogen langs, ze vullen niet meer de heele kamer; hij heeft ze samengedrukt, de tralies van zijn kooi, ze zitten in zijn hand; hij knipt met de oogleden, het floers trekt hem van het oogvlies af; hij is weer vrij; hij ademt weer.

In den hoek ligt het stuk papier, de letters op het witte stof kijken door de spleten van zijn vuist, kijken naar hem, maar hij verloochent ze, hij kent ze niet meer.

Voor een oogenblik is hij verlost. Hij werpt het stuk papier van zich af; het vliegt door de kamer, stort tegen den muur, de stijve bal ontspant zich, ze ligt daar in den hoek, hij kijkt er niet naar, en is bevrijd.

Maar al ligt ze daar, ze spreken nog, die letters. Als hij er één keer den blik op gericht heeft, zullen de letters weer spreken. Het wordt een witte vlek in die kamer; als hij die één keer gezien heeft, vergeet hij die niet meer; die blijft op zijn gezichtsveld als een zonnevlek; hij neemt die mee, welken kant hij ook opziet. . . .

Muziek. De muziek speelt. . . . God, nearer to the. . . . En dan leggen zich de golven. . . . De zee, het schip, de hemel er boven. . . . het is hem alles zoo vertrouwd als een kamer. Daar brandt een lamp—

De zee. . . . een effen grauwe vloer om het zinkende wrak. Laag

hing de lucht er boven — niet meer dan een laag verwulf, nevens en onder de wolken; een nauwe spacie waar ze nog verkeerden konden; een spleet, waar vierhonderd menschen in ademen konden, tot de beide bladen van die pers, de lucht en het water, hun de borst zouden indrukken. Aan de einden bogen ze zich naar elkaar toe.

Het schip helde sterk; de kop zonk dieper weg in het water; een stervend beest, een vogel, die de sneb niet meer kan ophouden; die lusteloos daar op het zand ligt, alsof ze haar nood nog eens aan de aarde, die haar verraadt, uithuilt.

Zonder scheiding gleed de vlakke lijn van het water over in de grauwe boot.

En, bij het sloependek, de menschen, die achterbleven. Voor wie geen plaats was in de booten. Met stoelen, plaids, jassen en kleeren gedekt, te hoop gedreven. En op elk gezicht de doffe berusting, waarmee een troep menschen wacht op een verlaten trein. De verlatenheid van een overregend perron. Ook hier hetzelfde, tot afwachten ontzield verwachten.

De ijzermagenaar zat alleen aan een tafeltje; angstvallig bewaakte hij een valies.

Naast hem zaten vier matrozen, die kaartten. . . . „Geef me je plaid,” riep er een.

De oude man antwoordde niet, keek het water over naar de boot, die hem moest redden. . . . en niet verscheen.

„Daar,” zei de speler, en legde een bankbiljet voor hem neer. Het papier fladderde naar den grond. „Meer is je doek toch niet waard, dacht ik,” zei hij hoonend.

De ander bedacht zich, keek naar den horizon. Toen, met afwezig bewegen, sloeg hij zich de plaid van de voeten. En, de oogen niet van de kim, stak hij de hand uit naar het piërgeld. Zijn verknokelde vingers frommelden het in elkaar, maakten er een prop van, en staken het in den zak. . . . Er kon nog een boot komen. . . .

En een matroos bukte zich naar een biljet, dat op den grond viel. Hij hield het geldswaardige papier hoog boven zich uit; ieder keek. Toen schraapte hij zijn keel, verfrommelde het, en wierp het neer. Hij keek maar heel even naar de kim. Het was of hij den vloek uit-

J. K. VAN EERBEEK

sprak over den mageren ijzerhandelaar, die de plaid verkocht had; en over hen allen. Maar ook hij keek uit. Even onredelijk als de ijver was, waarmee ze de oogen sloten voor de consequenties van hun leven, even onredelijk behekste hen deze hoop op redding.

Waarom ben ik toch niet als zij, dacht Diaan. Zoo blijmoedig te kunnen wachten, tevreden met niet meer dan een blinddoek. Ik zou er bijna toe komen medelijden met mijzelf te hebben, spotte hij.

Is er niemand, die ziet, hoe laag deze wolken hangen?

Toen stond hij op; hij keek niet één keer naar de kim; maar hij nam het biljet, dat daar nog op den grond lag; zoo mat van kleur en verkneukeld, en zoo weinig in tel als het altijd had behooren te zijn. En zoo weinig was dat stuk papier bij hem in tel. Maar hij bukte zich, raapte het van den grond, en stak het bij zich.

De dank van de wachtende menschen kwam hem tegen. Ik heb mijn leven lang gedaan alsof ik waardelooze voorwerpen op prijs stelde, dacht hij. Naar den horizon zag hij niet om.

De officier snoert de blinde zelfzucht van de kudde in haar ijzeren wet. Honderd sterke mannen, die willen ademen; vuisten, die er niet om vechten. En de officier; de wet — geduld, niet verstaan.

Het schip schommelt. Het klimt op de golven, steigert, valt terug, dan zakt de kop dieper weg. Er is amper een, die nog uitziet naar den horizon. Toch. Ze staan nog, ze wachten nog; misschien komt er nog een boot. Zwakken, die zich aan hun redelooze hoop vastklemmen.

De officier kijkt naar de commandobrug. De kapitein staat er niet meer. . . .

Iemand treedt naar voren. . . . Een geestelijke, die het Onze Vader opzegt. . . . Father, thou that art in Heaven. . . . En het scheepsvolk dat antwoordt: Thou, that art in Heaven. . . .

Dan richt het schip den kop op, hoog boven den nu vlakken spiegel van de zee. . . . voor het laatst.

REISHERINNERINGEN

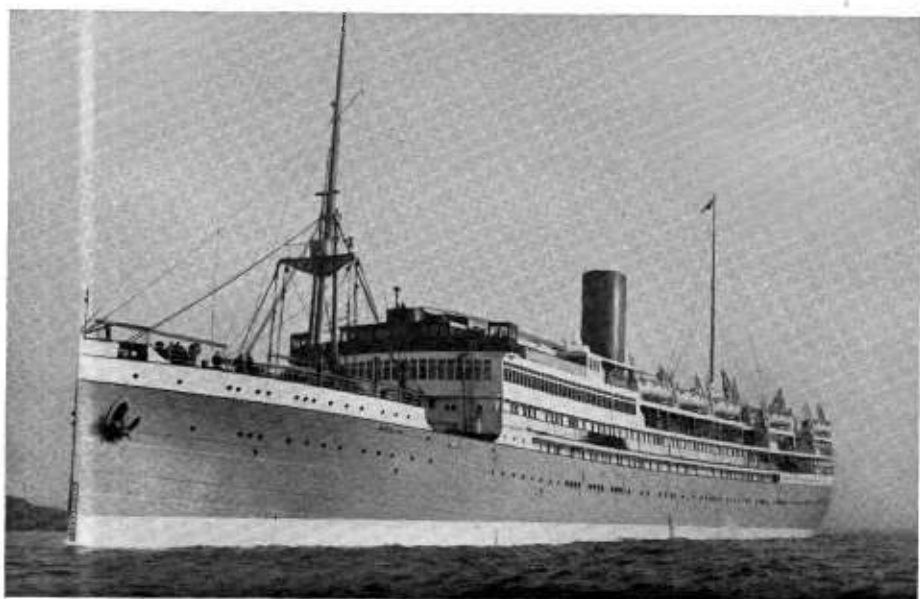
God behoede het oude vaderland; ja, en ook: God behoede den man op de brug.

't Is de eerste nacht op zee; dwars door het duister en over de donkere wateren, vervolgt de „Sibajak” zijn weg als iemand, die een vast doel in 't oog heeft.

Even drie uur, zeggen de wijzers van 't kleine klokje; 't is nog nacht, maar het licht van den vroegen midzommorgen zal toch welhaast beginnen door te breken.

't Valt niet gemakkelijk den slaap te hervatten, wanneer de gedachten een keer wakker geworden en aan 't zwerven gegaan zijn. Als baldadige losgebroke kinderen zijn zulke gedachten; vóór men er recht op verdacht is, zijn ze weggesprongen, hierheen en daarheen, en zelfs de wegen met „verboden toegang” zijn voor hen niet veilig. Ze spelen stuivertje wisselen en kiekeboe, ze zijn lief en vroolijk, of jagen iemand de angsten om 't hart, maar 't is onmogelijk, ze alle zoo ordelijk bij elkander te krijgen, dat de rust terugkeeren kan. En omdat men ten eenenmale hulpeloos is tegenover dat losgebroke goedje, is 't maar 't beste ze te laten uitrazen, tot ze moe geworden zijn. En onderwijl een oogje in 't zeil houden, dat de sprongen niet àl te krom worden. Zijn ze nu werkelijk zóó ver weg, de bosschen en velden en huizen, die zóóvele jaren bij ons leven behoorden en die we naar menschenberekening in verscheidene jaren niet terug zullen zien? En onze lieven, in die, en in die, en in gindsche plaats, onze lieve oudjes vooral, van wie we zóó noode afscheid namen, kunnen ze slapen in dezen nacht, of houden de emoties der laatste dagen ook hen wakker? Er zijn zoovéel vragen. Op sommige zullen we spoedig het antwoord weten; met een dag of acht, als in Marseille de eerste post uit 't vaderland in ontvangst kan worden genomen. Op andere, de zwaarst-wegende, is 't antwoord slechts bekend aan Hem, bij Wien alle verborgenheden zijn. Daar moet men afwachten; afwachten en gelooven — of, léeren te gelooven.

De „Sibajak” vaart goed. De korte golfslag van de zich tóespitsende

MAIL MOTORSCHIP «SIBAJAK»

Noordzee, of zijn we al in 't Kanaal?, veroorzaakt slechts geringe schommelingen, en de geweldige machinerieën zijn ver genoeg van onze hutten verwijderd, om niet te storen.

Onverwachts worden in de gangen de lichten opgeknipt; kasten worden geopend, een stofzuiger broemt, de inlandsche bedienden, Javanen en Madoerezen, beginnen in salons en corridors hun vroege dagtaak.

En tegelijk vertelt het eerste door-dringende geluid van den misthoorn, dat we ons reeds in de Engelsche wateren bevinden. Wonderlijk, dat geluid van den misthoorn. Altijd en overal is het 'tzelfde, en nooit laat 't ook maar den minsten twijfel omtrent de beteekenis. Altijd dezelfde klank, dof, langgerekt, dóórdringend en onheilspellend, alsof hij alle huivering en verlatenheden der groote zeeën in zich sluit.

De misthoorn en ik zijn oude vrienden, om zoo te zeggen. We hebben al kennis gemaakt op dien dag toen mijn moeder met mij (driejarig meisje toen), op een morgen, die zwaar was van mist, na een kort logeerpartijtje, terugkeerde van Holwerd naar Ameland. In een open roeiboot, omdat de postboot den strijd met 't water niet aandurfde en werkeloos liggen bleef in de haven. Maar wij moesten naar huis; 't achtergelaten kleintje was ziek geworden en aan 't opgewonden smeeken van mijn moeder gaven eindelijk een paar zeelui gehoor. Den ganschen dag hebben we toen gedwaald op de mistige Wadden-zee en onophoudelijk loeide de misthoorn boven onze hoofden.

Aardappels schillen door de matrozen

M. A. M. RENES—BOLDINGH

Werkelijk zijn we op 't eiland aangekomen, en was 't doorgestane leed spoedig vergeten. Geen spoor van herinnering aan koude of angst is tenminste in mijn bewustzijn achtergebleven; alleen: de misthoorn, die bleef tegelijk met een schemering van mist-op-zee.

En zoo kan ik nu ook dadelijk het onverwachte geluid thuisbrengen: „zóó, zoo, ben jij het? In lang niets van je gehoord!”

Buiten begint een kleurlooze morgen. De wolken legeren zich bijna vlak rond 't schip, op 't grauwe watervlak. Er is geen zweem van uitzicht. Niets is er dan de „Sibajak”, die zich al waarschuwend een weg baant naar 't onzichtbare doel. Ook met het verder rijzen van den morgen trekt de mist niet op. 't Wordt vijf uur, zes uur, meerdere geluiden worden wakker aan boord. Voetstappen en uitroepen weerklinken boven onze hutten.

Dan opeens, juist als 't eentonig terugkeerend geluid van den misthoorn bijna tot gewoonte zou gaan worden, drie felle, waarschuwend stooten, snel achtereen, als bij plotseling noodzakelijke zelfverdediging. Een schokkend, weerstrevend bewegen, veroorzaakt door sterke vaartvermindering, doet 't heele, groote scheepslijf trillen, en langsijz doemt, de seinen even fel beantwoordend, een andere kolos op, uit de grauwte van den mist. Een boot, minstens even geweldig als de onze. Doemt op en glijdt weg achter de zich sluitende mistwolken.

Voorbij is 't gevaar, voor hen en voor ons. In ongelooflijk korten tijd is 't gebeurd. Ik kijk eens naar onze slapende kinderen. Die liggen even rustig als te voren; de oudste op een veel te groot pulmanbed, de kleinste in een babymandje op den grond er naast. Een lachje ligt op de blozende gezichtjes, de handjes rusten op babymanier naast 't hoofdje. Nu eerst besef ik, welk een slaande Engel aan ons voorbij is gegaan. De kinderen — God behoede ze ook verder, op reis en in 't vreemde land, dat ons tweede vaderland moet worden.

„'t Scheelde niet veel, of die andere had bovenop ons gezeten,” wordt aan 't ontbijt verteld. De kwartiermeester heeft 't gezegd, en dat is onder alle omstandigheden iemand, die 't weten kan. 't Was een buitenlandsche boot en hij had een flink gangetje. Ja, wie de meeste vaart heeft, ramt in zoo'n geval den ander, maar komt er zelf

REISHERINNERINGEN

't beste af. 't Is de oude geschiedenis van den strijd om 't bestaan. En toch wil 't mij beter lijken, zooals de Hollandsche consignes zijn: halve kracht, of stilliggen. 't Lijkt veiliger en menschelijker, en meer zóó, dat men op Gods hulp vertrouwen mag.

Tot in de haven van Southampton blijft de mist ons omringen. En ook daar trekt ze nog slechts heel langzaam op voor de kracht der overwinnende zonnestralen. Dan teekent zich meer en meer de volledige kustlijn van 't mooie Engelsche Zuidland af, we kunnen het komen en gaan der andere schepen gadeslaan en in den middag komt een Hollandsche vlieger met zijn toestel laag cirkelen boven onze boot — een laatste groet van 't vaderland.

ZONDAGMORGEN VOOR DE SPAANSCHKE KUST. — Zaterdagavond stond het te lezen op 't groote zwarte schoolbord, dat in de hall op een ezel prijkt en waarop alle bijzonderheden van het scheepsleven aan de passagiers worden meegedeeld:

Zondagmorgen, half 11, Protestante
Godsdienstoefening in Salon 1e klasse.

Voorganger: Ds. . . . .

't Was een wondermooie dag, die eerste Zondag aan boord. Kaap Finisterre lag reeds ver achter ons, en daarmee ook de woelige golf van Biskaye en de grijze wateren van 't Noorden. Nu heeft de beruchte Golf zich op onze reis heel behoorlijk gedragen, dat moet gezegd. Iedereen was dan ook vol lof, zelfs de kwartiermeester en de linnenjuffrouw, hoewel die twee in de meeste gevallen nog wel wat af te dingen hadden, op 'tgeen wij, eerstelingen op zee, prijzen wilden. 't Valt echter toch niet te ontkennen, dat de Golf van Biskaye iets onvriendelijks over zich heeft. De deining gaat zoo zwaar op en neer; 't is alsof de golven hijgen van vermoeidheid, na de geweldige reis over den Atlantischen Oceaen. En 't water heeft zoo'n dreigende grijze kleur, dat men 't slechts behoeft te zien, om te begrijpen, dat 't hier boosaardig spoken kan.

Maar — de Golf lag achter ons, en het water voor de Spaansch-

M. A. M. RENES—BOLDINGH

Portugeesche kust was vriendelijk en kalm, precies zooals men dat van de blauwe Zuiderkusten gewend is te droomen. De route ging tamelijk dicht langs de kust; de geweldig verbrokkelde rotsen kwamen op en doken weg in den lichten neveldamp, die op warme dagen altijd als een sluier boven de verre verten hangt. Soms was er een tijdlang in 't geheel geen land te zien. Dan wisten we, dat we ons voor één der uitspringende lage kustvlakten bevonden — totdat één der reizigers zijn kijker richtte, turend en zoekend, en buitengewoon animeerend om 'tzelfde te doen.

Plotseling: vingergewijs, vragen, uitroepen, nòg intenser de kijker richten. „Kijk, kijk, een kaap! Land!” „Dat moet kaap. . . . zijn.”

Dan werd 't stil onder de groepjes bij de verschansing en met iets van eerbiedige aandacht zagen we 't land weer opduiken, onwezenlijk als een droombeeld in z'n omsluisde gouden pracht. Was daar achter die lichtende rotsen werkelijk een menschenwereld met vreugde en angsten; werden daar op ditzelfde oogenblik kleine menschenkindertjes geboren in nood en smart, en sloten er stervenden de moede oogen toe? Precies, precies als in de wereld, die *wij* kennen? Ongelooflijk!

Eigenaardig was 't verschil tusschen de passagiers op dezen Zondagmorgen. Sommigen waren nonchalant, t` nonchalant gekleed, alsof ze iedereen te verstaan wilden geven, dat ze aan Zondaghouden niet mee konden doen. „Zóó bourgeois, dat Zondaghouden, nietwaar.”

Later werd 't duidelijk, dat die zeer deftigen wel in feestdos verschenen aan 't diner, om acht uur 's avonds, voor hen ongetwijfeld 't hoogtepunt van den Zondag, uitgebreid als 't was met nog ettelijke gangen en smakelijke rariteiten.

Maar er waren toch ook des morgens al feestelijk gestemde menschen, die door iets nieuws en fleurigs de blijdschap van hun hart naar buiten wilden toonen. Men kon zien, dat ze van huis uit gewend waren den Zondag als een grooten schat te beschouwen en dat ze zich er over verheugden, ook nu hun kerkgang niet te hoeven missen.

Tegen tien werd het wat onrustig op 't ruime promenade-dek. Sommigen rezen op uit de luie ronding van hun dekstoelen, keken eens onzeker rond, waagden een vraag aan een mede-passagier, die er voor

in aanmerking kwam. „Hoe laat was 't eigenlijk precies?” „Hoe wist men, dat de kerk begon?” Ja, een kerkklok zou z'n gebeier hier niet laten hooren. Dus, maar eens gaan kijken bij de salon, hoe 't er mee stond.

De groote crapauds en sofa's waren zoo goed mogelijk op rijen gezet. Andere stoelen waren bijgevoegd; klaarblijkelijk rekende men op vrij veel bezoekers. In 't midden was de groote vleugel blijven staan, open-geslagen nu, en daarnaast stond een hoog tafeltje met donker kleed omhangen: de geïmproviseerde preekstoel. Aarzelend min of meer door 't ongewone van 't geval, zetten zich de kerkgangers, namen elkander onwillekeurig even op, knikten soms even in innerlijke verstandhouding. Daar kwam de kinderjuffrouw binnen, keurig in 't zwart met witten kraag en manchetten, een bijbeltje in de hand. Ze heeft veel kinderen onder haar hoede, bij de maaltijden en bij de spelen op 't kinderdek; ook onze kleintjes moeten we af en toe aan haar zorgen toevertrouwen, maar als ze een Christin is, die haar werk met God gewend is te doen, dan mag ook 't vertrouwen veilig toenemen. Bescheiden knikt ze tegen deze en gene; deed ook zij haar ontdekkingen? En de verpleegster kwam; fleurig in wit linnen en witte kap — en ook al spoedig de kerkgangers uit de lagere klassen. Een negerfamilie uit de derde klas trad binnen, vader, moeder, en drie al groote kinderen. Allen met dikke lippen en wijduitstaande kroesharen, met hun bijzonder donkere huidkleur, vreemd aandoende in de goedkoope Europeesche kleeren. Welke lotgevallen hadden ze naar Holland gevoerd en van Holland weer terug naar de warme gewesten? Ze zagen er opgewekt en tevreden uit, en — ze hadden gehoor gegeven aan de Zondagmorgenroepstem. Dat gaf een gevoel of 't oude kennissen waren, of, beter nog, familieleden: kinderen van 'tzelfde huis.

Stap, stap; een troepje jonge kolonialen kwam aangemarcheerd; boven de oranjegetreste donkere uniform nog och zulke jongensgezichten. Wat hen wel tot dit „regiment aanvullingstroepen” gebracht mag hebben? Was 't de gewaagde sprong van uit de armoede van thuis uit te komen? Of 't einde van een verbroddelde jeugd? Of alleen maar de lust tot avonturen in 't vreemde land? Enkele

matrozen, leden der bemanning, zetten zich bij hen. Hun witte statiepakken met rooden kraag en biezen, stijf uitstaand van de stijfsel; het ronde mutsje, dat anders zoo grappig schuin op 't hoofd kan staan, nu eerbiedig in de hand.

't Laatst van allen trad de gezaghebber binnen en zette zich achter de anderen neer. Kwam hij slechts ambtshalve? Als beleefdheid tegenover den dominee? Of omdat zijn hart het hem ingaf? Of was 't misschien een mengeling van deze drie, die hem op deed gaan naar 't geïmproviseerde kerkje? 't Is een eigenaardig leven dat van gezaghebber op een groote mailboot, met al z'n verplichtingen tegenover passagiers en bemanning; er hoort veel tact toe en een ruime blik.

Maar nog altijd bleef de typische vraag: wie is nu eigenlijk de predikant, die ons voorgaan zal? Geen domineesjas of toga duidde hem aan. Ook geen min of meer bleek studeerkamergezicht, of een rijtje plechtige begeleidende ouderlingen. Wel stond een klein groepje heeren te praten bij den vleugel; luchtig in zomerkleeding en verbrand door de zee-zon. Of één van hen het was?

Daar trad de dominee al achter zijn lessenaartje en meteen verhief zich een Chineesch heer, om zich achter de piano te zetten. Een paar volle accoorden en daar verhief zich de aanvangspsalme van de zoo wonderlijk samengevoegde gemeente. Daarna het voorgebed en de preek, alles doelmatig kort gehouden, maar daarom niet minder treffend. „Ik ben de weg,” luidde de tekst, en er was zeker niemand onder de aanwezigen, die niet een goed woord mee te nemen kreeg. De toeristen aan boord, en degenen, die in Indië een nieuwen werkring tegemoet reisden. Ook de jonge koloniale, wier wegen wellicht te midden van gevaren en verzoeking zoudén gaan, en degenen, wier dagelijksche arbeid op 't schip ligt, tot allen kwam het Christuswoord met zijn vermaningen en beloften.

Kort, maar vol ernst was de preek. Kort was ook het nagebed, en na een opgewekten slotzang ging het gezelschap uiteen, ieder naar zijn eigen plaatsje op 't groote schip, naar familie of kennissen of arbeid. Sommigen praatten nog even na in kleine groepjes, of maakten nader kennis na dezen gemeenschappelijken kerkgang. Anderen dankten den predikant voor zijn goede woorden. . . .

MAIL MOTORSCHIP „SIBAJAK“

1^e KL. PROMENADEDEK

M. A. M. RENES—BOLDINGH

En daarna vroeg het gewone dekleven, en vooral ook hetgeen er aan natuurschoon te zien was, aller aandacht weer op. En met het gehoorde ging het als met het zaad in den akker. Het wordt uitgestrooid en de aarde overdekt het, zoodat niemand er meer iets van zien kan. Maar daarmee is het zaad niet verloren. Het ontkiemt op Gods tijd en gaat groeien en bloeien, en ieder uitgestrooid zaadje helpt mee om de velden wit te maken tot den oogst.

VOORBIJGAANDE SCHEPEN. . . . — 't Gebeurde ook in de Spaansche wateren, doch aan de andere zijde van 't groote Iberische schiereiland, in de Middellandsche Zee. In de havens van Tanger en Gibraltar hadden we een kort oponthoud gehad en vooral in de eerste plaats hadden we een indruk gekregen van het verre, vreemde Oosten, dat ons nu, door enkele dagen reizen op de snelle „Sibajak”, zoo nabij gekomen was. Reeds bij het aanbreken van den dag, toen de geelwitte huizenblokken zich nog nauwelijks hadden losgemaakt van de grauwe kuststrook, kwamen er al vreemd uitzierende kooplui in hun kleine bootjes om de „Sibajak” dobberen. „Vensters en deuren der hutten dichthouden,” waren we den avond te voren gewaarschuwd, en zooals we die Noord-Afrikaansche inboorlingen daar zagen zitten met hun baardige, sluwe gezichten, kwam ons die waarschuwing niet overbodig voor.

De koopwaar lag verleidelijk ten toon gespreid in 't wankel bootje. Meest bontgestikte kleeden, kunstig lederwerk en zuidvruchten. En in het vreemdste mengelmoesje van talen werden de prijzen van alles naar boven geschreeuwd, nog verduidelijkt door drukke gebarentaal. Zelfs gingen er „zichtzendingen” naar boord, die in een grooten korf door middel van een dubbel touw werden opgeheschen en teruggehaald. Wat hadden ze 't druk, die luidjes, met hun bootjes, dat die niet tegen elkaar of tegen de „Sibajak” opliepen, en met hun koopwaar, waarvan intusschen toch het grootste deel onverkocht bleef. Toch lachten ze tevreden en vroolijk hun blinkenden grijnslach en bleven, tot 't tijdstip van vertrek, al roeiende en dobberende om 't groote schip heenzwerpen.

Aardig was het bezoek dat een Moorenhoofdman met één van zijn

REISHERINNERINGEN

trawanten aan ons schip bracht. Twee groote, baardige mannen, sterke Apostelfiguren, wien de witte bournous in smettelooze ruime plooiën tot op de voeten viel. Gouden ringen tooiden hun handen, een wandelstok met gouden knop voerden ze met zich mee, en over hun heele wezen lag dat zekere iets, dat alleen een sterk gevoel van eigenwaarde geven kan, gevoegd bij innerlijke beschaving. Op hun wandeling over ons dek passeerden ze den box, waarin onze kleine Jan zich juist met inspanning had opgericht. Lief, mollig ventje, met nog een echt Hollandsche kleur en fijne blonde haartjes, die verward waren van 't spelen. Een lachje kwam op 't gezicht van den Moorenhoofdman en hij stapte op mijn kleine ventje toe, lei hem de hand op 't hoofdje en zei iets in een wonderlijke vreemde taal. Wat 't geweest mag zijn? We hebben even in 't Fransch verder gesproken. Hij hield van kinderen; had zelf ook jongens, zes, die waren veel grooter reeds. Even liet hij het ouderhart zien, dat onder alle hemelstreken toch hetzelfde is. Zes jongens! Vaders trots.

Op de reede van Gibraltar hetzelfde gewoel om de „Sibajak” als in Tanger, doch hier bestond de koopwaar meer uit zuidvruchten, rookartikelen en parfums, en de beste klanten waren hier de vele Inlandsche bedienden, die in rijen over één der benedenverschansingen hingen en zich 't eene doosje na 't andere lieten ophijschen.

Hoog boven 't havengewoel troonde de rotsvesting met zijn vredige villawijken en dreigend militair gedoe, en boven alles koepelde zich een blauwe zomerhemel vol stralenden zonneshijn.

Maar ook die indrukken van schoonheid werden weer op den achtergrond gedrongen, waar ze bleven als een herinnering aan iets heel kleurigs en rumoerigs, een zeldzame tegenstelling met de stille vaart

Onze Jan Willem aan boord
van het schip

van den verderen dag over de blauwe wateren der oude Wereldzee. Vooruitspringende Spaansche kustgebergten, terugwijkende laagvlakten met steden en dorpen, eenzame kloosters en vuurtorens, alles trok in de namiddagzon ons oog voorbij als een wonderbaar meesterwerk van Gods hand. Totdat de avond land en zee, en onze „Sibajak” omhulde met duisternis.

't Diner was afgelopen; de passagiers hadden zich verspreid over de promenadedekken, of zochten reeds een gezellig hoekje in een der salons, in afwachting dat de inlandsche bedienden de avondthee zouden serveeren. Maar de meesten bleven toch buiten van den mooien avond genieten, leunend tegen de verschansing of weggedoken in de dekstoelen. Traag klotste het water tegen de wanden van 't schip, traag vloeiden de gesprekken. . . .

Was 't een der officieren die het 't eerst opmerkte? Als een wachtwoord ging het over van den een op den ander en zelfs de traagste richtte zich op om „het” te zien. Het licht, heel ver nog weliswaar, maar toch reeds zichtbaar boven 't donkere watervlak. Zou 't waar zijn? Zou dat de „Insulinde” zijn, die ons straks passeeren gaat op haar thuisreis? Plotseling hoopte iedereen dat 't waar mocht zijn; dat 't wezenlijk de „Insulinde” was, die ons daar tegemoet voer. Vragen werden gedaan, veronderstellingen weerklonken en de namen van „Insulinde”-passagiers werden opgenoemd.

Naarmate de afstand kleiner werd, schenen de schepen elkaar sneller te naderen. Grooter en grooter werd de lichtvlek, die recht op ons scheen aan te komen. Spoedig kwam er teekening in: toplichten, boeglichten, passagiersruimten. Links of rechts passeeren, wat zou ze doen? Eén groote spanning maakte zich van de „Sibajak”-reizigers meester en nader en nader kwam de „Insulinde”. Duidelijker teekenden de verlichte gangen en dekken zich af. Dáár hingen de menschen ook over de verschansing; als zwarte silhouetten staken ze af tegen den achtergrond van licht. Ze zwaaiden en riepen evenals wij.

Een oogenblik dreven de beide zeekasteelen naast elkaar. Toen weerklonk de machtige scheepsgroet: drie dreunende stooten op den grooten scheepshoorn, die wegrollden over 't water. Vlak daarop klonk 't antwoord: drie even machtige stooten van de „Insulinde” en

REISHERINNERINGEN

weg gleden de schepen van elkander, in tegengestelde richting, elk volgende zijn eigen weg op de nachtelijke zeeën.

Maar boven in hun stille station hadden de marconisten met elkaar geseind: „Alles wel aan boord?” „Alles wel!” „Behouden thuiskomst!” „Goede reis!”

Snel verwijderden zich de schepen van elkaar. Nog een lichtende plek, dan slechts een schemering van licht, en eindelijk niets meer. De „Insulinde” was uit 't gezicht verdwenen, opgenomen in het duister rondom.

Maar de herinnering bleef. Aan iets zeer moois en zeer ontroerends dat zich afspeelde op de nachtelijke zee.

DONKER MARSEILLE. — 't Is me de geheele verdere reis bijgebleven als iets jammerlijks, dat me ook nu nog niet loslaten wil. Evenals een vlek van vuil op een lichtzijden kleed iemand ook niet loslaat, maar telkens opnieuw weer de oogen tot zich dwingt.

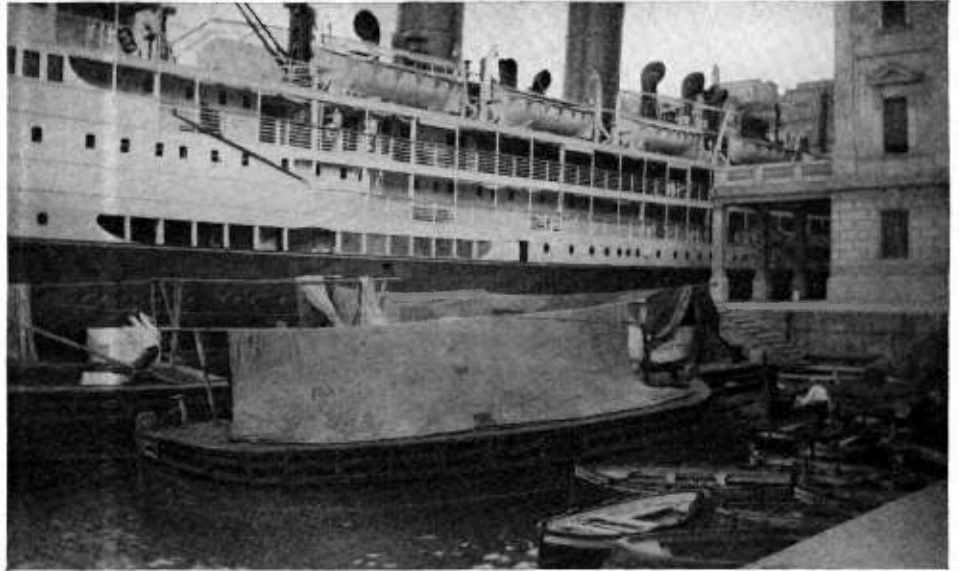
't Lichte Marseille, zooals we 't bij dag zagen, overgoten door stralenden zonneshijn, heeft geen bijzonderen indruk nagelaten. We zijn trouwens niet aan wal geweest, omdat ons zoo'n uitstapje in de drukke stad voor de kinderen minder gewenscht leek, en een Hollandsche moeder is nu eenmaal zóó, dat ze de kinderen niet aan vreemde handen toevertrouwt, wanneer 't niet absoluut noodzakelijk is.

Zoo moesten we ons dus maar tevreden stellen met een blik uit de verte op Frankrijks grootste havenstad en ons verder amuseeren met het scheepsgewoel om ons heen en de drukte op 't eigen schip. Er lagen in onze nabijheid een paar groote Sovjet-booten in somber zwart geverfd, met geen andere versiering dan een oranjebruine bies. Doelmatig misschien — maar leelijk. Dan zag 't reusachtige Engelsche stoomschip er aantrekkelijker uit, in z'n witte pak met vroolijk vlaggengeflapper. Talrijke kleine havenbootjes, douanevaartuigen en ook gewone open roeischuitjes krioelden tusschen de andere schepen door en hooge drijvende hijschkransen bewogen zich langzaam naar de schepen, die voor laden of lossen hun hulp noodig hadden.

In Marseille zouden ook de passagiers aan boord komen, die met den „Lloyd Rapide” over land gereisd waren. In vier en twintig uur vliegt

M. A. M. RENES—BOLDINGH

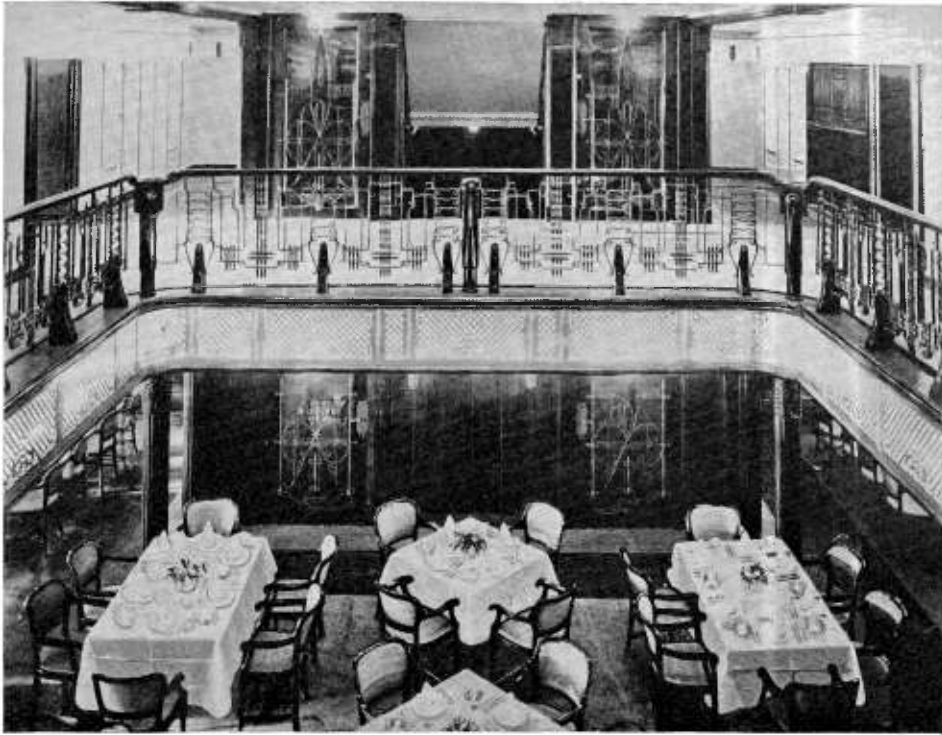
die sneltrein, zonder ergens te stoppen, van Den Haag naar Marseille, speciaal voor degenen, die hun reis op die manier voor een aanzienlijk deel bekorten willen. Verscheidene vacantiereizigers moeten in Marseille de „Sibajak” verlaten, om hun touristentocht over Zwitserland of Parijs verder voort te zetten. Zoo werd het een uitwisseling van

Langs het schip

passagiers, die een heele drukte teweegbracht van vaarwelzeggen en welkomheeten en veel geren en gedraaf voor paspoorten en bagage. In Marseille was 't ook, dat de eerste post uit 't nu al zoo vèr lijkende vaderland aan boord kwam. „Is de post er al?” werd er al een paar uur van te voren verlangend gevraagd. En toen eindelijk de stapeltjes brieven rondgedeeld waren, werd 't een zenuwachtig openen en haastig doorlezen, om later weer van voren af aan te beginnen, nu en dan onderbroken door vragen en opmerkingen van dengene, die „den anderen” brief 't eerste las. Precies als iemand, die, hongerig, eerst gulzig groote brokken naar binnen werkt, maar 't later kalmer aan

MAIL MOTORSCHIP „SIBAJAK“

EETZAAL

gaat leggen, en ook onder 't gulzige happen nog tijd vindt om even z'n hoofd op zij te draaien en te zeggen: „lekker, hè?”

„Er komen veel kinderen aan boord in Marseille,” had de kinderjuffrouw ons verteld. „Zes en dertig” meende ze. Dat getal, gevoegd bij de elf, die reeds van Rotterdam meegevaren hadden, gaf een respectabele hoeveelheid — alleen voor de eerste klasse. In de drie overige klassen waren er zeker nog evenveel.

Als we weer in volle zee waren, zou dan ook 't kinderdek heelemaal voor 't gebruik gereed worden gemaakt, met schommels en paarden en aan de zijkanten beschermend touwwerk. Nu lag 't echter opengebroken, daar de laadruimen zich juist er onder bevonden. Enorme massa's blikgroenten en -melk, kisten met wijn en versnaperingen werden door de hijschkraan in 't binnenste van 't schip gedeponeerd, waar rappe handen 't alles snel rangschikten en opstapelden. En over de afsluithekken hingen de jongens, die nu 't kinderdek veel interessanter vonden dan in normalen toestand. Ze filosofeerden over de werking van de hijschkraan en over den inhoud der kisten en vonden 't „gemeen” dat ze niet werden uitgenoodigd om te komen helpen. Dat alles was licht Marseille. 't Marseille van drukken arbeid en touristengedoe.

In den avond echter kwam donker Marseille op ons af.

't Was na 't diner en alle passagiers hadden zich uit de warme eetzaal onder in 't schip, naar de promenadedekken begeven. Vandaar had men een sprookjesmooi gezicht op de stad, die nu bestond uit ontelbare lichtpunten, opkomend uit 't aardedonker; in lange rijen, daar, waar de villawijken en boulevards liepen, in dichte groepen aanduidend de winkelcentra der reuzenstad, die nu veel verder van de donkere haven verwijderd scheen dan des daags.

Ineens, 't klaaglijk gemauw van een klein schaduwachtig poesje, dat zich al klauterend een weg zocht langs en over stapels kisten en balken en kronkels scheepstouw. Gevaarlijk dicht kwam 't bij den kaderand, waar in een diepe, donkere kloof, 't moordende water loerde. Maar 't sprong bijtijds weer terug, verdween in de schaduwen en sprong op een andere plaats weer te voorschijn, en mauwde zóó doordringend, dat 't iedereen dwong om voor een oogenblikje 't gesprek te

REISHERINNERINGEN

staken en een blik te werpen op 't kleine handjevol poesenellende. Was 't een list geweest, dit kleine poesje? Een lokmiddel, om de aandacht der „Sibajak“-mensen te vestigen op de donkere haven, waar ze anders bij voorkeur wel overheen gekeken zouden hebben? Dat kwam in onze gedachten op, toen spoedig na 't verschijnen van 't katje, vier personen opvallend dicht onder langs 't schip kwamen slenteren. Een man en drie vrouwen waren het, jong nog, en hun taal en manieren waren die van mensen, om wie het donkerste en zondigste leven der groote steden zich afspeelt. Ze wilden wel aan boord komen, die vrouwen, om hun zaken te doen. Er werd iets geroepen over den prijs. Een stem van de „Sibajak“ af — kwam 't uit 't matrozenlogies of van 't kolonialendek? — ging er op in. Weer werd geroepen en gelachen, door den man ruw en spottend, door de vrouwen met veel hooge gil-uithalen en kronkelende bewegingen van 't bovenlijf . . . . Of was 't geen lachen, dat die mensen deden, doch een geluid uit den afgrond, waarvoor we geen andere benaming nog hebben? In ieder geval was 't een hoon voor alles wat rein is en wèl luidt. Daarna werden de onderhandelingen verder voortgezet in bewoordingen, die aan duidelijkheid niets te wenschen overlieten. „Bestaat de mogelijkheid, dat ze aan boord komen?“ vroeg iemand aan een surveilleerenden dekbediende.

„Absoluut uitgesloten,“ was 't antwoord. „Bij elke landingstrap wordt dag en nacht door twee kwartiermeesters de wacht gehouden. Binnenkomen is onmogelijk, maar toch probeeren ze 't telkens weer.“

Een oogenblik later werden de ongewenschte gasten weggejaagd. Recalcitrant slenterend, en hoonlachend onder 't omkijken, gingen ze heen om een ander operatieterrein op te zoeken. De man en de drie jonge vrouwen. Op een paar passen afstand sprong 't kleine schaduw-donkere poesje speelsch achter hen aan. Nog even omving een hooge lantaarn 't groepje met zijn lichtbundels, toen werden ze voorgoed opgeslokt door de duisternis van de nachtelijke haven.

Gods wereld is een wonderbare wereld, maar ze bergt ook vele raadselen in zich.

M. A. M. RENES—BOLDINGH

In het middaguur waren we uit de Fransche haven vertrokken en in den loop van den nacht passeerden we Straat Bonifacio, tusschen de eilanden Sardinië en Corsica. 't Was voor velen een teleurstelling, den volgenden morgen te vernemen, dat we van die romantische eilanden met hun rotsen en klippen niets meer te zien zouden krijgen. 't Is werkelijk ongelooflijk, hoezeer iemand, die een groote zeereis maakt, er op uit is om ieder stukje of puntje land, dat te zien kan zijn, ook werkelijk te zien.

Maar de kalme, zonnige schoonheid van de Middellandsche Zee, wier water ons nu weer zonder onderbreking van gezichtseinder tot gezichtseinder omgaf, was wel geschikt om de kleine teleurstelling te vergoeden. En bovendien — er was nog zooveel schoons in 't vooruitzicht! Hoewel onze reis in 't heetst van den zomer viel, genoten we op zee van een heerlijke temperatuur. Niet te warm, zelfs niet in de zon en de nachten nog steeds zóó, dat men echt lekker Hollandsch slapen kon. Dat laatste vooral zou in 't kanaal van Suez en de Roode Zee wel anders worden. Toch zijn 't in totaal slechts drie dagen en evenzoovele nachten geweest, die we door moesten slépen en konden we na afloop daarvan nog van harte zeggen, „dat 't meegevallen was”. Dat alles lag nu echter nog in 't onbekende vooruitzicht.

Den Stromboli, een eiland-vulcaan, die momenteel niet of weinig werkte —, en de beroemde Straat van Messina, naderden we echter snel, en vurig hoopten we, dat de gezagvoerder 't goedgunstig zóó zou schikken, dat we 't Italiaansche land bij daglicht passeerden. 't Kwam echter weer anders uit. Waarom liep de „Sibajak” toch ook zoo hard. We kwamen op deze manier overal eerder, dan de passagiers, die met kleinere en langzamer varende schepen de reis reeds hadden gemaakt, ons voorspiegelden en veel moois en merkwaardigs moesten we daardoor missen.

En toch, en toch, de straat van Messina in den zeer laten avond, toen een laag hangende onweersbui het nachtelijk donker nog intenser maakte, was met zijn vele duizenden lichten iets zóó bijzonders, dat we 't slechts noode hadden willen missen.

De Stromboli, opgenomen in volslagen duister, bleef geheel onzichtbaar, totdat plotseling een fel onweerslicht oplaaide achter den vul-

aan. . . . In één ondeelbaar oogenblik zagen we tegen een achtergrond van geelblauw flitsend licht, het zwarte bergsilhouet zich afteekenen, onbeweeglijk en dreigend, en — ook ontstellend dichtbij. „Varen we zóó dicht langs den Stromboli?” was de algemeene vraag. „Als nu eens. . . .” Ja, op vele manieren konden hier de gedachten zich verder uitspinnen: plotselinge explosies, zeebevingen, klippen onder water, wie zal zeggen welke mogelijkheden er schuilden in deze omgeving.

„Als, àls. . . .” Er zijn immers altijd en overal zooveel mogelijkheden van gevaar, op 't land evengoed als op 't groote water. 't Beste is in biddend vertrouwen te reizen, en elken overbodigen angst onverbiddelijk terug te wijzen wanneer hij komt kloppen aan de poort van het hart. Nog enkele malen vertoonde zich de Stromboli in blauwachtig bliksemgeflits, daarna werd alle aandacht opgeëischt door de eerste kustlichten van de Straat van Messina. In 't begin slechts twee roode, die den ingang der straat aangaven. Later, vermoedelijk nadat 't schip een wending had gemaakt, zagen we er meer, oneindig veel meer. De lichten rijden zich achter elkaar tot in de verste verten. Ze klommen op bij de berghellingen en vormden groepjes daar, waar steden en dorpen lagen tegen de Italiaansche of Siciliaansche kust. Een betooverend feest van licht was 't, nu en dan overflitst door het steeds nog hangende onweder, dat ons dan voor een enkele seconde den achtergrond toonde van scherpe bergranden en dreigende wolkenmassa's.

De „Sibajak” had zijn weg zeer dicht langs de Italiaansche kust gekozen. Een korten tijd voerde de warme landwind ons zelfs de dennengeuren der bergwouden tegemoet, als een ontroerenden laatsten groet van de geliefde Noordelijke bosschen, waaraan zooveel mooie en vriendelijke herinneringen verbonden zijn.

Niemand dacht er aan z'n hut voor den nacht op te zoeken, hoewel 't halftwaalf, twaalf uur en nog later werd, eer we het lichtwonder geheel gepasseerd waren.

Toen begon echter de slaap z'n uitgestelde rechten op te eischen en alleen, of in groepjes, daalden de passagiers af om de hutten op te zoeken. Maar nog lang bleven enkelen tergend boven onze hutten

M. A. M. RENES—BOLDINGH

heen en weer stappen, vermoedelijk zij, die ook het allerlaatst verdwijnende lichtpuntje nog niet wilden missen. Totdat ook die voetstappen eindelijk zwegen, en een blik door 't kajuitvenster vertelde, dat we den donkeren nacht weer rondom ons hadden, en snel de zwarte zeeën doorkliefden. Europa was verlaten — Afrika wachtte ons.

Haven van Port-Saïd

PORT-SAÏD — de eerste aanraking met het wondere Oosten. Ver achter ons slaat de oude wereldzee haar golfkoppen te pletter tegen een zwaren bazaltdam, waarvan de enkele steengevaarten als nat-zwarte dieren opduiken tusschen schitterwitte schuimmassa's. 't Is het sterke afscheidslid der koele Noorderzeeën, dat ons hier gezongen wordt. Hoe ver liggen die nu reeds achter ons, met haar zware, grijze deining. Hoe ver is ook het kleine, zomergroene Holland en hoe

MAIL MOTORSCHIP „SIBAJAK“.

VLEUGEL EETSALON 2e KLASSE

M. A. M. RENES—BOLDINGH

onmetelijk ver zijn de lieven daarginds. Er valt niet aan te ontkomen: hier, waar de warme woestijnadem al huivert over stad en haven, moet nog eens afscheid genomen worden. Hier moeten we nog eens stamelen uit de diepte: „O God, Gij weet . . . Gij weet van hen allen; Gij weet ook van dat oude, boven alles geliefde gelaat, waar het lijden zijn stempel reeds zoozeer heeft op gedrukt. . . .”

Maar het leven vraagt zijn rechten. Het laat ons zooveel vreemds en schoons zien, en bovendien weten de kinderen, zij het dan ook nog in een gebroken taaltje, zóó goed hun eischen kenbaar te maken, dat het geheel onmogelijk is, lang te zien „naar hetgeen achter ligt”.

Ferdinand de Lesseps houdt op zijn hooge voetstuk wijsgeerig de wacht bij zijn levenswerk, en aan zijn voeten woelt en wemelt het Oostersche havenleven, nu als altijd, iederen dag.

Een groote boot is bezig kolen te laden. Niet meer menschenlijke gedaanten, met zwart kolenstof geheel overdekt, grabbelen en graaien, remmen en struikelen, om uit de voorraadschuit diep langs zij, de brandstof binnen te dragen in het geopend ingewand van den mailstoomer. 't Lijken meer vreemd gebarende insecten dan menschen,

166

Ferdinand de Lesseps

REISHERINNERINGEN

zooals ze daar wroeten in 't zwarte stof, en de tegenstelling tusschen dit armzalig bestaan en den blauwen Zuiderhemel, waartegen vuur-roode bloesemkruinen hun pracht opheffen, lijkt haast te schrill.

Als onze „Sibajak” eindelijk zijn plekje gevonden heeft en stil ligt op stroom, komen ook bij ons de beroemde duikers hun spelletje spelen van leven en dood. Onnatuurlijk lang en geel lijkend, schieten de gestrekte lichamen het geldstukje achterna, dat iemand van boven af in 't water geworpen heeft, om het al duikende te achterhalen, of van den bodem op te rapen. De mond is de verzamelplaats voor den oogst, die in een ommezien wordt binnengehaald, en de oogen, tusschen de zwaaiende armen, even boven 't watervlak, vragen dadelijk om meer.

Er wordt een pontonbrug gelegd van de „Sibajak” naar den wal, waarover vroolijk de kooplustige reizigers hun weg nemen naar de stad — naar Simon Arzt, de beroemde Oostersche bazar — om terug te komen, beladen met pakjes en voorzien van een kleine bonte parasol, die de felste zonnestrallen afweren moet. Want fel wordt de zonnekraft, nu 't tegen 't middaguur gaat. Het hemelblauw schijnt laag boven de strakgelijnde gele gebouwen te hangen; de roode bloesems der boomen schieten stralen uit en het donkere cedergroen wordt bijna zwart in dit helle kleurengewemel.

Als ook de postzakken binnen zijn, en een paar reizigers voor Caïro het schip verlaten hebben, wordt het sein tot vertrek gegeven. Nog een laatsten blik op de Middellandsche Zee, nog even het genot van een lichte koelte, die herademen doet, en dan varen we het Kanaal van Suez binnen.

Buiten Port-Saïd ligt de woestijnwarmte loerend te wachten. Enkele gebouwen, een moskee, een stationnetje onmiddellijk buiten de stad, wat groen op den oever en aan de boomen, een herinnering aan zee-koelte en vochtigheid, maar dan sluit de woestijn het smalle Suezkanaal ook ganschelijk in en legt de looden hitte zich zwaar op het langzaam-voortglijdende schip.

Links en rechts is het troostelooze geel-en-roode woestijnzand; vlak, in de onmiddellijke nabijheid, heuvelend in de trillende verten. Groote gebieden zijn geheel overdekt met glinsterende zout-

M. A. M. RENES—BOLDINGH

kristalletjes. Is 't ver weg, of dichtbij? De afstanden zijn zelfs niet te schatten. Als een stipje zoo klein ligt hier en daar een bruine woestijntent op den kanaaloever. Donkerkleurige kinderen wuiven en roepen, hondjes blaffen, en een enkele arbeider staakt even zijn grondwerk, om het hooge gevaarte na te kijken, dat zoo langzaam en zelfverzekerd aan hem voorbijglijdt — een wereld op zichzelf, doorkruisend een andere, vreemde wereld. Een enkele maal wordt de

De woestijn bij avond

eenzaamheid wat radicaler verbroken. Dan wagen de loomwarme menschen zich even uit de beschuttende schaduw der zonnezeilen, om over de brandend heete reeling geleund, van de welkome afwisseling te genieten. Den eersten keer is 't een Bedouïenkamp, vlak naast den oever. Grauwe tenten, in zekere regelmaat gebouwd, vormen een klein dorp, waarin zonderling verholde gestalten statig bewegen, en de gekniehalsterde kameelen droomend en kauwend voor zich staren. Aan boord worden foto's genomen, en een even geïnteresseerd gepraat verdrijft de doffe verveling; maar spoedig is de film voorbijgerold, en keert de loome rust terug.

Verder op, links, ligt een stationsemplacement, verloren in de

MAIL MOTORSCHIP »SIBAJAK«

LUXE HUT

M. A. M. RENES—BOLDINGH

oneindigheid van geel stuifzand. Een handwijzer op het perron draagt het opschrift: „Jeruzalem”.

„Jeruzalem!” We kijken elkaar eens aan en glimlachen begrijpend. Wonderlijk, hoe voor ons, uit het Westen, Jeruzalem toch blijft: de stad uit den Bijbel, de stad van 't geloof, zoozeer omsponnen door voorstellingen en gedachten uit een ongeziene, hoogere wereld, dat

Suez-Kanaal — Station naar Jeruzalem

't in 't eerste oogenblik bijna absurd lijkt, om een trein gereed te zien op een perron: „sneltrain Jeruzalem”.

Maar verder, verder glijden we. Tweemaal passeert ons een andere mailboot — thuisvaarders beide —, die volgens de kanaalwetten den voorrang hebben. Ze dwingen ons telkenmale tot stilliggen in een van de wijkplaatsen langs den oever, daar 't Suezkanaal te smal is, dan dat twee groote schepen elkaar zouden kunnen passeeren. Langzaam begint de avond te vallen. Helle oranje-roode kleuren leggen zich in het Westen vlammend over de wereld en uit het Oosten komt een

loodzware grijsheid aansluipen. In 't scheidende zonlicht zien we een nederzetting van de Roomsche Missie. Een kerkje op den hoogen oever, het kruis als een dapper getuigenis hoog opgericht — enkele huizen, een schoolgebouw en wat boomaanplant, die de vernielende woestijnmachten tracht te trotseeren. Er staan menschen op den oever — Europeanen — ze zwaaien en wuiven met doeken, zooals men vrienden en familieleden begroet. Aandoenlijk klein en moedig lijkt de kleine kolonie in de oneindigheid van den vallenden woestijnnacht, maar het Kruis spreekt van een Aanwezigheid, die alles vervullen kan, en de lichtglans, die door de herinnering aan deze nederzetting blijft spelen, is niet alleen die van 't scheidende zonlicht.

In het eerste der Bittermeren komt de loods aan boord. Met veel geraas zakt de loodstrap langs zij en uit het loodsbootje, dat hevig schommelt in de zuiging van de „Sibajak”, stappen de inzittenden behendig over. Van nu aan varen we met de wijd uitgespreide zoeklichten aan den kop van 't schip. Schemerig wuiven nog rietpluimen op den wijkenden oever, er drijft

De loods komt

een moterbootje en er is een vermoeden van menschenwoningen daarginds — dan rolt de nacht stil en ondoordringbaar. Een kampvuurtje gloeit, er blaft een hond, een menschenstem roept als verloren — 't zijn niet meer dan speldeprikjes in de oneindigheid rondom.

Merkwaardig, hier den nacht in te gaan, op dit moderne mailschip, waar het oppervlakkig mondaine leven van goed dineeren, dansen

M. A. M. RENES—BOLDINGH

en bruggen, zijn gewonen gang gaat, terwijl het omringd is door de zwijgende woestijn, met haar eeuwige geheimenissen van leven en dood. De dag is warm geweest, onder open blauwen hemel, maar veel warmer wordt de nacht, nu een laaghangende bewolking de sterren verbergt en alle uitstraling tegenhoudt. En nog afmattender

De loods komt aan boord

worden de volgende dagen en nachten, wanneer de „Sibajak” het Suezkanaal verlaten heeft en ons over de historische wateren der Roode Zee voert. Rechts ligt, zwijgend in laaienden zonnebrand, de scherpgetande grijs-roode rotskust, waarlangs eens Israël Zuidwaarts moet zijn getrokken. Ergens steekt een afgesleten rots als een platform vooruit in zee. Of eens Mozes daarop gestaan heeft, om zijn volk het voortgaan te gebieden? Maar breeder wordt al spoedig de zee. De kusten wijken terug tot onwaarschijnlijke, golvende lijnen en weer zijn we omgeven door water en lucht, zooals reeds zoo vele malen op deze reis.

Zijn we wezenlijk wel eens koel en koud geweest, en hebben we vroeger wel eens gemopperd over „die koude altijd?” Onbegrijpelijk! Iemand zegt: „Nù een flinke Noorderstorm op 't Katwijksche strand! Wat zou je er voor geven?” „Ja,” is het loome antwoord. Meer niet. Wat helpen speculaties over koelte en frischheid, wanneer iedere schroefslag van de „Sibajak” ons dieper de warmte invoert.

Eerst in de golf van Aden, die we in een na-nacht binnenvaren, komt als een blijde verrassing wat koele wind om onze hoofden

REISHERINNERINGEN

waaien. 't Is een koelte, die, volgens den vriendelijken bootsman, storm voorspelt, maar op dien Zaterdagmorgen is de zee, Indische Oceaan nu reeds, nog vrij kalm, zoodat we ongestoord genieten kunnen. In plaats van storm voert de koelte ons echter wel een zwerm sprinkhanen toe. Enorme groene en bruine dieren, 8 en 10 c.M. lange zijn er bij, die de dekken onveilig maken met hun onberekenbare sprongen en de kinderen wanhopig aan 't schreeuwen brengen, wanneer ze onverwacht tusschen het speelgoed of in de box neerplofften. Naarmate we verder van het land geraken, vermindert echter de aanval. De enkele die achterblijven, vinden een smadelijken dood aan dek of worden reddeloos opgenomen door den feller wordenden wind en verdrinken in de zee.

Dien morgen kan nog juist het traditioneele kinderfeest gevierd worden; eerst een optocht met vlaggen en muziek, papieren mutsen en trompetten. Daarna spelletjes en wedstrijden en een eenvoudige versnapering. Maar tegen den middag schommelt het schip reeds zoo hevig, dat de feestvreugde noodgedwongen een vroegtijdig einde vindt, en in den nacht worden we gewekt door een aanhoudend, naargeestig hamergeklop, nu en dan overstemd door den bevelenden toon van het bootsmansfluitje, en stemmengeroep, dat de storm aan flarden scheurt. 't Is nog geen drie uur in den morgen. De kinderen slapen rustig door, onbewust van het wankel worden van onze kleine wereld, maar wij, ouders, kunnen den slaap niet meer vatten en zijn dankbaar, wanneer het eerste morgengloren in onze hutten zijn weg vindt en de gewone geluiden van allen dag wakker worden in het schip.

Het hameren heeft opgehouden: de „Sibajak” is slagvaardig gemaakt. Alle patrijspoorten en kajuitsraampjes zijn geblindeerd; er is geen loshangend zeilpuntje meer, waarmee de storm zijn gevaarlijk spel zou kunnen spelen. De loodstrap en de piano, de stoelen en tafeltjes, alles is met touwen vastgesjord, en de tafels in eetzaal en kinderkamer zijn van stormlatten voorzien, waartusschen borden en glazen een vast plaatsje vinden.

't Is een felle passaatstorm, dien we hier te verduren hebben en het schip steigert en slingert dat 't zoo'n aard heeft. We probeeren op te

M. A. M. RENES—BOLDINGH

staan, maar slaan onverhoeds tegen den grond; de kinderen, verschrikt wakker nu, schreien, omdat ze plotseling niet meer loopen of kruipen kunnen — misschien ook wel, omdat ze hun vader en moeder zoo wonderlijk zien doen, en er is een heel heirleger van listen en evenwichtsoefeningen noodig, voordat we ons zelf en onze jongens eenigszins toonbaar hebben aangekleed.

Erger nog wordt het, om door de bewegende gangen en trappen naar boven te komen, ieder met een kind op den arm. Boven in de kinderkamer blijkt, dat geen der anderen het zoover gebracht heeft. En niemand zal het dien dag ook zoover brengen, want allen liggen zeeziek in hun hutten en dokter en verpleegster en kinderjuffrouw hebben handen vol werk, om de patiënten te verzorgen, zoo goed en zoo kwaad als dat gaat.

Wij zetten onze baby-box in de kinderkamer vast tusschen banken en tafels, en plaveien den grond met zachte kussens. Dat geeft een veilig hoekje voor ons tweetal, dat instinctief de beste methode volgt en zich behaaglijk languit strekt en door de tralies van de box heen, grapjes tegen ons gaat maken. Een kopje slappe thee en wat droog brood is alles, waaraan we ons durven wagen, maar 't gaat goed, en 't blijft goed, en dat is al meer, dan de andere reizigers durven hopen. „En nu om de beurt een wandeling op het dek maken,” raadt ons de kinderjuffrouw aan. We doen het, gehoorzaam aan de meerdere ervaring, maar 't valt niet mee. Is dat hetzelfde dek, waarop geluierd en gelezen, gespeeld en gedanst wordt, en dat in kalme tijden vele meters boven den waterspiegel ligt? Nu slaan de golven niet zelden over de witte reeling heen en smijten water en schuim met geweld op het dek, en op de hoeken loeit de storm adembenemend. Iedere wandeling is een afmattende strijd om 't bestaan — maar ook een strijd tegen de gevreesde zeeziekte. Daarom houden we vol; we beginnen er zelfs een soort van sport in te zien, en in den namiddag voelen we ons zoo zeevast geworden, als hadden we nooit iets anders gedaan, dan in storm en nood de oceanen te bevaren.

En weer wordt het nacht, en de storm woedt voort. De kinderen slapen gerust in hun slingerende bedjes, vermoeid van 't vreemde gebeuren des daags. De golven slaan met donderend geraas tegen ons

REISHERINNERINGEN

kajuitvenster, dat sedert bijna vier en twintig uur ver onder den waterspiegel ligt. Alle binten en planken kraken en kreunen, alsof een volgende golf ze zeker uit elkaar zal rukken, de kinderen slapen er rustig doorheen, de handjes op babymanier boven het hoofd, en een glimlach op de blozende gezichtjes. We kijken lang naar ze, ontroerd en verwonderd. Zoo gerust in dezen dreunenden stormnacht. Moesten wij niet zoo zijn tegenover God — ook nu 't gevaar dreigt? „Indien gij niet wordt gelijk een kindeke. . . .” Het is beschamend te weten, hoe ver we daar nog van verwijderd zijn. We weten zooveel en we denken zooveel en we hebben zoo'n werkzame fantasie.

Toch is het al een groote rust, de kinderen en onszelf en allen, die mede reizen, aan God te kunnen opdragen — de kinderen vooral. Het is schrikkelijk, kinderen in gevaar te weten en zelf machteloos te zijn; het is schrikkelijk, om de gedachten daarover ook maar een oogenblik vrij spel te laten, maar het is ook groot om te bemerken, hoe de liefde zich uitbreiden kan tot een mantel, die de kinderen beveiligend omhult. En als moederliefde dat kan, hoeveel te meer Gods sterke liefdemacht.

Nog een dag en nog een nacht blijft de passaatstorm razen; dan zijn we er doorheen geworsteld en varen kalmere gebieden binnen. Het scheepsleven keert langzamerhand in zijn gewone banen terug. Voorzichtig, als aarzelend, worden de luiken van ramen en deuren weggenomen, die van de onderste verdiepingen het laatst; de dekken worden weer gezellig aangekleed met stoelen en tafeltjes, en een voor een wagen de patiënten zich uit hun hutten. Ze kijken wel met een soort van afgrijzen naar de nog steeds woelige zee, en keeren haar, zwakjes gedoken in luie stoelen, verachtelijk den rug toe. Maar ook bij de ergsten doet de frissche lucht en de herstellende maag zijn rechten gelden, en tegen den tijd, dat we Colombo naderen, bestaan storm en zeeziekte alleen nog maar in booze herinnering.

En enkele dagen na Colombo: Sabang, Sumatra, Indië, ons nieuwe vaderland. In den zeer vroegen morgen zijn we voorzichtig de beroemde Sabang-haven binnengelaveerd, en wanneer we ontwaken door het stilliggen van het schip en uitzien door ons kleine

M. A. M. RENES—BOLDINGH

venster, zijn we opeens midden in de bewoonde wereld gekomen. Daar, achter ons, lichte, bloote trippelvoetjes. Onze oudste heeft zich van zijn bedje laten glijden en staat achter ons, hunkerend om opgetild te worden en ook te zien, wat Vader en Moeder zoo bezighoudt. Daar gaat hij al omhoog en ontroerend klinkt opeens zijn stemmetje,

Weg van Belawan naar Medan

trillend van blij herkennen: „O! huizen, en bóómen! Oo! een fiets! Mamma, een fiets!!” Zoo langen tijd hebben we niets dan water en lucht gezien — en dit Sumatraansche landschap is wel heel verrassend mooi met zijn zonnige grashellingen, zijn palmboschjes en schilderachtig gedoken huizen. Er ligt ook zooveel bemoediging in dit zonnige schoon, dat de stem even breken wil in ingehouden tranen.

Het oponthoud in Sabang is niet van langen duur. Gelukkig niet, want na dezen eersten groet van Insulinde begint het verlangen ons voort te drijven naar het einde der reis. Eerst manoeuvreert het zusterschip, dat ook in de haven lag, de baai uit, om naar Holland te koer-

sen. Drie stooten op den sloopshoren roepen ons een loeiend vaarwel toe, dat door de „Sibajak” even geweldig beantwoord wordt. Spoedig daarop verlaten ook wij de Sabang-haven, maar onze vaart gaat Zuidwaarts, naar Belawan—Deli, voor ons het eindpunt der zeereis. Onbekende vrienden halen ons af van de boot, om ons, na een kort oponthoud in Medan, mede te nemen het binnenland in, waar 't nieuwe leven ons wacht.

THUISREIS

Wanneer 's morgens om halfelf de gong luidt voor de koffie, wippen de patiënten van hun kuurstoelen. Er is niemand, die traag is, want dit kwartier is het hoogtepunt van iedere morgen.

De patiënten uit de dames-lighal zijn er doorgaans het eerst; die er het laatst zijn bijgekomen gaan voorop: Lucie — en de beide mevrouw-tjes Van Bruggen en Visser.

Jos en Edith komen in de achterhoede. Zij doen alles langzamer dan de anderen — ze hebben het haasten wel verleerd, sinds hun kuur keer op keer verlengd moest worden.

De Directrice heeft, met de huisjuffrouw, de stoelen buiten gebracht in het bosch, want de temperatuur is mild. Met een gezicht, dat alles en niets zegt, begroet de Directrice de heeren, die eindelijk komen afzakken. Isaäk Cohen, het joodje, loopt voorop, en speurt, of de plaats naast Lucie reeds bezet is.

Hij kan het niet nalaten — ondanks de bedekte plagerij. — Gunt u me dat nou, zegt hij glimlachend. — Wat heb ik hier anders. —

Bos en Van Iersel, de handelsreizigers, gaan vandaag twee makkers verliezen. Het zal stil worden in het heeren-kuuroord, als er geen aanvulling komt.

— Ik kan me zoo moeilijk voorstellen, dat ik morgen thuis zal zijn — zegt Vos.

Hij is dik geworden; dat zal er wel afgaan straks. Zijn vrouw is aan haar achtste toe, dezer dagen.

— Ja, zegt Bakker, — ik ben wel blij, dat ik weer naar huis ga, maar de overgang, zie je. Wat moet je al niet missen in je gewone doen. Wie gaat er 's morgens met je wandelen — en bellen voor de koffie om halfelf — nee, als er bij ons een belletje gaat, moet je bij den Baas komen. — En 's middags een warm schoteltje bij de lunch. — Hij grinnikt even.

— Dus er is ook niet veel kans zeker, dat u 's middags twee uur kunt rusten? vraagt de Directrice. — 't Lijkt me toe, dat u een hard leven tegemoet gaat.

P. J. RISSEEUW

— Ik zal nog veel aan u denken, zegt Bakker galant.

— U was een moeder voor ons, — verzekert Vos en schuift zijn kopje bij. — Een mèt-zònder — vraagt hij voor de laatste keer — bedelend, tegen 't verbod van den dokter in, om suiker in zijn koffie. De Directrice wrijft onvermoeid haar neus. Dat is een goed teeken, zegt Jos. — Dan gebeurt er vandaag of morgen iets.

Juist als de postbode de laan oprijdt en Duc nijdig toeschiet op den man met de uniform, waarschuwt Leonie de Directrice, dat er intercommunaal wordt opgebeld.

De post drinkt zijn koffie en de patiënten kijken hem het bijeen gebonden pakje brieven onder de arm uit. De duiven vechten om een plaatsje in de overvolle til — en Duc blijft vloeken tusschen zijn tanden.

Lucie wordt ongeduldig; als er onverhoopt geen brief voor haar bij is, zal zij zich haar maagpijn herinneren en de rooie poeders, die haar vroeger zoo goed hielpen. —

Dan komt de Directrice uit huis, en roept, na het uitdeelen van de brieven, het kamermeisje.

Edith's oogen smeeken om eenige tegemoetkoming: Een nieuwe patiënt?

Het gezicht van zuster Gésine verraadt het geheim van de telefoon niet. Nog niet. — Misschien vanmiddag aan tafel. . . .

— Kom, dames en heeren, — nog wat kuren voor 't eten, zegt ze, en in haar stem is iets, aan welks dwang niemand ontkomt.

Daar, waar de wegen naar de hallen uiteen loopen, gooit Isaäk Cohen een heimelijk kushandje toe aan Lucie, die is achtergebleven.

Zij weet nauwelijks welke wellust haar liever is: de listige bedenksels om iedere morgen achteraan te komen en hem deze kans te gunnen, of de triump van haar immer nog even fel negeeren van zijn dwaasheden. Zoo verzwart zij Isaäks leven, want hij voelt zich niettemin reeds staan voor de keus tusschen zijn gebedsmantel en dit christenmeisje, dat, behalve haar zieke maag, veel geld moet hebben.

— Lucie — Lucie— vleit hij zich. Ach — hij is het zwerven moe en het land der Vaders is ver.

Is hij niet veertig jaar oud geworden? Is een vrouw niet een vrouw?

Tot nu toe hebben zij hem geld gekost — deze zal hem tot een steun kunnen zijn, want hij heeft nog wel plannen, heel chocheme plannen, al heeft hij in zaken niet veel geluk gehad nog.

Hij kruipt het laatst op stoel en spitst zijn vingers tegen elkaar, om de nimmer uitblijvende aanval te weren. Er is niet zooveel variatie in de conversatie.

Toch, vooral de laatste weken, dringt het geschreeuw uit de heerenlighal soms door tot het huis.

Als een tijdelijke radio-wapenstilstand is gesloten, komen de vrouwen aan de beurt.

De handelsreizigers worden grof — de kantoorlui doen het netter; zij zijn gewend, met vrouwen samen te werken. Zij wikken de kansen voor Isaäk. Hij glimlacht zoet, gestreeld door de belangstelling, die hem, inplaats van pijn, goed doet.

Doch Bos, de reiziger, kan het moeilijk hebben — hij misgunt het Joodje zijn opium.

Isaäk is immuun vandaag. Dan gebeurt het, dat hij zichzelf in de maling neemt.

— De rabbi zegt, dat wij allemaal één geloof hebben, dat 't vleesch beter is dan de beenen.

Zijn lippen spitsen zich — zijn oogjes glimmen en de angst voor het weer terug moeten in de sleur van de dag, wordt teruggedrongen, als hij zich laat wiegen op de gedroomde uitkomst in de nood van zijn beduimeld leven: Lucie — Lucie . . .

In de dames-lighal is het vanmorgen stil.

De handwerken lijken vuil in het grauwe daglicht. De doktersvrouw zal vandaag niet komen — zij is gisteren pas geweest. Eigenlijk moest zij alleen maar komen op zonlooze dagen. Dan zou ze de hemel wel openzingen, zij, de vrouw van den man, voor wien ze allen een heimelijke vrees hebben.

Lucie heeft een kwartier lang over haar maag geklaagd. Nu haar hardnekkig alle gehoor wordt onthouden, ligt ze, kwaad weggedoken in haar deken, te mokken.

— Had je een brief? vraagt Jos aan mevrouw Van Bruggen.

Ze knikt alleen maar, want de inhoud bevalt haar niet. Is het zoo-

P. J. RISSEEUW

ver gekomen, dat ze haar man wantrouwt? God vergeve het haar. Ze heeft tijden, dat ze zich gek voelt van angst en jaloezie.

De anderen lezen en kijken. Soms begint er een te praten. Dan valt de stilte weer en luisteren ze allen naar de geluiden, die komen uit de richting van het heeren-kuuroord.

— Die gekke Cohen, zegt Edith opeens — en ze begint ingehouden te lachen.

Lucie gluurt valsch naar de andere vrouwen.

Edith vindt het wel aardig, als de heeren haar even apart nemen. Ze kunnen wel meer aan haar kwijt dan een onschuldig grapje, ze praat graag met mannen; op kantoor ook. Ze weten het gauw genoeg. Hier ook al weer. Edith komt de dagen wel door. Alleen weet ze niet, hoelang ze het nog zal uithouden de oogen van de Directrice te trotseeren. Zuster Gésine schertst nog met haar, zooals met alle anderen. Doch Edith voelt wel het verschil tusschen haar goedige spot om Jos' onhandige manoeuvre als zij van een volle melkbeker wil afkomen, en de ironie waarmee Dirkie Lucie toespreekt, wanneer zij haar eieren in het toilet kwijt wil en tien andere kwalen simuleert als er niet genoeg notitie van haar genomen wordt. Edith weet nog niet goed, wat ze aan Dirkie heeft. Ze zegt niet, als de anderen: Zuster Gésine. Ze betitelt haar stiekum: Dirkie.

Dirkie heeft iets vervelend-dwingends voor meisjes als Edith, die liever met een dokter omgaan dan met een directrice.

Toch voelt ze wel iets voor Dirkie; heusch wel. Ze wil ook wel anders, als die kerels haar dan ook maar eens met rust lieten. Kan zij 't helpen, dat ze wat pittiger is dan die sloome blauw-kousen. Een poes komt een graatje toe en een man moet op z'n tijd eens aangehaald worden.

Er worden twee nieuwe patiënten aangekondigd, twee heeren.

's Middags, na het rustuur, is de eerste aangekomen: een tengere jongen uit G. Zijn oudste broer, die hem bracht, is na een gesprek met de Directrice, direct met de volgende bus weer vertrokken.

Hij lijkt niet erg ziek, al zal hij moeten oppassen voor t.b. Hij heeft prettige oogen.

— Hij zal toch niet behoudend zijn? fluistert Edith.
 — Iets voor jou, Jos! Misschien wel een *broeder*, smaalt Lucie.
 Van Dijk zit, bij 't avondeten, naast de Directrice. —
 — U is zeker wel gewend heel veel te eten, zegt Zuster Gésine be-
 minnelijk, terwijl haar oogen de kleine porties op zijn bord hoonen.
 De stemming is mild. Ieder poogt den nieuweling in te lichten over
 de geneugten van de eereplaats, waarop hij zit.

Nog vroeg in de avond ligt Van Dijk in bed te luisteren naar het
 geroes van stemmen en de radio-muziek.

Hij is moe. Morgenavond zal hij er ook tusschen zitten. Zijn tempera-
 tuur is hooger dan thuis: 38.5; een beetje vermoeid van de reis, zegt
 de Directrice.

Door het raam ziet hij in het bosch, dat nog bijna ongerept is.

— Wat doen ze thuis? denkt Van Dijk. Een heele verandering.
 Moeder zal het rustiger hebben. Hij voelt, dat ze aan hem denkt.

Het is alles nog vreemd hier. Maar het zal wel wennen.

Hij herinnert zich flauw enkele gezichten van patiënten en probeert
 hun namen vast te houden.

Die kerels, dat is niet veel. Prolurken. Als die Directrice me ligt —
 dan zal 't hier uit te houden zijn, peinst hij. Hij vouwt, onder het
 vreemde laken, de handen, en bidt zijn avondgebed.

De tweede nieuwe patiënt komt de volgende middag, ook onder
 het rustuur.

Zuster Gésine wacht hem eerst om zes uur, doch als ze hem lang-
 zaam de laan op ziet komen, begrijpt ze, dat het Krebs moet zijn.

Ze haast zich naar beneden en blijft in de deuropening staan, omdat
 ze nog twijfelt en niet zeker is van haar zaak.

Een oogenblik denkt zij, dat hij zal terugkeeren, zoo weifelend is
 zijn stap.

Toch heeft zuster Gésine moeite, in den man, die haar nadert, Krebs
 te herkennen.

Voor de drempel blijft hij staan.

— Komt u binnen, zegt de Directrice.

P. J. RISSEEUW

Waarom aarzelt hij?

Zijn oogen staan dof en hij is niet geschoren.

— Kom — noodt zuster Gésine, — u zult wel moe zijn.

Een uur later ligt hij in hetzelfde bed, waar hij, Wout Krebbers, nu zeven jaar geleden heeft gelegen. Hij herinnert het zich — doch doet geen moeite. De gordijnen moeten dicht. Op een bed sterven — het wordt hem misschien gegund.

Het duurt drie dagen voor de Directrice zoover is, dat hij een behoorlijke hoeveelheid voedsel per dag opneemt. Elke dag gaan de gordijnen wat meer open.

Ze heeft alles op het spel gezet om hem voor het leven te behouden, want dit kan het einde van Kreb niet zijn, voelt ze.

Veel meer dan een wrak is hij niet op het oogenblik, doch wie weet, is hij niet op weg naar huis.

Ze herinnert zich een brief van zijn moeder, die haar, zeven jaar geleden, schreef dat hij een kind des gebeds was, waarvan zij geloofde dat God het niet zou laten verloren gaan. Ze herinnert zich ook zijn vader, een rechtzinnig ouderling, op bezoek bij een zoon, die de tegenwoordige wereld heeft liefgekregen. Zij kan het niet helpen dat alleen de herinnering aan de moeder zuiver is — dat zij zeven jaar geleden niet is ontkomen aan de gedachte, dat de zoon, in zijn beste oogenblikken, dichter bij het koninkrijk des hemels stond dan de vader.

Zij vraagt hem niets en kan wachten tot hij zal spreken. Aan de patiënten heeft zij alleen verteld, dat Kreb ernstige zenuwstoring heeft en nog wat rust behoeft, óók als hij in hun kring zal komen.

Sinds zijn komst is de stemming gedrukker; doch het duurt niet lang of de Directrice is de oude. Alleen, als een te groote schaduw haar leven raakt, zinkt haar optimisme een oogenblik in, doch zij is te oud en te wijs geworden om de eene patiënt te laten lijden onder de andere. Zoo troeft haar woordenspel als vanouds en is Van Dijk, na een paar dagen, zóó ingeburgerd, dat hij het prettig begint te vinden, hier te zijn.

Hij zit tegenover Jos aan tafel, die hem onder het moeilijk veel-eten bemoedigt met een lachje, zooals dat alleen iemand kan, die je van binnen kent.

Ze hebben een paar keer samen gewandeld. Jos mag niet zoo lang loopen — alleen maar zoo'n beetje in de buurt van het huis. Ze hebben begrepen, dat ze aan dezelfde kerk behooren, dat geeft wel steun, hier, zelfs al spreken ze er niet over.

Jos heeft iets moederlijks. Iets van thuis heeft ze, vindt Van Dijk. Zoo laat hij haar de derde dag al een knoop aan z'n jas zetten.

Jos mag Van Dijk wel. Hij doet nog wat erg jong. — Ze schat hem twee en twintig en voelt zich oud bij hem, met haar twee en dertig jaren.

Met de heeren staat Van Dijk op goede voet. Alleen de lange Van Iersel is hem tegen in gezelschap. De haat tegen al wat behoudend is, speelt hem parten.

Om gemeene moppen lacht Van Dijk niet. — Hij heeft direct laten merken, dat dat soort hem niet ligt.

Bij zijn aankomst heeft hij gedacht aan een gezellig groot gezin van volwassenen. Eerst nu ontdekt hij de wereld-in-'t-klein, met dezelfde zonden die de wereld-in't-groot ondergraven.

Op een middag, als de gong voor de thee voor de tweede maal is geluid en het rustuur voorbij is, staat daar, bezijden het huis, Krebs. Hij kijkt naar Hans en Grietje, de loop-eenden.

Het is goed weer — er wordt vandaag buiten thee gedronken. Zal hij er bij komen? Niemand praat er over.

De Directrice schenkt thee in — ook voor Krebs. Ze heeft vanmorgen den kapper laten komen — hij is er van opgeknapt. Hij komt en probeert zijn onzekerheid te maskeeren door nonchalance.

— Goeden middag, zegt hij en drinkt staande zijn thee. Tot het avondeten blijft hij in de onmiddellijke nabijheid van het huis. Een half uur staat hij op dezelfde plaats bij Mieke schaap, die hem eindelijk toeblaast. De meisjes in de keuken vinden het griezellig. Moet er voor hem gedekt worden?

P. J. RISSEEUW

Jos weet er niet meer van dan dat hij gezworven heeft. Alleen Van Dijk heeft een onberedeneerde sympathie voor hem. Van Iersel spot over „Willem de Zwijger”; niemand weet, waar hij vandaan komt en hoe zijn eigenlijke naam is. Hij stelt zich aan niemand voor, en dwingt ieder, die te dicht in zijn nabijheid komt, met de oogen of met zijn rug terug.

Zoo gaan de dagen op Huize Erica. De patiënten zijn te gezond voor een Sanatorium en te ziek voor de maatschappij. Ze wachten, ieder op zijn wijs, op beterschap.

Sommigen wachten al heel lang — er zijn er bij die zich schijnbaar hebben geschikt. Anderen murmureeren de dag door.

Vanavond zijn allen genoodigd bij de doktersvrouw, die haar verjaardag heeft gevierd.

Alleen de huisjuffrouw blijft achter met Jos, die te veel verhooging heeft.

Het wordt een stille zomeravond in Juni.

Het huis ligt uitgestorven.

Jos neemt een boek — ze moet wel naar bed eigenlijk, doch rekt nog wat; de avond zal lang genoeg duren.

Een enkele keer scheurt een claxon op de Putsche straatweg de stilte.

Jos zit uit de wind in een gemakkelijke stoel, dicht bij de geopende deuren van de huiskamer. Er is vanmorgen een brief gekomen, dat vader ontslagen is, na een en veertig jaren dienst. Voor het eerst grijpt haar de vernederende pijn van de werkeloosheid. Zij zal niet kunnen blijven kuren; — ik moet er wat op verzinnen, peinst ze. Haar handen zijn gevouwen, als ze zoo zit.

Zoo is Jos — ze kan nog wel lachen ook, met een die blij is.

Kreb is thuis gebleven en staat voor het radio-toestel, waarbij Van Dijk zijn „sectarische” gids heeft laten slingeren.

— Hij heeft er wat om te verduren, deze jonge Calvinist, doch hij slaat zich er goed door. Hij is nog jong.

Het interesseert Kreb wel, de radio. Hij heeft er in het buitenland niet zoo veel aan gehad nog. Hij is ook nog niet dood gegaan hier — het lijkt zelfs, of zijn bloed gezonder wordt. Soms heeft hij behoefte

te praten met iemand anders dan zichzelf, doch hij is er nog niet toe gekomen.

Door het openstaande deurraam ziet hij Jos in de avondzon. Als ze, door zijn licht gerucht omziet, zegt ze alleen: — O! — en ze knikt hem toe, zóó, dat zijn mond zich moet plooiën tot een glimlach.

Hoe ver lijkt hem het leven in G. Zeven jaar. — Dan, al bladerend in de radio-gids, voelt hij het bloed prikken onder zijn haren. Het geeft hem even een schok als hij een foto van Frederik ziet, als predikant. Zijn mondhoeken trekken naar beneden. — Die zijn broeder haat, is een doodslager. Ja, hij weet het nog wel. Hij haat Freek niet. Hij is dat haten wel verleerd.

Kreb legt het blad voor zich en laat zich aanstaren door den theoloog, die zijn oudste broer is.

— Waarom hebben wij 't nooit kunnen vinden, denkt hij nu. — Waarom heb ik nooit wat gevoeld voor al de dingen, waarvoor jij warm liep. Voor de J. V., voor de politiek — voor de kerk. Waarom heb ik in dezelfde menschen, die jij als voorgangers accepteerde, alleen maar de rotte plekken gezien — waarom heb je met ouderlingen kunnen praten — en ik niet.

Hoe komt het, dat jij mij zelfs hebt kunnen aanvaarden als afgedwaalde broeder. Wij hebben toch samen in hetzelfde groote plaatijzeren ledikant gelegen en geluisterd naar de regen in de dakgoot. Ik weet toch ook nog wel dat jij je oogen niet in je zak had.

En toch moet ik je er van verdenken dat je me tegengewerkt hebt. Zeven jaar geleden heb ik je gescholden voor een schoft. Maar je bent mijn broer — en je bent nu ook nog bedienaar des Goddelijken Woords. Na zeven jaar zie ik je voor 't eerst terug in de radio-gids. Je bent zwaarder geworden, Freek. Het huwelijk doet je goed; ze zorgt goed voor je, die zuster in den Heer. Gelukkig maar, dat ze ook nog wat meer meebracht dan haar hooge boordjes en haar lange rokken. Je vrouw is al weer in de mode, Freek.

Hij stemt af.

Ergens gilt een hysterische vrouwenstem. Een sloome Engelschman praat er doorheen. Verder draait hij — de koptelefoon klemt op zijn ooren.

P. J. RISSEEUW

Heel in de verte wordt een koraal gezongen. Hij draait — fel gespannen — het blijft een cock-tail. Ergens zet een snerpande jasz in en huilt een saxofoon. Dan — opeens, komt machtig de psalm door, stoer en breed gezongen. Hij herkent de wijs — de woorden — en het schokt hem even, na zooveel jaar.

Alleen de stem, die volgt, brengt teleurstelling. Zijn mondhoeken trekken. Ja — ja — hij herkent het „geklank”: „In de mogendheid des Heeren Heeren.”

Hij is eigenlijk blij, dat hij eergisteren niet geweten heeft dat Frederik sprak.

Straks staat hij in de tuin, met de rug naar Jos toe.

Als de huisjuffrouw Jos een kop thee gebracht heeft, staat ze besluiteloos naar de rug van Kreb te zien. Zal ze hem roepen? Ze roept hem.

— Meneer Krebbers, théé — zegt ze en wacht zijn antwoord niet af.

Jos is niet bang voor hem, sinds ze weet, dat hij van huis uit orthodox is. Ze kent dat type wel van kantoor — ze zingen de vloeken om hun geweten te smoren.

— Het is heerlijk weer vanavond, zegt ze bedaard.

— Dat is het.

Staande roert hij zijn thee, en drinkt met tusschenpoozen. Jos handwerkt.

— U luisterde zooveel naar de radio, — praat ze.

— Ik zag de foto van mijn broer in de Gids — dat is eergisteren al gepasseerd, zegt hij, oogenschijnlijk bedaard. Doch zijn hart klopt heviger.

Waarom doet hij dit nu — hij zal hier niet mee kunnen volstaan, deze avond.

Neen — vanavond wil hij wel eens praten. Het is ook zoo stil nu. En dat meisje — Jos, is een goed kind. Een van die vrouwen, die in je gedachten niets onzuivers brengen.

— Dan ken ik uw broer wel, zegt Jos. — Ik ontmoette hem een jaar geleden te A. Hij logeerde bij zijn schoonouders, die tegelijk

met mijn ouders in Valkenburg waren. Hij leek mij erg flink.
— Zoo.

Justrouw Gerrits roept Duc. Zij gaat haar wandeling maken. Voor de anderen terugkomen, kan zij nog vijf en twintig keer de laan heen en terug wandelen. De zon gaat al zakken, maar de temperatuur blijft mild.

— Wat mankeert u eigenlijk, vraagt hij dan ruw in de stilte.

— Longen, zegt ze.

Hij draait zich een halve slag om — hun oogen ontmoeten elkaar.

Dit oogenblik beslist tusschen zwijgen of spreken.

— Toen ik hier kwam, tien dagen geleden, zegt hij — dacht ik, dat ik dood ging. Nu blijkt 't, dat ik beter word. Heb je even tijd? Dan wil ik je wel vertellen, wat voor kerel ik ben.

Die lui kijken me hier allemaal zoo gluiperig aan — dat hebt u niet gedaan. Ik begrijp nu wel, hoe dat komt. Maar 't is toch wel goed dat je toch weet wat ik hier doe. Ik heb zeven jaar geleden wat gehad, met m'n vader. En dat kwam door ouderlingenbezoek. Enfin, 't ouwe liedje. Ik moest een voorbeeld nemen aan m'n broer, die nu dominee is. Een goeie kerel, natuurlijk, misschien alleen tè goed om m'n broer te zijn. Ik vond de Zondagen stom vervelend thuis. En die heele kerkelijke beweging daar bij ons, misselijk. Een soort surrogaat van Christendom; al was de een nog zwaarder dan de ander. Ze vraten mekaar van vromigheid op zoo nu en dan.

Ik zie nu wel, dat ik toen alleen maar uit reactie de zaak verbruid heb. Als er één verstandige kerel geweest was, die me gekalmeerd had en me had laten voelen dat ik au fond gelijk had, dat ik de broeders „door” had — dat ik me blind staarde op mènschen . . . zie je. Maar gansch Israël stond tegen mij op. De dominee vertrouwde me allang niet. Hij had er wel voor gezorgd dat ik geen belijdenis kon doen. Dat is zijn werk aan mij geweest. Enfin — als je weten wil, wat mij aan 't twijfelen gebracht heeft, dan hoef ik je alleen maar de oorlogsjaren te noemen en dat gehamster onder en door de broertjes. Dat vervloekte dubbelleven. Al wie één lijn trok, al wie eerlijk zijn hart bloot lei — kon een etiket op z'n voorhoofd krijgen. Hij was geteekend.

P. J. RISSEEUW

Mijn vader was ouderling en ging veel op huisbezoek. Ik heb altijd 't gevoel gehad, dat christen-zijn zoo iets beteekende als in een maliënkolder loopen, de grootst mogelijke ontbering te lijden van al wat een jongen kon aantrekken. Vandaar dat ik mij iedere Zondag, die ik mij kan herinneren, heb dood verveeld, vooral in de tijd toen ik nog niet van lezen hield. Vader moest als ouderling het voorbeeld geven en wij waren de slachtoffers, die tè kort werden gehouden.

M'n zuster trouwde met een Darbist. Freek is predikant geworden en dus in de lijn van mijn vader.

Ik stel me voor dat zij samen overlegd hebben hoe met mij te handelen, toen ik al weg was. Later hoorde ik, dat m'n vader mij zelf op de kerkeraad voor schorsing heeft voorgedragen.

Mijn moeder is nooit in de gelegenheid geweest er een eigen meening op na te houden. Vandaar dat alle kinderen, behalve Freek, de deur uitgingen.

Dat kon niet anders. Vader duldde geen tegenspraak en geen afwijking van de huisorde, die ons dooddrukte. Je zult zeggen: een zoon, die slecht spreekt van zijn vader. Ja. Dat lijkt makkelijk. Weet je, dat ik zeven jaar gezworven heb door de wereld? Ik ben kelner geweest in Kopenhagen, waar ik vaders beste vriend heb bediend, midden op de dag in wat vreemd gezelschap. In Hamburg heb ik van die onverdachte, onkreukbare voormannen onder mijn cliëntèle gehad — die van kleur verschoten als ze mij een fooi gaven, meestal een extra royale, begrijp je?

Ik heb er wel behagen in gehad, om ze bij hun naam te noemen, als ik bedankte of zoo. Later heb ik er nooit gebruik van gemaakt — dat vond ik niet noodig.

En ik ben altijd blij, zie je, dat mijn vader, ondanks z'n gebreken, voor zulke dingen te hoog stond. Ik zal je zeggen, waarvoor ik je dit allemaal vertel.

Nog geen drie weken geleden was ik in de Harz — in Wernigerode. Ik had mij verhuurd als kelner in een der meest bekende hotels; bovenop de berg. Ik heb daar ziek gelegen op een kamer met een dunne wand. Elke avond hoorde ik menschen boven komen — die,

omdat ik mij stil hield, zich van de gehoorigheid niets bewust waren. Het waren al oude menschen — uit G.; hetzelfde plaatsje, waar mijn ouders wonen. Een oude boekhandelaar met zijn vrouw, zielen, die ik altijd was voorbijgegaan. — Elke avond kwamen zij om tien uur boven en moest ik luisteren naar hun stemmen. Hij, de oude brombeer, van wien ik vroeger mijn schriften kocht, met zijn donkere stem en dan haar lichtere geluid, dat toch naar het zijne overhelde, zoo was hun wezen door de jaren vergroeid.

Als zij klaar waren met hun voorzichtige oude menschen manieren, hoorde ik ze knielen voor het bed. Zij baden om beurten hardop; hij de eene avond en zij de andere. Zooals die menschen voor hun kinderen baden — en ook voor hun zoon, die andere wegen was gegaan — ik ken hem wel — het is een wonderlijk portret — zie je, dat heeft mij wel weer een stap dicht bij huis gebracht. Ik heb geprobeerd mijn vader te stellen in de plaats van dien ouden man — mijn moeder kon ik me zoo wel indenken — ik heb 't geprobeerd en het is me een enkele keer gelukt, omdat ik weet, dat hij niet anders heeft gekund, dan hij gedaan heeft. Hij is consequent geweest in zijn afschuwelijke vergissing om ons van hem te vervreemden, en niet alleen van hem, maar van God zelf misschien wel.

Nu begin ik daar iets van te begrijpen, dat ook mijn vader, ondanks zijn dwalen, een christen kan zijn. En toch — als ik hem morgen zou ontmoeten — ben ik bang, dat we als vreemden zouden scheiden. Misschien ook niet.

Maar die gebeden kan ik niet meer vergeten, vooral als je weet, dat je die niet waard zou zijn.

Kreb keert zich om. Jos zit stil met haar gezicht naar het lichte Westen.

— Wat ben je al dicht bij huis, denkt ze, en durft de stilte niet verbreken.

In de verte lawaait de claxon van de autobus, die de patiënten thuis brengt.

— Gaat u toch gauw naar boven, waarschuwt juffrouw Gerrits.

— Laat de Directrice niet zien, dat u zoo laat nog op bent.

P. J. RISSEEUW

Jos heeft geen behoefte aan een standje.

Als ze boven haar deur sluit, ziet ze Krebs staan op zijn oude plaatsje, turend naar het laatste licht.

— Ik spreek hem nog wel hierover, peinst ze, en betreft hem van deze avond af in haar avondgebed.

Regen. Regen. Regen.

Ze liggen op de serre, waar de groote kast met tijdschriften staat. Onder stapels „Prinsen”, liggen de badnummers van „Het Leven”. Er is niemand, die dat niet weet.

Van Iersel leest een detectief: „De boef schoot het eerst, doch Raffles was hem voor.”

Edith gilt van de lach. Ze is zoo overmoedig vandaag — het loopt nog op een standje uit.

— Weet je, vraagt Isaäk Cohen, — weet je 't verschil tusschen een vrouw van twintig, dertig of veertig?

Lucie spitst haar ooren. Zij wordt negen en dertig dit jaar.

— Nou? vorsch het kleine mevrouwje Visser. Zij is weduwe.

— Een vrouw van twintig — zegt Isaäk — ik zeg, een vrouw van twintig. . . .

Hij kijkt de stoelen langs. . . . Is hier niet één enkele vrouw van duizend weken?

De conversatie leeft op. —

Achter in de serre liggen, naast elkaar, Krebs en Van Dijk.

Krebs mag hem wel. Hij heeft hem een en ander verteld — net zooveel als hij kwijt wilde wezen.

Wat Van Dijk van het leven weet, weet hij uit de boeken, want hij houdt van lezen. Overigens ziet hij nog behoorlijk tegen de leiders op. Hij heeft zijn hoofd nog nimmer stuk gestooten — hij is meegaand, omdat hij vol bewondering is voor de knappe koppen in zijn kring. Zoo poogt hij zich het Calvinistisch denken eigen te maken en volgt het kerkelijk leven van nabij.

Doch niet altijd praten ze over deze dingen.

— Wat denk je eigenlijk van al die vrouwen hier, vraagt Van Dijk, gedurfd, voor zijn doen.

Kreb moet stil lachen om hem. Hij mag Van Dijk wel. Zoo'n eerlijke, onbedorven jongen, die precies zegt, wat z'n hart hem ingeeft.

— Hoor es, zegt Kreb, — ik geloof direct, dat jij meer verstand hebt van een goed vers dan van een vrouw. Ik zal je even gauw uit de droom helpen. Op 't rijtje af maar: Edith.

Louter hysterica; Lucie idem. Mevrouw Van Bruggen: een jaloersche kat. Let op, als haar man overkomt. Die gaat zenuwziek weg.

— Ik dacht dat Edith — zegt Van Dijk, een beetje nijdig.

— O, dacht je dat. Mis. Geen meisje voor jou. Die is 't best op haar gemak als ze praat met getrouwde mannen. Van dat soort meisjes heb ik mevrouw Van Iersel, die gisteren bij haar man op bezoek was, tegen de Directrice hooren zeggen, dat ze bij risjes moesten worden opgehangen. Ja, dat zei die fatsoenlijke dame, met die lieve kinderen bij zich. Zij schijnt haar heer gemaal dóór te hebben en die meisjes ook.

Blijft Jos over. Jos is een goed meisje. . . . Zorg, dat je later zoo'n vrouw krijgt. . . .

Die nacht breekt de hel boven het heidehuis los.

De Directrice gaat kamer in, kamer uit. — Opstaan maar. Zeker. Niet blijven liggen nu — met dit noodweer.

Overal springen de lichten aan. Kreb komt gekleed bij Van Dijk binnen, die bezig is zijn koffer te pakken.

Het lijkt, of de jongen koorts heeft.

— Laat dat, zegt de oudere. — Onzin. Morgenochtend is alles weer gewoon.

Samen gaan zij naar de huiskamer. Door een deurkier zien zij in de kamer van Van Iersel, die met Bos zit te kaarten.

Doorzetten doet het onweer niet; er is alleen maar een huilende rekkende donder en blauwe slangen rond het huis.

— Twee buien. . . . zegt de Directrice bezorgd.

— De Schelde stuurt 'em terug. . . . knikt Cohen.

Wie is er meer benauwd, denkt Kreb — Duc, die geslagen achter

P. J. RISSEEUW

de vrouw aanloopt, of deze kleine Jood met zijn bange oogen. Er zijn ook al dames beneden, haastig gekleed en ongekap. Ze zitten in een kring.

— Waar is mevrouw Visser en mevrouw De Jong — en juffrouw Lucie? informeert zuster Gésine.

Doch voor iemand antwoordt, knetteren er blauwe vlammetjes in de gang en is de laatste bliksemafleider vernield. Het is nu donker. Blauw licht binnen en buiten.

Een vrouw begint te huilen en roept om haar familie.

— Er gaat niemand naar buiten voor het noodig is, beveelt de stem van de Directrice. — Hier zijn de kaarsen.

Kreb geeft ze door; hij heeft veel respect voor deze vrouw, die jaar in jaar uit moet omspringen met uit 't lood geslagen menschen.

Achter haar aan gaan Kreb en Van Dijk mee naar boven, de laatste patiënten halen.

Een stem gilt: — Di-rec-tri-ce! Di-rec-tri-ce!!

— Rooie poeiers, hoont Dirkie, zoo hard, dat Kreb het hoort. Het verwondert hem niet dat ze toch nog wel nerveus wordt, Dirkie. Vooral als ze bij ongeluk Duc op zijn poot trapt, die een jammerlijke schreeuw geeft.

— Ja. . . . we komen al. . . . houdt u zich kalm alsjeblijft. . . .!

Daar staat Lucie. Ze heeft haar roode zomerhoed op. Ze staat gekleed en gepakt met drie koffers naast haar kamerdeur. Haar gezicht is grauw.

Dan komt Jos haar kamer uit en steekt haar arm door die van Lucie.

— Kom, zegt ze, — laten we naar beneden gaan.

Kreb en Van Dijk dragen de koffers. Jos heeft alleen een mantel over haar arm.

— Het doet me denken aan thuis, zegt ze. — Wij stonden vroeger ook altijd op als het onweerde. Zoo'n oude gewoonte in kleine plaatsen. . . .

Kreb herinnert zich vaders zorg. Flarden van psalmregels repeteeren in zijn hoofd: Als de God der Eere dondert. . . . Als de God der Eere dondert. . . .

Waarom moet ik vannacht zoo aan huis denken — peinst

Kreb. Ik heb toch al zoo dikwijls onweer meegemaakt 's nachts. Hij zit naast Jos, die kalm limonade inschenkt en hem even be-
moedigend toeknikt.

Het leven zóó te kunnen aanvaarden als zij, denkt hij; dat moet
toch een soort genade zijn.

Het wordt al lichter buiten.

— God zij gedankt, prevelt de Israëliet. Dwaasheid, die angst.
Verscheidenen retireeren naar hun kamers. In de verte rommelt het
nog; het is bijna een prettig gehoor, nu het toch dag wordt. Eer het
morgenlicht volwassen is, slapen de patiënten de korte nacht uit.

De zomeravond is warm en stil.

Zuster Gésine heeft zich laten verleiden. Nu staat de gramfoon
buiten en draait de mooiste platen.

Het leven is deze avond zwaar van verlangen.

— Wat zouden wij, zonder het verlangen — peinst Kreb, die met
Van Dijk de laan op en neer loopt.

Ze hebben al leeren zwijgen samen — zoo kan het wel goed gaan, nu
ze deze hiaten niet meer vreezen.

Als ze weer het huis naderen, zingt het Orpheus Quartet Krebs
lievelingsplaat.

Zij blijven staan.

— Carry me back to old Virginny
There's where the cotton and the corn and taters grow,
There's where the birds warble sweet in the springtime,
There's where the old darkey's heart am long'd to go.

Niet sentimenteel zijn, denkt hij nog, in critische zelfanalyse. Maar
de weemoed wint het.

Het is, of hij na jaren voor 't eerst zijn hart kan openstellen voor
het verlangen.

Het Westen — het Westen!

Hij wijst, terwijl de stemmen verlangend zingen, Van Dijk naar de
gloed achter de boomen.

P. J. RISSEEUW

Als hij wil praten, trekt zijn mond scheef, precies als toen hij een jongen was en zijn huilen verbeet.

— There's we'll be happy and free from all sorrow,
There's where we'll meet and we'll never part no more.

Hij weet niet, wat er gezongen wordt — alleen het verlangen heeft hij herkend. Wat is van zijn leven over. Er is misschien niet eens meer iets van te maken en toch voelt hij zich met iedere vezel gebonden aan het leven zelf. Als hij eerst maar kan gelooven, dat God nog een kans voor hem over heeft.

Kreb ligt met zijn stoel in het bosch. Hij kuurt nog apart.

Zuster Gésine keert van haar morgenwandeling terug. — Mieke schaap heeft over de heuvels gehold en loopt nu, verlost van overtollige levensvreugde, naast de vrouw, zoo bedaard als een oude hond.

Als Kreb haar ziet aankomen, voelt hij, dat zij deze morgen zal blijven staan.

— Zij is eigenlijk weinig veranderd, deze zeven jaar, peinst hij. — Zij bijt nog, als vroeger, op lange grashalmen — een vrouw met een onverwoestbaar geloof in het leven zelf.

Zuster Gésine heeft vanmorgen een brief gekregen van Krebs vader. — Hoe moet ik beginnen, denkt ze.

Dit is een van de raadselen, die God haar zoo nu en dan geeft op te lossen. Zij heeft haar wandeling al gerekt. Ginds ligt de verloren zoon, van wie ze weet, dat hij op zijn thuisreis is. Draalt hij nog? Ja — hoe zal het daar zijn. Het is wel te begrijpen, dat hij nog huivert, want er wachten velen, die zich zelf als rechters over hem zullen aanstellen.

Ze knikt hem toe, bijtend op haar grashalm.

— U kunt het hier uithouden, zegt ze.

— Dat kan ik.

Mieke schaap schuurt met haar wolvacht tegen de stoel. Ze praten zoo'n beetje, doch het wil nog niet erg.

— Wordt het zoo langzamerhand geen tijd, om bij de anderen te kuren?

Hij kijkt haar aan. Wil ze hem onaangenaam zijn?

— Wat zegt de dokter? vraagt hij.

— O — u gaat goed vooruit. Alleen niet meer gaan zwerven natuurlijk.

— Het is hier een best land — zegt hij, moeilijk glimlachend. — Zoo'n kerel als ik ben, moest hier kunnen blijven, met een baantje of zoo — —

De Directrice lacht. — Ik zal u op de lijst zetten, zegt ze, — het kan nog even aanloopen. Van de tien patiënten willen er negen blijven, „met een baantje of zoo”. De meesten zouden zoo graag het leven ontloopen — u ook al, bemerk ik.

— Ik heb m'n portie gehad — zegt hij.

De Directrice schudt ontkennend met haar hoofd.

— Als we maar één kans hadden, ja. Maar zoo is het niet. U weet dat wel. God is geduldiger dan de menschen.

Zuster Gésine maakt aanstalten om verder te gaan.

Kreb herinnert zich plotseling, dat hij vannacht van zijn moeder gedroomd heeft. Hij kijkt de Directrice na. Waarom loopt ze door? Hij wil haar terugroepen, want hij is er niet gerust op.

Er is een expresse brief met vijftig cent bezorgloon. Zuster Gésine laat hem bij Kreb brengen.

Hij richt zich op en schrikt, want het handschrift is hem bekend.

„Beste Zoon. Wij hoorden, dat je op „Erica” vertoeft. Je moeder is ernstig ongesteld, jongen. Als je kunt, kom dan spoedig over, want de geneesheer geeft weinig hoop op herstel meer.

Moeder en ook je vader, zijn erg verlangend naar je komst. Het was mijn plan, je op te zoeken, doch ik durf niet meer van huis in deze omstandigheden. Er gaat om halfeen een trein uit Bergen op Zoom. Dan ben je om vier uur thuis.

Je vader.”

P. J. RISSEEUW

Nu doet Kreb iets, wat hij in geen jaren gedaan heeft. Hij huilt.
— God; o, God — kreunt hij, en gooit het kuurgoed van zich af.
— Moeder — moedertje, zegt hij bevend.
De Directrice komt hem tegemoet.
Als hij haar ziet, trillen zijn lippen, want de spanning is te zwaar geweest.
— Wees sterk, Kreb, zegt ze moedig.
Straks brengt ze hem naar de bus.

In de trein verscherpen zijn herinneringen.
— Wat is vader veranderd, denkt hij.
Hij heeft wel andere brieven gehad, vroeger, waarin de patriarchale toorn overheerschte.
„Een afgesneden zaak”; „Een loslating”. Toemaar. Hij was wel eens cynisch geworden.
— Hoe ga ik nu naar huis — denkt Kreb. Een sterk verlangen brandt in zijn borst. Is er iets gebeurd in zijn ziel? Recht bidden kan hij nog niet. Hij zucht. Alles in hem zucht. Hij heeft het gevoel, dat het huichelarij is, als hij voor zichzelf gaat bidden. — God doorziet me, denkt hij. Dat weerhoudt hem. Soms vaart er een vlijmende pijn door hem heen, als hij denkt aan zijn zondigen tegen beter weten in. Voor zijn moeder kan hij bidden — kort, gebroken snikken. Voor zich zelf zucht hij.
Heel vroeger heeft hij dwingend gewacht op een plotselinge bekeering. Hij weet nu, dat dit zijn weg niet is geweest en niet zal zijn ook. . . .
Als jongen van drie en twintig is hij gegaan. Als man van dertig keert hij terug.
— Als ik toen geweten had, wat ik *nu* weet van het leven, van de menschen, van de godsdienst —; dan had ik mijn moeder dit lange verdriet niet behoeven aan te doen. Ik heb een schuld aan haar, die mij zal benauwen tot mijn dood toe.

Herkent hem niemand?

Het stadje ligt amechtig in de hitte van de zomermiddag. Nimmer

heeft hem de zon zoo'n pijn gedaan als vandaag. Hij haat het gloeiende licht in de straten. Er rijden autobussen voor het station.

Op de hoek van de Stationsstraat staat ook een verkeersagent.

Het kleine stadje, dat wil meedoen.

Kreb heeft het gevoel, dat hij koorts heeft. Telkens trekt een waas voor zijn oogen; soms kijkt hij controleerend naar zijn schoenen, die hij ziet bewegen.

— Ik loop toch, denkt hij.

De eerste wezenlijke schok geeft hem de onafwendbare ontmoeting met Ds. Govert Flink.

Wat heeft hem zoo oud gemaakt?

Een slap handje.

— Daar doe je goed aan, m'n jongen.

— Zoo — doe ik daar goed aan, denkt de verloren zoon. Zij doen geen moeite, elkaar in de oogen te zien — ze hebben elkaar nooit gemogen, deze twee; toch is er geen wrok in hun hart. Ze zijn allebei weer zeven jaar ouder geworden.

— Ja — zegt Ds. Govert Flink, — zoo gaat het. Ze ligt er goed voor, je moeder.

Hij legt zijn hand op de schouder van Wout. — Wij zien elkaar nog wel.

Dan loopt hij door.

Wat zijn er veel nieuwe panden verrezen, denkt Kreb vaag. Hij moet zich soms oriënteeren, zoo is alles veranderd.

Praag, de vleesch-jood, staat in het gat van de deur. Zijn kleine oogen speuren den vreemdeling en herkennen spoedig „die jongen van Krebbers”. — Je weet wel, zegt hij, naar binnen loopende, om zijn huisvrouw het nieuws mede te deelen, — je weet wel, Krebbers van de afgescheïë kerk.

Zijn vrouw oogt den jongen na.

— Een pracht van een mensch, zijn moeder, zegt Praag. — God hebbe haar ziel.

Nu klopt Kreb het hart in de keel en komen zijn zolen haast niet van de aarde.

P. J. RISSEEUW

Hij ziet het ouderlijk huis. De gordijnen zijn nog niet gesloten. Het zou kunnen zijn, dat er niets aan de hand was, zoo eender is alles gebleven.

Een jong meisje met een melkkan in haar hand groet hem en krijgt een kleur. Hij herkent haar niet. Misschien was zij tien jaar, toen hij wegging.

De even-opene winkeldeur van Bossart laat een vleug schelle radio-muziek los in de heete straat.

Kreb denkt nu sterker aan de mogelijkheid, dat Freek en Cor er zullen zijn.

Hij hoopt, dat zijn schoonzuster is thuis gebleven. Zijn hand is reeds aan de bel als hij ziet, dat de deur op een kier staat. Nog wil hij bellen, doch zijn hand weigert. Zacht duwt hij de deur open, staat dan in het getemperd licht van de gang.

Voor hij zich kan bezinnen, ziet hij zijn vader tegenover zich.

— Vader . . . zegt hij.

Vaders lippen gaan van elkaar, doch beven alleen maar; zijn beide handen omklemmen de hand, die Wout hem heeft toegestoken.

Een oogenblik staan ze zoo.

— Dat is geen menschenwerk, jongen.

— Ik heb u en moeder veel verdriet aangedaan, zegt Wout, ingehouden.

De vader wendt zijn hoofd naar de kapstok. Er vaart een ontroering door hem heen, die hem te machtig is.

Als hij de ziekenkamer binnenkomt, zijn het moeders oogen, die hij het eerst ziet. Oogen, die het verlangen niet verleerd hebben, die deze laatste dagen bijna onafgebroken hebben gekeken in de richting van de deur.

Wout groeft zijn nagels diep in de handen. Hij moet zich geweld aandoen om niet rauw en wild te huilen, als moeders oogen hem naderbij trekken.

Later komt vader binnen en ziet, dat alles goed is.

— Dag man, zegt zijn vrouw, en haar stem heeft een zoo zuiver en innig timbre, dat het de beide mannen diep ontroert.

Wout schuift een stoel bij.

— Wat is de Heere goed, wat is de Heere goed — zegt de zieke, en streelt de hand van haar zoon.

Is God in hun midden?

Wout heeft het gevoel of hij is uitgetild boven het zondige. Voor het eerst voelt hij een krachtige drang in zich om te bidden.

Nu resten hun nog kostbare dagen.

Wout is niet te bewegen de ziekenkamer te verlaten. Hij wil dag en nacht waken — zelfs in een lichte sluimer, als hij een enkele keer wordt afgelost, is zijn slapen waken.

Het meest kostbaar zijn hem de nachten, waarin moeders gedachten het helderst zijn.

— Moeder wordt beter, denkt hij soms.

Hoe goed is dit luisteren.

— Wat ben ik tekort gekomen, jongen, zegt ze. — Ik heb alles van je vader verwacht, inplaats van den Heere. God heeft ons zoo klein gemaakt. Niet eerder wilde hij ons jou teruggeven.

— U moet nog bij ons blijven, moeder, zegt Wout gesmoord. Hij kan dit alles niet dragen — heel zijn verzondigd leven, tegenover dit zachte praten van zijn moeder.

Soms sluimert zij. Dan luistert hij stil naar de geluiden van de korte zomernacht en overdenkt zijn leven.

Doch het duurt niet lang, want er is niet veel olie meer in de lamp — en dit weerzien is zoo kostbaar.

— Hij geeft de moede kracht, jongen, — maar eenmaal zullen wij voorgoed vereenigd worden — want we zullen elkaar kennen, Wout — het staat in de Schrift. Denk eens, ontdaan van alle aard-sche zorg en smart — in héérlijkheid, jongen.

Geef mij je hand. —

De kamer wordt hem te eng; hij plukt aan zijn kleeren.

— Ik heb zoo'n wroeging. Er is iets kapot in m'n borst; ik heb zoo'n pijn. . . .

Z'n mond trekt scheef; hij laat zich voor het bed zakken en kan zijn zenuwen niet meer bedwingen.

Zegenend is moeders hand op zijn hoofd, nu God hem aan zijn

P. J. RISSEEUW

zonden ontdekt. Uit haar oogen druppelen tranen van vreugde.

's Morgens komen Freek en Greeth.

Nu zijn ze voltallig, zooals vroeger, want de aangetrouwden zullen vanavond komen.

— Ik vind moeder beter dan ze geweest is, zegt de jonge predikant zacht.

Doch de zieke heeft het wel gehoord. — Het is bijna tijd voor me, zegt ze. — De engelen staan klaar, Frederik.

— We willen u zoo graag nog wat houden — snikt Greeth. Zij zit vernietigd.

Er is niemand, die niet in deze oogenblikken zijn leven zou willen over-doen, anders en béter.

— Wat heb je lief gesproken voor de radio, zegt moeder.

— Het laatste ziekenurtje dat ik gehoord heb, was van jou, Frederik.

Ze ziet hem aan — en hij knikt stom, in herinnering aan het zwaarste uur in zijn leven, toen God hem wilde ontdoen van zichzelf.

— Wat heeft God me veel zegeningen gegeven, zegt ze. — Wil je nog eens met ons bidden, vader?

Ouderling Krebbers vouwt zijn handen om aan het sterfbed van zijn vrouw te bidden. Doch de stroom van woorden, die zoovele stervenden heeft getroost, is in zijn mond gestold. Hij begint stamelend als een kind. Hij herhaalt zich — bang voor ieder woord, dat niet waard is om tot God op te klimmen.

— God van alle genade — geef onze lieve moeder een ruime ingang in uw heerlijkheid, om Jezus' wil, bidden de kinderen mee.

De zieke heeft de handen gevouwen.

Uit de aangrenzende tuin klinkt de roep van een merel.

Nu is zij reeds begraven.

Is de schok voor Wout te groot geweest?

Hij ziet er ellendig uit in het geleende, zwarte pak. De publieke opinie is tegen hem, doch hij heeft op het kerkhof geen menschen gezien, alleen maar de kist en het graf. In zijn borst vreet het

verdriet en de wroeging. Zoo zitten zij die avond bijeen. Driemaal is Wout de kamer uitgegaan, omdat hij de lucht van het eten niet kan verdragen.

Hij heeft gedacht, dat hij het leven kende en met open oogen de wereld was doorgestaan. Dat van thuis — hij had er van kunnen vomeeren.

Vermoeiend cirkelen de gedachten in zijn ziek hoofd. Hij heeft behoefte om boete te doen, zich terug te trekken in de eenzaamheid.

— Was ik maar Roomsch, denkt hij soms verward.

Wie zal hem begrijpen, nu zijn geweten is ontwaakt en zijn schuld hem overmant. Dit zoo maar aan God overgeven, lijkt hem nog dwaasheid. Hij heeft er geen natuur voor, om op de genade te zondigen. Hij heeft ook niet het gevoel, dat hij zich op een of andere wijze door een boete tegenover God kan rehabiliteeren. — Toch snakt hij naar vrijwillige zelftucht.

Vader ziet soms bezorgd naar hem en Greeth dringt hem het eten op, doch schrikt dan van de uitdrukking in zijn oogen.

Hij voelt nauwelijks dat hij loopt. Soms botst hij tegen de dingen op.

— Jezus, uw verzoenend sterven, blijft het rustpunt van mijn hart — prevelt vader. — Daar is moeder mee heengegaan.

Als ze allemaal zijn vertrokken — het leven is druk — blijven de vader en de zoon over in het stille huis. Wout weet nu, dat hij niet voor de tweede maal in zijn leven het ouderlijk huis zal ontloopen, al heeft hij geen flauwe voorstelling van het leven dat hij tegemoet gaat. Hij voelt zich bereid, de bliken der geheele gemeente te dragen.

Samen doorwandelen ze het huis, waarvan iedere kamer zijn eigen historie heeft, tot ze in het kantoortje terechtkomen, waar de kaart van Nederland hangt en vaders bureautje staat met de laadjes en de sleedsche leeren armstoel.

— Ik dacht, zegt Wout, — dat ik u misschien kon helpen met de assurantie.

De vader knikt.

— Je moet ook eens bij Frederik gaan logeeren, zegt hij, in flauw vermoeden, dat het een heele overgang is voor Wout.

P. J. RISSEEUW

Zijn zoon glimlacht vaag: — Ja, denkt hij, — ik heb gekozen voor dit oude, beproefde leven, dat mijn vader geleid heeft. Laat ik probeeren, er met Gods hulp nog wat van te maken.

Door de stille Zondagmorgen-straten stappen zij beiden en praten over moeder.

Voortdurend tikken er menschen aan hun hoed.

— Hier loop ik, denkt Wout. Hij heeft er last van, een rol te spelen, die de menschen hem slecht vinden passen. Doch hij laat zich niet van de wijs brengen, want moeders oogen moedigen hem aan. Het is soms, of hij met haar kan praten, zoo dichtbij weet hij haar.

— Hoe komt het, denkt Kreb, — dat ik vroeger nauwelijks oog had voor het goede, dat er is in het kerkgaan van deze menschen.

Straks zit hij in de bank en zingt de bekende psalmen zacht mee; hij kent ze nog wel en laat z'n boekje gesloten. Soms moet hij zich dwingen tot luisteren, want de herinneringen trekken hem onweersstaanbaar terug in het verleden.

— De Heer is zoo getrouw als sterk — Hij zal zijn werk — Voor mij volenden —

Het orgel praeludeert.

De koster maakt van de gelegenheid gebruik een gordijn toe te schuiven, doch er blijft, hoe hij ook manoeuvreert met de koorden, aan één kant een kier open, waardoor een kleine bundel zonlicht zijn weg blijft banen tot waar, aan het uiterste eind, de zonnevonkjes het oude grijze hoofd van ouderling Krebbers raken en dat van zijn zoon, die van het breede pad is teruggekeerd.

— Zijn moeder juicht reeds voor de Troon, doch zij heeft het nog mogen beleven.

— Laat ons bidden, zegt de predikant.

Dan staan de mannen op en de vrouwen buigen het hoofd.

JAN H. DE GROOT

GEBED

O Vader, die mij hoorde vóór mijn ziel
Zich in een angstig roepen had hervonden;
Die mij vergaf de grootheid van mijn zonden,
Aler mijn smeeken aan Uw voeten viel.

O God, vóór mijn hartstochtelijke handen
Zich sloten om de smart van een gebed,
Naamt Gij ze in Uw hand en onverlet
Vond ik de rust van Uw zeer witte landen.

Een moeder die haar ver verloren kind
weeziet, vergeeft ook zonder woord te hooren,
Omdat zij in zijn oog belijden vindt.

En ben ik tot de hemel uitverkoren?
Terwijl ik zwerf op elke zieke wind?
God, vang mij, want ik val voorgoed verloren.

H. DE BRUIN

THOMAS

Hij gleed — de laatste — binnen, bleek en moe,
een ziek verlangen in zijn doffe oogen:
— geslagene van liefde en van logen —
en zuchtte, en sloot de deur angstvallig toe.

Zij vraagden niet: wel Thomas, gij? en hoe . . .
maar zwegen hun aangrijpend mededoogen,
en wisten sterk hun eendren wil gebogen
naar den in leed verzwakten zwerver toe. —

Hun vreugd bekende na den vredegroet:
— waarom in weemoed 't innigst was gebeden —:
't ontwaken uit den nacht om te genezen.

Toen hij het Licht ontroerend had beleden,
verhieven ze zich, vroom van wil en wezen,
den Meester en hun Broeder tegemoet.

V OCHTEND-SCHADUWEN

ROUWEN VAN BETEEKENIS. — Wanneer de Morsdaelsche menschen zonen of dochteren gewinnen, die niet, zooals de eersteling van Cornelia Dorland (later vrouw Krom), nauwelijks verschenen zijnde op het tooneel der dorpsgeschiedenis, weer henengaan, dan vinden deze „lieve, teere wezentjes” niet alleen hun ouders, maar nevens deze nog drie vreemden — twee vrouwen en één man — die zich geroepen weten, om, een iegelijk op zijn wijze, de eerste hulp te bieden bij het leggen van de grondslagen, waarop in later jaren het gebouw zal rijzen, binnen welks wanden de vorming moet plaats hebben tot nuttige leden van kerk, staat en maatschappij. Dit hulpvaardig trio blaakt van ijver om de zon te brengen in den morgenstond van het aardsche bestaan zijner medemenschen, opdat zij licht zien en zich verheugen in het licht. Maar ach, die schaduwen, die donkere plekken! Het is in één woord treurig zoo veel als er zijn. En het ergste is, dat de menschen dikwijls die schaduwen mooier vinden dan het licht. . . .

Haar naam doet er niet toe, haar gestalte evenmin; ze zeggen: *de juffrouw*, en dan weet ieder over wie het gaat. Zoo is het al meer dan vijf en twintig jaar geweest, en zoo zal het blijven. De personen mogen wisselen, *de juffrouw* trotseert alle verandering. Zij is de vrouw, die de kindertjes „haalt”.

Maar dan moet zij door den vader, of door de bureu, naar het uitkomt, volgens de gelegenheid des tijds: door buurvrouw des daags en door buurman des nachts, tijdig gehaald worden. Want hoewel zij steeds aangenomen werk heeft, is het haar niet mogelijk, om precies op den dag af te bepalen, wanneer zij met de uitvoering ervan beginnen zal. Zij kan niet ruiken, waar zij noodig is, maar moet gehaald worden. Doch dan komt zij met haast. Mits zij niet juist gehaald is, want dan komt zij niet, zij heeft maar één lichaam. Het is er verre vandaan, dat de menschen haar deze contractbreuk kwalijk nemen. Ze loopen, als de juffrouw casueel in een andere verlossing

D. HOGENBIRK Jzn.

is, even door naar den dokter, die, naar ze zeggen op het dorp, maar bewijzen kunnen ze het niet, lang zoo'n haast niet maakt voor de klanten, die *de juffrouw* aangenomen heeft, als voor zijn eigen klanten, de rijkdom van 't dorp. Op den dokter *hebben* ze het niet, maar *de juffrouw*....

Gelijk de bemanning van een schip in nood, die veilig aan wal werd gebracht, de kloeke helden van de zee roemt als de redders van hun leven, alzoo geven de Morsdaelsche menschen *de juffrouw* groote, ja, zeer groote eere.

Natuurlijk weten ze heel goed, dat zij het leven van moeder en kind niet in haar hand heeft. Als de dood ermee gemoeid is, staat zelfs de knapste dokter machteloos. Daar hebben ze van in den Bijbel gelezen, hoe Rachel in de kraam gestorven is. En laatst heeft de dominee daar een preek over gehouden, neen, zoo'n preek hadden ze nog nooit van hem gehoord, het zou hun niet verveeld hebben, als het nog twee uur geduurd had. Maar ze weten ook, dat het niet hetzelfde is, hoe zoo'n vrouw er aan gaat staan. En ziet, dan zouden ze zonde doen, als ze *de juffrouw* ook maar met één woordje te na kwamen. Zij is bij de hand, maakt geen praatjes, weet van aanpakken. Met name de bevende harten der jonggehuwden, die op het punt staan tot vader en moeder te promoveeren, weet zij wonderlijk te versterken, sprekende met veel verzekerdheid: „Hou je nou assie-blijft bedaard, jullie heb niks te risseleveeren, laat 't maar aan *mijn* over, as-t-er wat te risseleveeren is, dan zal *ik* wel risseleveeren.” Zoo is ze nou, zie je, een gerisseleveerde vrouw.

Gelukkig vervalt zij niet in het gebrek van haar deugd, haar kloekheid ontaardende in onvoorzichtigheid. Zware verlossingen komen overal voor. De dominee heeft in die mooie preek over Rachel hun netjes uitgelegd, hoe dat komt. Het is een stukje oordeel, zei hij. Maar als het gaat spannen, wacht zij geen minuut te lang met het sein op onveilig te stellen, door haar „ik zou maar om den dokter gaan”. Zij spreekt dit woord als een rustige raadgeving, maar ze ontvangen het als een grimmig gebod, en gaan niet om den dokter, neen, ze draven, ze vliegen. Zoo hard zelfs, dat een adspirant-vader in zijn haasten vergat zijn klompen aan te trekken en op kousen-

voeten door het slijk van de dorpsstraat trad. Het was op klaarlichten dag, en de held zag het niet. „Kerel, waarom heb je de fiets niet genomen,” zei *de juffrouw*. „Da's waar ook,” zei de vader, want terwijl hij om den dokter ging, was de vrouw opgeschoten. Dat waren natuurlijk zenuwen, doch de man dééd het dan toch maar. Denkt ge, dat-ie voor een ander zoo hard zou geloopt hebben? Maar als *de juffrouw* het zegt, dan gà je. . . .

Het is ook heel mooi, dat deze hulp, om de kinderen het levenslicht te doen aanschouwen, haar even kloeke als teedere zorgen op zulk een wijze betalen laat, dat er voor een arm mensch nog doen aan is om kinderen te krijgen. Bij den dokter ben je maar eventjes zestig gulden kwijt. Daar kom je bij *de juffrouw* tweemaal voor klaar, en dan hou je nog over. Haar gewone tarief is vijf en twintig gulden, maar bij de meeste verlossingen blijft het beneden de twintig. Als de vrouwen met haar akkerdeeren, ziet zij haar mannetjes aan. En als je wat krap zit, kijkt zij op geen paar maanden. Zelfs haalt zij kinderen „predéo”, wanneer het armbestuur of de diaconie niet dokken wil. „Juffrouw, u bent te goed voor die lui,” waarschuwen de oprechten. Met gullen lach antwoordt zij: „Je kan van een kikvorsch geen veeren plukken, de menschen moeten toch geholpen worden.” En wat ze in arme gezinnen nog toestopt, dat zal niemand verklappen. Zoo is ze nou, weet je, een hartelijk mensch!

Zouden ze zoo'n mensch niet eeren?

Ze zijn dan ook met het zilveren feest rejaal voor den dag gekomen, met een radiotoestel, en hoeveel petretjes van kindertjes, die ze gehaald heeft, waarvan een deel nou al getrouwd of bijna getrouwd is, da's niet te tellen — twee segarenkissies vol. En bloemen, 't leek wel een tuin in haar kamer. Het mensch hilde van blijdschap. „Nee,” zei ze, „dat jullie me zóó goed bedenken zou, nee, dat had ik niet verwacht.” En de menschen zeiden: „Ja — niet verwacht en toch gekregen.” En toen waren er onder hen geweest, die bijna gehuild hadden. Van blijdschap, omdat *de juffrouw* zoo blij was. Net kinderen, dachten ze.

De juffrouw heeft echter niet veel op met den godsdienst en komt nooit in de kerk. Dat vinden ze erg spijtig. Hoe echt zou het zijn,

D. HOGENBIRK Jzn.

als er een bekéerde juffrouw was op het dorp, net als bij de kinderen Israëls in Egypte. Van zoo'n mensch zou je nog es een hartig woordje kunnen krijgen, als je in nood ben. Maar nu missen ze dat. De kindertjes worden *geboren*, meer weet zij niet. En als een mensch nog eens een anderen kant uit wil, kijkt zij zwart. Zij durft er niet rond voor uit te komen, maar als je in haar hart kon kijken, zou je rare dingen vinden. Ze gelooven vast, dat zij het met den meester eens is. En die zegt: „Er zou heel wat minder narigheid op de wereld zijn, als er niet zoo veel kindertjes kwamen.”

't Is een gruwel, maar je ziet het meer, dat zulke bestudeerde menschen niet veel aan den godsdienst doen.

De dominee heeft het in die mooie preek over Rachel nog flink gezegd. Ze wisten eerst niet wat zij hoorden, maar waren het goed met hem eens: „Zij hebben Gods Woord verworpen, wat wijsheid zouden ze dan nog hebben.”

„Wij, intellectueelen,” zegt de meester — en dan bedoelt-ie z'n eigen en *de juffrouw*, die bij hem in den kost is, want het mensch is ongetrouwd, „wij, intellectueelen, voelen die dingen heel anders aan dan jullie, dorpsmensen.”

Zij nu, niet wetend wat intellectueelen zijn, hebben hierop slechts een simpel bescheid: „Och, meester, wij zeggen en nemen het maar eenvoudig, zooals het in den Bijbel staat, daar gaat dominee ons in voor, en daar bevinden wij ons goed bij, ziet u.”

Gelukkig dat de dominee niet bang is voor de intellectueelen. Hij durft zeggen, waar het op staat: Die menschen zijn door hun dwaze hoovaardij als bergen, die de zonnestralen van het Woord tegenhouden. Ze brengen schaduwen op het dorp, donkere plekken.

De man heeft groot gelijk.

Maar 't is toch jammer van *de juffrouw*, dat zij onze lieve Heer zoo ver van het kraambed houdt.

Behalve de vrouw, die het kindje haalt, zijn er vrouwen, wier taak het is te zorgen, dat het kindje er blijft. Haar naam is officieel genaamd: de baker, maar de Morsdaelsche menschen van geslacht tot geslacht noemen haar: de baakster.

OCHTEND-SCHADUWEN

Het gilde dezer hulpvaardigen bestaat op het dorp uit zes leden. De eene helft heeft zich zelf tot het ambt gezalfd, omdat ze geen kans zien om met haar één-mans-verdienste rond te komen en begeerig zijn een achterdeurtje te hebben, waarvan ze den sleutel bij zich houden. De andere helft bakert, omdat de nood haar is opgelegd. Het zijn weduwen, wier mannen de boterham hebben meegenomen in het graf. In verband met die bekwaamheid maakt dit verschil in aanstelling geen verschil. De menschen zullen van geen enkele uit het gewichtig zestal kwaad spreken, al kan het natuurlijk niet uitblijven, dat ze de eene liever hebben dan de andere. Ze kennen de wet der menschen, dat ieder mensch zijn gebreken heeft. Doch als ze het voor 't zeggen hebben, dan komen ze er rond voor uit, dat ze tante Dina het liefst hebben. Zij is zonder tegenspraak de overste der bakers. Het is bekend, hoe bijna een eeuw geleden Hildebrand zijn bewogen gemoed, vol studentenernst, lucht gegeven heeft door den lof der baker te zingen, haar prijzende, ja, als een Engel Gods. Als hij tante Dina had gekend, zou zijn loflied in nog hooger toon zijn gezongen.

Waarlijk, de engelenglans blinkt uit heel haar verschijning en optreden. Haar lichaam, haar humeur, haar karakter, haar hart, haar historie, alles, alles, wat in en aan haar is, bakert, d.w.z. koestert, verwarmt.

Sterk als een paard, is zij toch geen ruwe bonk, zooals wijlen haar Mastlandsche collega Kee. Hoewel zij nooit een cursus voor Moederzorg heeft gevolgd, staat zij nimmer verlegen met de verpleging van moeder en kind. Zij zweert bij reinheid en warmte. Als de natuur haar loop maar heeft, komt alles terecht, dat is haar leuze. En om de natuur in haar loop te helpen, heeft zij haar eigen middelen, die zij zonder advies van de juffrouw, zelfs tegen het gebod van den dokter, toedient. Zij voelt zich sterk door de natuur zelve, die haar, gehuwde vrouw en moeder, geheimen ingefluisterd heeft, van welke de juffrouw en de dokter slechts het gerucht van verre gehoord hebben.

Wat haar lof nog grooter maakt, is het feit, dat zij niet, zooals die stadsjuffertjes met een kap, slechts voor de vrouw en het kindje

D. HOGENBIRK Jzn.

komt, maar het geheele gezin voor haar rekening neemt. „Geef maar hier,” zegt zij, als zij bemerkt, dat de kraamvrouw de beurs op de beddeplank heeft. En dan komt alles rijk in orde, zoo zuinig is zij. En met de mannen weet zij om te gaan, zooals vanouds bij vroede vrouwen te doen gebruikelijk is geweest. Zij gunt den drager van het gezag in het gezin vroolijke wandelingen in den schijn zijner waardigheid, dagelijks vragende, of de baas het goed vindt, dat eenige zaak aldus of alzoo geschiede, ook zelfs wanneer zij reeds naar eigen inzicht gehandeld heeft, waarop de baas steeds antwoordt: „Mensch, ga je gang maar.”

En gezellig dat zij is, neen, daar is het eind van weg. Dat mensch weet nou altijd wat te praten. Natuurlijk zou een vrouw, die zoo door het heele dorp komt, en hier dit en daar dat beleeft, mooi en leelijk, (want overal is het *wat*), als zij wou, een boekje kunnen opendoen over haar evennaaste. Maar dat doet zij nooit. „Een dominee en een baker,” zegt zij, „motten kunnen zwijgen, anders komt de duvel aan het woord.” Daarom zwijgt zij, hetwelk haar gemakkelijk wordt gemaakt, doordat zij veel praat. En als zij niet praat, zingt zij. Natuurlijk als de vrouw het aan haar hoofd velen kan. En, dat is meestal het geval, want dorpsvrouwen zijn lang zoo maltenterig niet als de dames in de stad.

Die tante Dina heeft wat meegemaakt.

Zij is dicht langs den hemel heengegaan, zij heeft veel geleden. Toen haar man verongelukte op de veerpont, bleef zij met drie bloeien van kinderen zitten en het vierde was op de komst. Nog datzelfde jaar stierf een van die drie aan de groep. De andere drie heeft zij binnen vijf jaar naar het kerkhof moeten brengen. Het heele dorp is er vol van geweest, toen zij den oudsten jongen, dien ze overgehouden had, moest missen. De heele gemeente heeft zitten huilen dien Zondag, dat zij den rouw in de kerk bracht. Vier vrouwen hebben het op d'r zenuwen gekregen, zoodat ze er uit moesten. Menschen, wat een consternatie is het toen geweest!

Tante Dina heeft niet gehuild, maar zelfs meegezongen, hetwelk niemand doet, die den rouw in de kerk brengt.

„Mensch, hoe is 't in de wereld mogelijk.... je man en vier

kinderen op 't kerkhof. . . . nou, as 't mijn overkwam, zouën ze mijn ook wel kunnen wegbrengen. . . . ik begrijp niet, dat je op je stoeltje kon blijven zitten, en dan nog meezingen."

Maar weet ge, wat zij dan antwoordt?

„Ja, als ze op 't kerkhof waren, dan zou ik ook geen raad weten, maar daar zijn ze niet. . . . ik ben ze wel kwijt, maar ik weet, dat ze Boven zijn, want de Heere is een Waarmaker van Zijn Woord."

En dan repeteert zij het versje van dien Zondag: „Een milde regen zondt Ge, o Heer, op Uw bezwijkend erf'nis neer, om sterkte aan haar te geven."

Zoodra de vrouwen van „Boven" hooren, denken ze aan „het land ver van hier". Maar tante Dina onderwijst haar, dat ze in de war zijn: „De hemel, dat is de mooie kamer op de bovenverdieping, en ik woon in den kelder van het huis, en als mijn geloof nou maar sterk is, dan klauter ik iederen dag naar boven." En wat ook door de vrouwen over dat geloof gekeuveld wordt, tante Dina eindigt elk gesprek met een doxologie: „Het verbond leit vast en zal in eeuwigheid niet wankelen, daar zorgt de Heere voor."

„Een baker, die God vreest," zoo schreef een beroemd theoloog, „vindt in huizen waar ze bakert, zoo schoone gelegenheid om een *geestelijken* zegen achter te laten."

„De man heeft groot gelijk," zei tante Dina, toen de dominee haar dit stukje had voorgelezen. Het deed haar echt goed, dat zoo'n geleerde perfester zoo mooi over een baker schreef.

Het heele dorp geeft hem gelijk.

Ze voelen het beter dan ze het zeggen kunnen, hoe echt het is, dat ze zoo'n bekeerde baker op 't dorp hebben. Zelfs vrouw Knip, die het met kerkgaan niet zoo krap neemt, kan naar waarheid getuigen, dat zij wel driemaal per jaar in de kraam zou willen komen, alleen om die goeie praat te hooren, want dat verveelt nooit.

't Is echter jammer dat tante Dina beter gelooven dan rekenen kan. Op het dorp zeggen ze: „Ze kan beter overweg met den Bijbel, dan met den almanak." Hierdoor geschiedt het, dat zij soms te veel hooi op haar vork neemt, vertrouwend, dat vrouw B. wel zal loopen, totdat vrouw A. weer op de been is. Als zij dientengevolge uit de

D. HOGENBIRK Jzn.

eene bakersteê weggehaald wordt, zonder in de vorige haar dagen volbracht te hebben, heeft zij onmenschelijk het land. Maar zij is niet alleen de schuldige. De vrouwen zijn soms haar briefje kwijt, zoodat ze verkeerd rekenen. Je hebt toch domme schepsels op de wereld. Als ze eens vertelde wat ze daarvan beleefde, zou je zeggen: „Mensch, hoe kan 't bestaan!”

„Tante Dina,” jubelen de schoolkinderen, als zij haar over 't dorp zien gaan. Daar geniet ze in.

„Hoeneer kom je weer bij ons?”

„As je moeder weer een broertje koopt.”

Maar kleine Hans van den dominee zegt: „Die kan je niet koopen, die mot je krijgen.”

„Ja, die krijg je van de ooievaar, as je zoet ben.”

„Nietes,” zegt Hansje, „je krijgt ze van den Heere.”

Kijk, daar kan tante Dina nou maar niet goed bij, dat de dominee dat kleine grut al letterwijs maakt. Dat moest de man niet doen, want het spreekwoord zegt: „Vroep rijp, vroeg rot, vroeg wijs, vroeg zot.” De dominee meent, dat in de geboorte van het kind het licht van Gods wondere heerlijkheid en kracht doorbreekt, en dat het niet goed is, om de uitstraling van dien glans door ooievaarsspreekjes tegen te houden. Hij is bang voor donkere plekken, voor schaduwen in den morgenstond.

DE DERDE MAN. — En nu, zeer geachte lezers en lezeressen, heb ik de eer u voor te stellen den man, die zich de derde plaats toegewezen ziet in het hulpvaardig trio, dat licht brengt in den morgenstond van het leven der Morsdaelsche menschen. Het is niemand minder dan de Eerwaarde Heer, de dominee des dorps, hetzij jong of oud, hetzij gehuwd of ongehuwd, hetzij met of zonder kroost. Groote kerk of kleine, dat doet er ook niet toe, de man, die bij het graf zal staan, wordt ook bij de wieg verwacht. Zoowel 's levens ingang als 's levens uitgang, krijgt de zonneshijn van het ambt, waarin glanst de heerlijkheid van Christus, den Levensvorst. Menschen zijn geen beesten. Och, een beest wil nog wel eens toegesproken worden, hoeveel te meer dan een mensch. . . .

Daarom rekt elke kraamvrouw er vast op, dat de dominee op kraambezoek komt. En de dominee, al noemt hij de kraamvrouwen gezonde zieken, kwijt zich van dit deel zijner ambtelijke verplichtingen met pijnlijke stiptheid, geen onderscheid makende tusschen armen en rijken.

Zij weten echter niet alleen, dat hij komt, maar ook wanneer hij komt: nooit vóór den negenden dag. Het liefst hebben ze, dat-ie komt vóór de baker vertrekt, want als de baker al weg, en de vrouw weer in haar gewone gedoetje is, dan is de aardigheid er af. De meester zegt: „dan is de sfeer weg,” maar omdat ze niet weten wat sfeer is, zeggen de menschen maar: de aardigheid. Natuurlijk kan de dominee geen dag bepalen, de man is overdruk, daar is hij ook dominee voor. Nu, dat hindert niet. Als ter ure, dat de dominee komt, het kindje maar niet komt. Want dan is het voor de kraamvrouw een heele hijsch, om den dominee te geven hetgeen des dominees is en het kindje hetgeen des kindjes is. Doch 't is net alsof de duvel er mee speelt: dikwijls komt het kindje gelijk met den dominee.

Ze weten nog meer — ze weten ook, hoe het zal gaan.

De dominee zal zeggen, dat het zoo'n voorrecht is, dat alles weer goed afgeloopen is. Dan zal de kraamvrouw antwoorden: „Ja, dominee, zeg u dat wel, kindertjes zijn mooie appeltjes als ze geplukt zijn.” Soms zal zij wat dieper op de zaak ingaan, vertellende, hoe het dezen keer gespannen heeft, waarbij zij, zoo zij het niet zeggen, het dan toch denken zal, dat de dominee, al is hij geen dokter, toch ook gestudeerd heeft, en al is hij nog geen echtgenoot en vader, toch geen kind meer is. De dominee, die enkel dominee is, zal heel wijs kijken en ernstig antwoorden: „Zoo, zoo!” Doch als de domineesvrouw casueel in blijde verwachting is, zal de kraamvrouw met groote belangstelling naar Mevrouw informeeren. Dit zal tot groote verkwikking des geestes voor den dominee zijn en hem inspireeren tot het spreken van woorden, die geuren van intimiteit. Dan is er de sfeer volkomen, de blijde sfeer. Het liefst zal de kraamvrouw tot dit verinnigend en saambindend discours geraken, wanneer zij aanvoelt, dat de dominee zich opmaakt om over den

D. HOGENBIRK Jzn.

Doop te gaan praten, d.w.z. over haar plicht als moeder zijnde. Welke gelegenheid om naar de diepte af te steken, ontbreekt, als op dit moment het kindje komt.

Ook met het oog op het aangenaam verloop van het kraambezoek hebben ze graag tante Dina. Zij kan zoo reusachtig met den dominee over het goeie praten, zie je. Je luistert maar en je knikt maar. „Baker,” zeg je, „och, geef me effetjes een schoonen doek aan,” want als die twee aan den gang zijn, krijg je water in je oogen. En als 't een rukje geduurd heeft, zeg je: „Baker, zou je den dominee niet eens laten proeven.”

Zonder nadere instructies af te wachten, wat dominee proeven zal, offreert tante Dina hem met een goede en vrije consciëntie „een zoet slokkie”, want zij is diep overtuigd, dat het voor de ganzen niet gebrouwen is. Ook dweept zij in 't minst niet met wat naar vrijwillige ascese zweemt, zelfs is zij kennelijk van het „Raakt niet en smaakt niet” afgebracht, daar kan zij verslag van geven. En als de dominee niet oppast, krijgt hij op ieder kraambezoek een nieuwe uitgave van dat verslag. De dominee, het gezelschap der ganzen verkiezende en, minder klaar dan tante Dina, het stuk der ascese doorschouwende, heeft de gewoonte om voor het kraamanijsje vriendelijk te bedanken. Dit bedankje stimuleert de kraamvrouw tot een nieuwe offerte: nog een bakkie troost? Daar houdt een mensch z'n verstand bij. Intuschen kijkt de kraamvrouw onafgebroken de baker aan, wenkende met de oogen om haar aandacht naar de kast heen te leiden. De baker begrijpt, loopt naar de kast, haalt een vervaarlijken tulband voor den dag, deponereert het gebak op de tafel, trekt de lade open, waar zij het broodmes in verzekerde bewaring heeft gesteld. De kraamvrouw behoeft haar niet te bevelen, niet te doen alsof het van de armen gaat. Alleen klinkt het vermaan: „Zou je dominee niet een schutteltje geven?” Het is een complete boterham geworden, dewelke dominee gelieve naar binnen te werken, ter eere van de kraamvrouw. En de dominee eet wat hem in de kraamkamer wordt voorgezet, niets ondervragende om zijner maag en kiezen wille. Ja, ze weten op het dorp wel, dat de dominee een zoetbek is. En toch zoo'n rooker, hè! Ze willen *wat* aan hem kwijt. Is het geen zoet slokkie, dan een

zoet happie. Zoo niks gebruiken, is geen aardigheid. De sfeer brengt het mee. Het is bij een kraamvrouw de zoete inval.

Als nu het kindje nog niet gekomen is, forceert tante Dina de situatie, door het kindje te halen. „Ik zeg altijd maar as je op kraambezoek komt en je ziet het kindje niet, dat is net zoo akelig asdat je op een begrafenis komt en je mag het lijk niet zien, het hoort er zoo bij.”

Voor den dominee zijn alle kindertjes precies gelijk, hij mist de gave der onderscheiding, om uit te maken, of het op de moeder of op den vader gelijkt, en redt zich uit deze verlegenheid, door te constateeren, dat het den neus van de moeder en den mond van den vader heeft, hetwelk de baker bezegelt, met de deskundige bemerking: „die kindertjes veranderen wel tienmaal van gezicht”.

Natuurlijk praten ze over het gewicht des vleesches. De kindertjes kunnen beter groeien dan zoo zwaar komen, er is ruimte genoeg in de wereld. Het voornaamste is, als het maar een welgeschapen kind mag zijn. Het slot is, dat de baker het kindje weer in de wieg deponeert, hetwelk door tante Dina nooit zal gedaan worden, zonder dat zij plaats geeft aan den ernst, die een baker in dit tijdsgewricht betaamt, zeggende met een zucht: „Al weer geen blijvertje, dominee!”

Alsdan haast de dominee zich tot het gebed, want hij weet, dat tante Dina op het punt staat, om haar met tranen besproeide levensboek voor den dag te halen en het van voren af aan te gaan lezen. In dit gebed komt altijd voor van den Doop en van den dood, van zonde en ongerechtigheid, zelfs van allerhande ellende en van de verdoemenis. Hierbij voelt de dominee aan zijn ziel, dat tante Dina ongeziene tranen schreit, maar steeds eindigt met aanbedding en lof.

„Ja,” zucht zij bij het Amen, „ja, dominee, zoo is het en niet anders, het verbond leit vast en zal in eeuwigheid niet wankelen, as-t-er maar meer geloof was bij een ziel.” Het is een wonderlijke zucht, als van een ziel, die droevig is en toch blijde. De dominee voelt dat aan haar handdruk. Soms klopt zij hem bij het vertrek tamelijk voelbaar op zijn schouder, bijna zingend haar zang: „De Heere is een Waarmaker van Zijn Woord.”

Als het een bezoek geldt zonder tante Dina, komt de dominee

D. HOGENBIRK Jzn.

meestal slecht gehumeurd thuis. Meer dan zijn maag is bedorven. Hij ziet „de heerlijkheid van het ordinaire” niet, en moppert: „’t Is heel vroom om daarover boeken te schrijven op de studeerkamer, maar het leven, het leven zelf ingaan, om er licht te brengen, maar te ondervinden dat de menschen het tegenhouden, ja bang zijn voor het licht — dat is wat anders.”

„Welnu man, schaf dan die vervelende kraambezoeken af, als je meent, dat de tijd beter kan gebruikt worden.”

Zij heeft gemakkelijk praten, de domineesvrouw. Wie rekest daar nu mee, dat een dominee zijn tijd zoo nuttig mogelijk besteedt?

Dus blijft hij voorloopig de derde man, nevens de vroedvrouw en de baker.

Denkt ge nu, dat met het kraambezoek de taak van den dominee af is? Dat zij verre! De dominee komt niet alleen tot de kraamvrouw, maar ook de kraamvrouw komt tot den dominee. De dankzegging van „de bewelddadigde moeder”, in de binnenkamer, moet publiek in het midden der gemeente worden herhaald, en nu niet op initiatief van den dominee, maar uit naam der moeder zelve. En dit is vandoes de kerkgang genaamd.

Deze kerkgang begint met een gang naar de pastorie, waarbij de vrouw thuis blijft, doch haar man voor haar aangezicht henenzendt. En hij, het gebod uit haren mond ontvangen hebbende, waagt het nooit om te wederstreven, door te zeggen: „ga zelf”. Want als zij zelf naar de pastorie ging, zou dit de kerkgang onmogelijk maken, aangezien het een oude wet is, dat een fatsoenlijke vrouw, vóór zij haar kerkgang heeft gedaan, zich niet op het dorp vertoont.

„Meissie, wil je an den dominee zeggen, dat de vrouw Zondag in de kerk komt. Niet vergeten, hoor.”

Toen de dienstbode voor ’t eerst deze boodschap ontving, dacht zij: „ik hoop niet, dat alle vrouwen laten weten dat zij in de kerk komen, want dan kan ik wel aan de deur blijven staan.” Dat denkt zij thans niet meer. Mevrouw heeft het goede kind op teeder-kiesche wijze deze geheimenis van de pastorie-deur ontsluierd. En nu neemt zij haar werk heel ernstig op. Haar is bevolen de boodschap niet aan

den dominee te geven, maar aan Mevrouw. Zij kent de zwakheid van haar man.

Als het nu eens vergeten werd die boodschap door te geven. Dan Zondag een zwaar beleedigde moeder, plus een diep ontroerde gemeente.

't Is toch een dankzegging waard.

Dat begint een mensch al beter te gevoelen, als-ie meer kinderen krijgt. Met het eerste kind weet-ie nog van niks en loopt-ie als een os naar de bijl. Hij doet z'n kerkgang, alsof het zoo hoort en zit met z'n eigen te pronken. Maar als-ie nummer vijf of zes achter z'n rug heeft, nou, dan komt er wat anders kijken. Tante Dina vergeet dan ook niet om de vrouwen op het gansch betamelijke van deze offerande des lofs te wijzen. „Het staat in de Psalmen,” zegt zij: „Ik zal met vreugd in 't huis des Heeren gaan.”

Over het algemeen zijn de mannen hier minder vurig van geest dan de vrouwen. Ze weten: als de kerkgang voorbij is, kan de vrouw weer uitloopen, werwaarts haar begeerte drijft, en krijgen zij, vaders, weer hun thuisbeurten, dat ze op het kindje moeten passen. Toch weten zij zich te verloochenen, want je vrouw uit de kerk houden, als ze in de kraam gelegen heeft, dat zou het toppunt van boosheid zijn.

„Denk je er om, man, vanmiddag is vrouw Knip in de kerk.”

„Het staat al op het briefje, en weet je wat er onder staat?”

Mevrouw neemt het briefje, maar ziet niets, en toch houdt de dominee vol, dat er wat staat onder dien naam.

„Dit volk genaakt tot Mij met de lippen, maar hun hart houdt zich verre van Mij” — dat staat er.

Vrouw Knip komt straks thuis met de verzekering, dat de dominee ditmaal heel mooi haar kraambed heeft aangehaald. Nou, 't is ook wel de moeite waard geweest, want zóó Spaansch heeft ze het nog nooit meegemaakt. Zij hoopt, dat zij nu haar getalletje heeft, het kan schikken; van harte gunt zij haar buurvrouw de eer. . . .

Dat heeft ze ronduit tegen den dominee gezegd, toen-ie op kraambezoek was. Van achteren beschouwd is ze daar blij om, want het was goed aan het gebed te hooren.

De dominee stond in het donker dezen middag.

D. HOGENBIRK Jzn.

OUDERWETSCHEN EN NIEUWERWETSCHEN MENSCHEN. — De Morsdaelsche menschen vertoonen geenerlei gelijkenis met het geslacht der „dolzinnige Wederdoopers”. Op de vraag van den Catechismus: „Zal men ook de jonge kinderen doopen?” antwoorden ze éénparig: „ja”. Doch over wat op dat „ja” volgt, hebben ze hun eigen beschouwingen. Ze zijn doodsbenauwd voor verstarring van het kerkelijk leven.

„Hoor es, mensch,” dogmatiseert vrouw Krom achter haar toonbank, „ik heb het al wel duizendmaal gezegd, en ik blijf het zeggen: het is een ouwer zijn plicht. . . . al mot je d'r voor je eigen niks van hebben, dan mot je toch om die arme schapen denken, die net zoo goed een ziel te verliezen hebben as een groot mensch.”

Zij kan er over meepraten. Haar eerste kindje is ongedoopt gestorven. Dat is haar schuld niet geweest, want onze lieve Heer heeft het weggenomen, het is maar een paar uur op de wereld geweest. Maar als je haar vraagt, of zij er heelemaal gerust op is, dat het wurm gelukkig is, dan moet zij, als zij eerlijk is, zeggen: „Nee, heelemaal gerust niet.” Nog altijd voelt zij iets van binnen, dat haar dwars zit; zij kan het geen naam geven, den eenen tijd heeft zij er meer last van dan den anderen tijd, maar heelemaal kwijt is zij het nooit.

Dit geval dringt haar, om met diepe overtuiging de noodzakelijkheid van het Sacrament te bepleiten. Een ouwer zal rekenschap motten geven. Bij het Nachtmaal is het wat anders, dan kom je voor je eigen, maar bij den Doop gaat het om je kinderen, en och, dat steekt zoo nauw.

Hoewel alle moeders het in dit stuk roerend met deze beschouwingen eens zijn, loopen toch de meeningen uiteen, wanneer de vraag gesteld wordt: Wanneer zal men de jonge kinderen doopen?

In de groote kerk is daartoe elken eersten Zondag van de maand gelegenheid.

De dominee is een zeer eerwaardig man, die niet alleen flink de dogmatiek, maar ook niet minder flink de kerkgeschiedenis bestudeert. „In de kerk der vaderen,” zegt hij, „moet de practijk der vaderen in eere zijn.” Nu heeft de man in de Dordtsche Kerkenorde gelezen: Het Verbond Gods zal aan de kinderen der Christenen, met den Doop

zoo haast als men de bediening deszelfen hebben kan, verzegeld worden." En eenmaal te Dordrecht zijnde, vond hij daar ook, dat circa veertig jaar vroeger was bepaald: „Het Verbondt Godts sal in den kinderen soo haast als men den Doop Christelijcken becomen kan, met den Doope versegelt worden, ten sy saecke datten eenighe sware oorsaecke zij, om den doop eenen tijdt lang uit te stellen, van welcke de consistorie ordeelen sal. Maar die affectie der ouderen, die den doop harer kinderen begeeren uit te stellen ter tijdt toe, dat de moeders selve haar kinderen presenteeren, ofte op die ghevaders langhe wachten, en achten de broeders gheen wettelijcke oorsaecke te zijn om den Doop uit te stellen." Dit gelezen hebbende heeft hij hinder gekregen van „de merckelijke verachtinghe des heiligen doops", die in de gemeente te constateeren valt, doordat de ouders de kinderen „weecken ende maenden" ongedoopt laten liggen. En zijn historische onderzoekingen voortzettende, is het hem duidelijk geworden, dat hij verplicht was om maatregelen te nemen, opdat de harten der kinderen tot hunne vaders zouden wedergebracht worden.

Veel genoegen heeft de man van zijn reformatorisch pogen niet beleefd. De moeders in de gemeente blijven liever in Den Haag dommelen, waar haar verzekerd is, dat zij gerustelijk haar herstelling kunnen afwachten, alsmede dat haar tegenwoordigheid de plechtigheid des Doops verhoogen zal. En de ouderlingen — ze beweren: als we dat toegeven, reizen we over Dordt naar Rome, en daar is toch de mond van de hel. En de vrome menschen — zij beginnen aan den dominee te twifelen, of-ie wel een levend gemaakte ziel is, want dat gepraat over het Verbond, nou, dat hoor je niet van „het volk". As-t-ie strakkies maar niet met pak en zak naar de kleine kerk overloopt. . . .

Maar in de kleine kerk is 't ook lang niet alles Gereformeerd, wat Gereformeerd genaamd wordt.

De dominee is sterk voor het doopen zonder moeder, en heeft het nu zoo ver gekregen, dat ieder het maar voor z'n eigen uitmaken moet. Broeder Punt zegt: „Als mijn vrouw meegaat, blijf *ik* thuis." — En broeder Honig zegt: „Ik vind, dat er wel ernstiger dingen zijn om

D. HOGENBIRK Jzn.

over te twisten." En weet ge, wat Kees Krom zegt? Hij is wel geen ouderling, zegt-ie, maar houdt zijn mond niet; ze praten van onze vaders, maar dat zijn ook maar menschen geweest; de Schrift zegt, dat de man zijn vader verlaten en zijn vrouw aanhangen zal, hoe maakt de dominee dat klaar? Hij keert dien tekst glad om, en van Schriftverdraaien mot Kees niks hebben. En Nees is maar blij, dat zij de vrouw van den dominee niet is, want dan zou zij om dien Doop een huis vol leven hebben, want opgeven, dat de moeder er bij mot zijn, dat doet zij nooit. Welke blijdschap bepaald door den dominee van harte met Nees wordt gedeeld.

Maar wat zegt tante Dina?

Als zij dat gehaspel en gekibbel over den vroegdoop hoort, denkt zij meer dan zij zegt. Zij denkt dan steeds aan haar vier kinderen. Ze zijn niet door den dood van haar weggerukt, o neen. De Heere heeft ze genomen. Maar zij had geleerd hen te geven. Dat had zij gedaan reeds bij de geboorte: „Heere,” had zij gezegd, „ik heb kinderen, maar als die kinderen niet meer hadden dan mij, zou het hun beter zijn, dat zij niet geboren waren geweest. Want het zijn van nature kinderen des toorns, aan allerhande ellendigheid, ja aan de verdoemenis onderworpen. Mijn bloed kan hen daarvan niet verlossen. Ik kan ze wel bederven, maar niet heiligen. Dat is Uw werk.” Als zij toen geweten had, wat zij nu weet, van het Verbond der genade, zou zij haar kinderen terstond hebben laten doopen. Wat had zij haar schuld gevoeld, toen zij alleen voor den preekstoel stond met het laatste kind, dat na den dood van haar man geboren was. En wat gaat er thans om in haar ziel, als zij hoort: deze kinderen, als zij tot hun verstand zullen gekomen zijn. Haar gedachten vliegen door elkaar. Zij ziet echter geen groote en geen kleine kerk, geen Dordt, geen Den Haag, geen Rome, geen dominee, geen ouderlingen, geen vaders en moeders, geen vrome menschen, maar alleen haar God, die in Sion woont, dat boven lucht en wolken in eeuwigen luister straalt. En zij ziet Hem daaruit nederkomen tot deze zondige, donkere aarde, om met genade en ontferming te verschijnen in het midden Zijner gemeente, en tot een iegelijk, die beeft voor Zijn Woord. En Hij roept. . . . een wicht van enkele dagen zijn vrede toe.

OCHTEND-SCHADUWEN

Dan antwoordt haar ziel: „Uw licht doet klaarder dan de zon, ons 't heuglijkst licht aanschouwen.” Maar al dat menschengebazel benauwt haar als zwarte schaduw van den dood.

„Ik hou me an het ouwe,” zegt zij. En ook hier is zij niet zonder een waarheid: „Ik heb gehaast en niet vertraagd om Uwe geboden te onderhouden.” Laatste is zij er kennelijk bij bepaald, dat Abraham *even ten zelven dage* zijn huis besneed, gelijk de Heere met hem gesproken had. En dat past zij toe op het doopen.

Ik zeg maar: „Liefde heeft haast, dominee, en nou u.”

„Dat zeg *ik* ook,” antwoordt de dominee.

TOEN LYDIA GEDOOPT WERD. — Lydia, zoo heet de tweede zuster van Kees Krom. Geen kwaad mensch, hoor, maar zij is nu eenmaal niet zooals een ander. Dat ze achterlijk is, kan je eigenlijk niet zeggen, maar heelemaal bij is ze ook niet. De dokter had gezegd: „Vrouw Krom, met dat kind moet je voorzichtig zijn.” En vrouw Krom had geantwoord: „Dokter, je behoeft me niks te vertellen, ik heb het al gezien, toen het schaap nog geen vijf minuten op de wereld was, een moeder ziet het subiet, as-t-er wat an mekeert.”

Gelukkig is 't later aardig bijgekomen, zóó zelfs, dat Lydia nog voor haar twintigste jaar tot een trouwdag gekomen is. Sinds heeft zij, vele zonen en dochteren barende, haar deel gekregen in de eere van het dorp. Maar een vrouw voor der huishouen is ze niet. Geld kent ze niet, ze heeft een gat in d'r hand, het is altijd op of te kort. En dan een huis vol leven met d'r man. Geef hem ook maar es ongelijk, want ze mogen zeggen van hem wat ze willen, — 't is een werk- ezel van een vent, en nooit zal-ie één dubbeltje voor z'n eigen verdoen. Toen nu deze Lydia aan de beurt was om vernoemd te worden, had Kees er op gestaan, dat zulks geschieden zou. Het kwam haar toe, kon zij het helpen, dat zij niet was as een ander? Onze lieve Heer zou het je wel eens leelijk kunnen inpeperen, as je zoo'n ziel oversloeg. Het zou en het moest een Lydia worden, als het een meisje was. Maar als je het Nees vroeg en zij was eerlijk, dan moest zij zeggen: „Naar *mijn* zin is het niet, ik hou me hart vast.” Je zag toch dik-

D. HOGENBIRK Jzn.

wijls, dat het met kinderen, die naar zulke menschen genoemd waren, niet al te best afliep. Maar zij zou haar verstand gebruiken. De kouwe kant, zoo redeneerde ze, heeft het al gauw gedaan; al heb je een besten man, als het er op aankomt, kruipt het bloed, waar het niet gaan kan en krijgt een vrouw ongelijk. Die zusters van Kees waren toch al niet zoo lekker voor haar. De kerk zat er tusschen zie je. En zodoende is het een Lydia geworden, want het was een meisje.

Hoewel het kind voorspoedig groeide, zelfs zonder de tobberijen, die zij met de andere kinderen had doorgemaakt, bleef Nees steeds zoo'n narigheid in d'r lijf houën, die ze maar niet kwijt kon raken. Als de menschen het kindeke prezen, was het net alsof haar ingefluisterd werd: „'t is nog ver van lachen, zei de bruid, en toen huilde ze.”

Hoe het kwam begreep zij niet, maar de rechte zin om voor den doop te gaan, bleef uit.

„Mensch, mot je niet voor den doop,” drongen de buurvrouwen aan. En Kees had het ook al gezeid, dat 't nou toch langzamerhand tijd begon te worden: „'k Begrijp je niet, vrouw, anders sta je zoo op den doop.” Zij stond er nog op, maar 't was slofferigheid, niks as slofferigheid.

Zoo werd Lydia ruim een half jaar, voor zij ten doop werd gepresenteerd. Het was laat, maar gelukkig was ze de laatste niet.

Toen is het gebeurd, het vreeselijke.

Het was zomer en de dominee was met vacantie, twee omstandigheden, tusschen welke het verband niet moeilijk na te speuren is. En even begrijpelijk is het, dat er „een dienstknecht van elders” zou preeken, zooals de ouderlingen de gewoonte hebben te zeggen en ook zonder mankeeren zeggen, wanneer het hun beurt is om „een zegen te vragen” voor den dienst, hierbij, helaas, zoo nu en dan vergetende, dat de ambten, hoewel ze niet gescheiden mogen worden, nochtans terdege onderscheiden zijn. Hetwelk de dominees, door gelijkenissen sprekende, hun liefdevol aan het verstand trachten te brengen, door te zeggen: „Broeder, maai niet al het gras voor mijn voeten weg,” of, eenvoudiger nog, door even op hun horloge te kijken. Want dat de

waarde van het gebed niet in veelheid van woorden bestaat, gelooven de ouderlingen wel, maar dit geloof uit hun werken te toonen, valt hun, vooral in de kerkeraadskamer, dikwijls heel zwaar.

Nu moet ge weten, dat te Morsdael de wijze der doopsbediening, die bij de dollejansie uit de groote kerk naar de kleine is overgeplant, zich op merkwaardige wijze onderscheidt van wat in andere gemeenten gewoonte is, door de volgende liturgische handeling.

De doopmoeder met de vrouw, die het kindje draagt, zitten in het doophuis, bij den kansel, maar de doopvader zit op zijn gewone plaats in het midden der gemeente. Wanneer nu de lezing van het formulier tot „de vermaning aan de ouders” gekomen is, stapt hij naar voren, de koster achter hem aan. Het lijkt wel iets op de voorleiding van een beklagde. Bij de doopmoeder gekomen, houdt de doopvader halt, plaatst zich aan haar linkerhand. Samen beantwoorden ze de doopvragen. Moeder treedt voorts handelend op, Vader staat van verre en ziet het aan, om plechtig de vlucht te nemen, in de richting, van waar hij gekomen is, zoodra het dankgebed geëindigd is.

Dit is mede een van de groote oorzaken, om welke het reformatorisch pogen van den leeraar niet zulk een gelukkigen voortgang heeft, als hij vurig begeert. De doopvaders zitten niet graag een paar uur te kijk voor de geheele gemeente, allerm minst, wanneer het kindje huilen gaat. Dan zit zelfs een moeder op heete kolen.

Lydia was gelukkig zoet, zoodat Nees een en al devotie was.

„Geliefden in den Heere Jezus Christus” — zoo klonk het van den kansel — „gij hebt gehoord, dat de Doop een ordening Gods is om ons en onzen zade Zijn verbond te verzegelen. Daarom moeten wij denzelve tot dat einde en niet uit gewoonte of bijgeloovigheid gebruiken. Opdat het nu openbaar worde, dat gij alzoo gezind zijt, zult ge hierop van uwentwege ongeveinsd antwoorden.”

De pastor loci was gewoon om bij het lezen van deze „vermaning” een kwart-draai naar rechts te maken en te zeggen: „Ik verzoek u van uw zitplaats op te staan”. Dan wist een mensch, hoe laat het was. Maar „de dienstknecht van elders”, die bepaald niet veel voor uitbreiding der liturgie gevoelde, hield zich stipt aan het formulier, en dus zei hij niets. Ook bleef hij recht voor zich uit

D. HOGENBIRK Jzn.

zien, alsof hij „de vermaning” tot de gansche gemeente richtte. Voor moeder Krom is deze liturgische fout noodlottig geworden. Zij zat en zou zijn blijven zitten, als broeder Punt, achter haar in de ouderlingenbank, zich niet zoo krachtig zijn roeping bewust was geweest. Een stoot in haar rug, met een gefluisterd: opstaan! Toen stond zij op, en tante Dina, die het kind droeg, stond ook op. Gelukkig hadden ze haar stoven — natuurlijk zonder vuur, want het was zomer — onder het gebed al op zij geschoven.

Die woorden: „hierop ongeveinsd antwoorden”, klonken als het luiden van de brandklok.

Daar was zij toch voor gekomen, om te *antwoorden*. Dies antwoordde Nees met flinke stem: *Ja!* En Kees, die nog twee stappen te doen had om ter plaatse zijner bestemming te arriveeren, door den ijver zijner huisvrouw aangevuurd, antwoordde ook: *Ja!* Hij deed het ditmaal luider, dan bij doopvaders te doen gebruikelijk is, omdat het hem zoo onverwachts op zijn lijf gegooid werd, zie je.

„De dienstknecht van elders” moest eventjes lachen.

Hij lachte echter niet, omdat zijn hart zoo vroolijk was, maar omdat hij het leven nam, zooals het is, ook in de kerk. Zeer tot zijn spijt kon hij zijn lach niet voor de gemeente verbergen, zoodat hij velen tot een aanstoot werd. Want stel je voor: een dominee op stoel met een lachend gezicht, en dat bij den Doop. . . . de kerk is toch geen comedie? De Morsdaelsche menschen waren nu eenmaal menschen, zij zagen aan wat voor oogen is, en konden gemakkelijker den prediker prijzen om een traan, al ware die traan valsche munt, dan hem begrijpen om een lach, zoo zuiver als goud. . . .

Toen kwamen de doopvragen: „Eerstelijk. . . . ten andere. . . . ten derde.” Ze werden bedaard en met nadruk voorgelezen en „de dienstknecht van elders” deed een concessie aan de practijk, door de moeder in te lasschen, maar de getuigen uit te schakelen.

„Wat is hierop uw antwoord?”

Het was maar goed, dat de man, deze formule gebruikende, van het formulier afweek, want anders zou er geen antwoord gekomen zijn. Ze *hadden* toch al geantwoord. Doch nu zeiden de echtelieden Krom wederom: *Ja!* Ze zeiden het minder luid dan den eersten keer.

OCHTEND-SCHADUWEN

Broeder Punt, die bar voor den vroegdoop was, wilde om zulke dingen volstrekt niet lachen. Hij lachte hoogst zelden. Sommigen zagen, dat-ie een kop kreeg als vuur. Van ergernis natuurlijk. Maar gelukkig kon niemand hooren, wat-ie dacht. Hij herinnerde zich het geval van dominee Steen, die een ijverig antwoordend ouderpaar eens opgewekt en versterkt had tot getrouwe wandelingen, door hen liefdevol toe te spreken: „Jullie zegt „Ja”, maar kunt evengoed „Neen” zeggen, want jullie doet het toch niet.”

Broeder Punt nu was een man van beginselen.

Als het nu maar bij die vreemdigheid van tweemaal antwoorden gebleven was. Maar een ongeluk komt zelden alleen.

Wat gebeurt? — Laat Nees het maar even vertellen.

Daar komt me die vent van den preekstoel af, begint te morrelen aan het mutsje van het schaap, gaat zoo met water gieten, dat het koppie druipnat wordt, en — o, schrik! — verbastert den naam, zeggende: „Liedia, ik doop u” . . . terwijl zij toch op het sikketerie als Lijdia was ingeschreven en het duidelijk op het briefje stond. Kon die vent dan nog niet eens goed lezen? Een lange ij is toch geen ie. Hij most z'n schoolgeld maar terug gaan vragen.

Zie je nou wel, dat het geen praatjes waren van die narigheid in d'r lijf? Je beleefde met zulke kinderen altijd, wat je met andere kinderen niet beleefde. Maar 't was uit, hoor. Als zij dit kind zou moeten missen, dan nooit geen Lydia meer. Kees mocht zeuren wat-ie wou, zij zou op d'r stuk blijven staan. En z'n zusters — nou, wat kon het haar schelen, als ze d'r hoofd voor haar omdraiden, omdat zij zoo familieziek was. Zij kon toch geen goed doen, omdat ze van de kleine kerk was. Al liet zij nooit blijken, dat zij het snapte, zij was geen sulletje, hoor. Of zij het snapte. Er waren nog namen genoeg in de familie. En al waren die er niet, dan was 't nog niet erg, want dan liet ze d'r eigen vernoemen, net als bij de rijkelui. Maar nooit, nooit geen Lydia meer. Zij was moeder en dat zou zij blijven. Och, dat arme wurm, niet eens met d'r eigen naam gedoopt. . . .

Intusschen zong de gemeente:

D. HOGENBIRK Jzn.

God zal Zijn waarheid nimmer krenken,
Maar eeuwig Zijn verbond gedenken.
Zijn Woord wordt altoos trouw volbracht,
Tot in het duizendste geslacht.
't Verbond met Abraham, Zijn vrind,
Bevestigt Hij van kind tot kind.

Moeder Krom zong niet mee.

In haar verbouwereerdheid had zij niet verstaan, welken psalm de dominee had opgegeven. Alleen wist zij: het honderd-vijft. Maar wat had je nou as doopouwer an zoo'n versie, dat je thuis ook zingen kon? Je heb bij den doop de handen vol met het kindje en kan je kerkboekje niet gebruiken. Je heb geen tijd om zoo'n psalm op te zoeken. En dan sta je daar voor de heele gemeente met een mond vol tanden. Zeg, hoe zou het den dominee smaken, as-t-ie zoo eens getracteerd werd? Het is gemakkelijk om de gemeente maar te commandeeren, dat zij mot zingen. Laat-ie liever de ouwers eens toespreken, want as ouwer zijnde neemt een mensch wat op zijn geweten met dat antwoorden. En vooral as moeder zijnde heb je wel een extra woordje noodig, het komt allemaal op háár aan, de vader loopt er uit. . . .

Soms wachtte de doopvader bij den uitgang op de doopmoeder, maar regel was het niet.

Kees hield niet van die deftigheid en Nees was er niet op gesteld. Zij liep op haar eigen beenen en zou in geen zeven slooten gelijk loopen. Natuurlijk was er van „kinderbieren” geen sprake. Maar zonder een bakkie troost met een koekkie kon het niet afloopen. Het was toch altijd een heele gerustigheid voor een moeder als die dooperij maar weer achter den rug was. De vrouw, die het kindje gedragen heeft, rekende op een extraatje, ook al wordt zij voor haar dienende liefde met twee kwartjes betaald, want de pestoor zegt: „de heiligen moeten hun waslicht hebben”.

De gerustigheid van Nees was ditmaal verre te zoeken. Tante Dina bemerkte het wel, maar was zoo verstandig niet naar de oorzaak te

vragen. Een groot uur later arriveerde de doopvader weer onder eigen dak. En toen barstte de bom los.

„Nou, man, ik weet niet, wat *jij* ervan zegt, maar *ik* zeg, dat het een schandaal is. . . . is dat een behandeling van een moeder. . . . as onze dominee me zoo iets lapte, zou-die niet zoo makkelijk van me afkomen, dat verzekeer ik je. . . . maar het zal me benieuwen, of de kerkeraad er nog wat van gezeid heb. . . . 't zal best op niks uitgedraaid zijn. . . . 't is vrouw Krom maar.”

„Mensch, hou maar op, ik ben tot me keel toe vol, as dat nou Griffemeerd is, mot ik niks meer van de Griffemeerden hebben. Ze zetten je publiek voor huichelaar. . . . as ze 'n mensch niet op z'n woord gelooven, laten ze het dan in je gezicht zeggen, maar om je nou tweemaal te laten antwoorden, dat loopt de spuigaten uit.”

Het was, alsof ze door den grond waren gegaan, toen ze wéér ja moesten zeggen, beleden zij elkaar.

„Daar zit Piet Punt achter, dat geloof ik vast,” zei Kees, en toen zei Nees, dat zij het ook geloofde. Maar as-t-ie weer op huisbezoek kwam, zouden ze hem aan z'n verstand brengen, dat ze zich niet voor kwajongen lieten gebruiken.

Tante Dina begreep, dat het voor haar de ure was, waarin haar woorden weinige moesten zijn. Toch kon zij niet zwijgen. „De Heere,” zoo sprak zij, „heeft al duizendmaal „Ja” tot ons gezegd en Hij wordt er niet moede van. Hij antwoordt dag aan dag, ook zonder dat wij Hem iets vragen. En 't is altijd goedertierenheid. Waarom zouden wij dan boos worden, als wij tweemaal geantwoord hebben bij den Doop.”

„Je moet jou niet rekenen, jij bent een veranderd mensch, jij weet, dat je kindertjes in den hemel zijn, maar dat is voor iedereen niet weggelegd. Een mensch, midden in de wereld, zooals ik en Kees, staat er anders voor.”

„We zijn van nature allen precies eender. God heeft ons allen bij den Doop gevonden, als in zonde en ongerechtigheid ontvangen en geboren, aan allerhande ellende, ja, aan de verdoemenis onderworpen, en daar heeft het jawoord van onze ouders ons niet van verlost, al hadden ze het honderdduizendmaal gegeven.”

D. HOGENBIRK Jzn.

Kees had geen ander bescheid bij de hand, dan dat-ie altijd gezegd had: 't is jammer, dat tante Dina geen man is, dan was ze vast dominee geworden.

Toen vlamde er iets in haar oog, en zij sprak: „Dan zou ik die moeders niet zoo zoetsappig behandeld hebben, die moeders, die de hoogheid des Heeren niet aanzien, maar Hem in 't licht gaan staan.” Deze vlam nu was een vlam van den ijver des Heeren, voor Wiens aangezicht een vuur is, dat in brand steekt en verteert alle gedachten des vleesches, al schijnen het vrome gedachten. En dat die vlam nu in haar oog was, kwam doordat dit vuur, dit liefdevuur, thans zeer heet was in haar hart. Want zij had genoten onder de preek, die haar ziel bekwaamd had, om meer dan te voren Gods Verbond en woorden als haar schatten gade te slaan. En van den Doop had zij ook genoten. Gods hooge hemelen hadden gedropen, zoodat haar versje weer bovenkwam: „Een milden regen zondt Ge, o Heer, op Uw bezwijkend erf'nis neer, om sterkte aan haar te geven.”

Toen de dominee thuiskwam, zijn vakantie volbracht hebbende, hoorde hij van de consternatie in den huize Krom. Hij zuchtte niet zoo zwaar als hij gewoon was te doen, wanneer hij donkere plekken zag. Want hij had in andere, grootere gemeenten gepreekt, met vele ontwikkelden en goed gesitueerden in haar midden. Hij had verwacht daar het licht te zien blinken in onbepaalde heerschappij. Maar er waren schaduwen, zelfs nog donkerder en grooter dan te Morsdael. De menschen nemen zooals ze zijn, dat moest hij leeren. Maar ook God nemen, zooals Hij is: een God, die de doodsschaduwen verandert in den morgenstond. Niet op menschen zien, maar op Christus, die het Licht der wereld is. En gelooven, dat wie Hem volgt in de duisternis niet wandelen zal.

Ja, dat was het: niet vóór het licht gaan staan, maar er achter — volgen, volgen.

LATE CRISIS

Ds. Versluys had de kwaal van vele oude mensen; hij werd 's morgens al heel vroeg wakker. Dan stond hij op en kleepte zich aan. Iedere morgen probeerde hij weer dit toch vooral zachtjes te doen; hij mocht zijn vrouw niet storen in haar benijdenswaardig vaste slaap. Maar iedere morgen mislukte het. Dan trok hij wat te luidruchtig de gordijnen open of liet hij iets vallen, keek een beetje schichtig om, om te zien of zijn vrouw er ook wakker van geworden was, en wanneer deze dan de ogen opsloeg, zei hij onveranderlijk: „Och, ben je wakker! Dat spijt me.” Natuurlijk was ds. Versluys niet onoprecht wanneer hij zei dat het hem speet dat hij zijn vrouw had wakker gemaakt, maar die spijt zat toch wel heel erg aan de oppervlakte; diep in z'n hart was hij eigenlijk blij, omdat hij nu gelegenheid had om zijn praatzucht, die evenals de praatzucht van vele oude mensen, in de vroege morgen het grootst was, bot te vieren. Onder het aankleden door gaf hij zijn ega een overvloed van korte opmerkinkjes ten beste; soms werden deze nog halverwege afgebroken, omdat zijn toilet voor een ogenblik het praten onmogelijk maakte — om dan even later voltooid te worden. „Mooi weer vandaag,” „blauwe lucht,” „'n paar wolkjes,” „de vogels — hier wreef hij met z'n spons over mond, neus en ogen — waren er ook al vroeg bij,” „vervelend, je wordt er maar wakker van,” „'k ben er zeker van dat ze een nest — hier verborg hij z'n gezicht in z'n handdoek — hebben in de dakgoot.” „Moeten we eens naar laten kijken.”

Wanneer ds. Versluys klaar was met z'n toilet — en zo heel lang duurde dat nooit, want zich scheren deed hij, nu hij als emeritus de hele dag aan zichzelf had, eerst in de loop van de middag — dribbelde hij naar beneden, stak in de keuken het gastoestel aan, waarop zijn vrouw de vorige avond reeds een halfgevulde ketel water had geplaatst, trok in salon en woonkamer de gordijnen open, schoof de grendels van voor- en achterdeur, en drentelde verder net zo lang rond, totdat het water aan de kook was geraakt, en hij thee kon zetten.

H. ENEMA

Op de hoek van de tafel in de huiskamer stond al een blaadje gereed, met twee kopjes. Ds. Versluys legde op ieder schoteltje nog een lang beschuitje bij, schonk de thee in, die even had staan trekken, voegde er voor hem zelf een paar druppels melk aan toe — zijn vrouw nam alléén suiker — en droeg vervolgens alles heel langzaam en heel voorzichtig de trap op naar boven. Hier plaatste hij het blaadje op het nachtkastje naast het bed; zijn vrouw was half overeind gekomen, hij zelf ging op het puntje van een stoel zitten, en zó dronken ze samen met kleine slurpjes hun eerste kopje thee. Onder het drinken door werd de conversatie weer voortgezet, met dien verstande dat de monoloog nu in een dialoog veranderd was.

Vroeger was het juist andersom geweest. Toen was ds. Versluys het langst blijven liggen, moe als hij was, vooral de laatste jaren, van zijn nimmer aflatende pastorale arbeid, terwijl zijn vrouw, zorgzaam van aard, al druk doende was beneden om de machine van het dagelijkse werk op gang te brengen. Maar nadat hij emeritaat genomen had, was ds. Versluys al spoedig veel actiever geworden, en op zekere morgen had hij, blij een excuus gevonden te hebben voor zijn verlangen vroeger te mogen opstaan, tegen zijn vrouw gezegd: „Blijf jij nu eens liggen, van morgen, dan zet ik een lekker kopje thee.” Sinds die tijd waren de rollen omgedraaid; ds. Versluys stond nu voortaan het eerste op en maakte dan, in de tijd dat z'n vrouw zich aankleedde, een morgenwandeling, of voltooide, wanneer de weersgesteldheid al te ongunstig was, de lectuur van het Avondblad.

In de laatste maanden echter, na het vreselijk ongeluk met Ru, gebeurde het dikwels dat mevrouw Versluys niet meer wakker werd, wanneer haar man opstond en zich aankleedde; zó stil was hij geworden. Ze sloeg dan plotseling haar ogen op, even knipperend tegen 't felle morgenlicht, om 't meteen te weten: 't was weer, zoals zo vaak in de laatste tijd; Bernard had weer niet kunnen slapen vannacht, en zocht nu buiten wat verkwikking. De plaats in bed naast haar was leeg, de kamer was leeg, het huis was leeg. . . . Een gevoel van moedeloosheid overviel haar.

Mevrouw Versluys had zich, van het eerste ogenblik dat ze met

haar Bernard getrouwd was, tot taak gesteld, haar man zoveel mogelijk aan te vullen. Hij behoefde die aanvulling; dat had haar door liefde gescherpte intuïtie onmiddellik ontdekt. Ondanks zijn parmantigheid had hij één gebrek: hij tastte nooit door, voor zichzelf niet en voor anderen niet. Zijn natuur was een struisvogelnaatuur; hij deed alsof hij niet zag, omdat hij niet zien wou.

Verbeeldde hij zich dat zijn leven daar makkelijker door werd? Ze geloofde van niet. 't Was meer een onbestemde vrees, een ontwijken op het laatste ogenblik, een terugschrikken op het moment dat hij moest toetasten.

Had Bernard iemand nodig die hem door dit ogenblik van aarzelen heendreef, die hem drong tot handelen, tot doorzetten? Dan zou zij die iemand zijn.

Deze taak, die haar tot een levenstaak geworden was, had niet nagelaten een stempel te drukken op haar persoonlijkheid, op haar gedragingen. Voor de wereld ging mevrouw Versluys door voor een kribbig vrouwtje, tegenover wie men, en in de eerste plaats wel haar man, veel geduld moest oefenen. Wat deze wereld niet zag, was, dat deze kribbigheid, deze aggressiviteit, slechts aangeleerd of liever, aangewend was; in werkelijkheid was mevrouw Versluys zacht en aanhankelijk en zou ze niets liever doen dan tegen een ander aanleunen, inplaats van zelf het initiatief tot handelen te moeten nemen. Maar met veel kracht en ijver streed zij tegen deze diepste verlangens in zich; haar Bernard had het anders nodig, die moest een vrouw hebben die hem aanspoorde in plaats dat ze hem tegenhield, en zijn bestwil ging boven alles.

Het was werkelijk geen lichte last die zij met deze taak op haar schouders nam. Toen zij hem opnam, vermoedde zij in de verste verte nog niet hoe zwaar hij wel was; eerst toen zij hem jarenlang gedragen had, altijd door gedragen had, begreep zij dit. Want deze taak vroeg een nimmer aflatende verlochening van zichzelf en haar diepste neigingen, een voortdurend weer aannemen van een houding die haar wel door haar inzicht geboden werd, maar die niet verankerd lag in haar natuurlijke aanleg. Als zij haar blind vertrouwen op God niet gehad had, zo moest zij vaak denken nu hun beider

H. ENEMA

leven zo snel en onweerhoudbaar daalde, en haar sterke liefde, hoe zou zij dan ooit deze last ten einde toe hebben kunnen dragen?

Maar nu, in deze laatste maanden, leek het wel alsof haar taak haar ten slotte toch nog te moeilijk zou vallen; vandaar het gevoel van moedeloosheid dat haar overmeesterde wanneer zij wakker werd en haar man niet meer bij zich vond. Het ongeluk met Ru, die op zo'n verschrikkelijke manier aan z'n eind gekomen was, dat was ontzettend geweest, en ze had er zelf ook onder geleden, meer dan iemand wist. Ze was zich plotseling zeer oud gaan voelen alsof ze, hoe zei dat oude versje het ook weer, alsof ze hijgde naar het graf. Maar ze had het overgegeven, alles, het ongeluk zelf, maar ook dat andere, dat Ru niet meer geloofde; in haar eenvoudige overgave, waarin ze een vergoeding vond voor de aanhankelijkheid die ze tegenover haar man niet uiten mocht, kòn ze dat.

Maar Bernard! Duideliker misschien dan hij zelf, die ook nu, in deze late levenscrisis, z'n karakter niet verlochende, en probeerde weg te duwen meer dan bewust te doorworstelen, zag zij om welke grote, om welke vreselijke dingen het bij hem ging. Dat God hun enige jongen plotseling van hen had weggenomen, dat zou hij nog wel kunnen aannemen, en dus ook dragen, maar dat Hij dit gedaan had op het ogenblik waarop bij hem, na een tijd van het grofste ongelooft, de belangstelling voor de geestelijke zijde van het leven weer begon te ontwaken, zonder dat hij nog werkelijk geloofde, dat was iets dat hij niet aanvaarden kon, dat hij, diep in z'n hart, God nog altijd afstrijden wilde!

Ook nu mocht ze hem niet aan zichzelf overlaten. Dan zou hij zijn wrok tegen God wegsluiten in een donkere hoek van zijn hart, van waaruit deze altijd weer zou kunnen opstaan. — Neen, hij moest zijn vete met God uitvechten, wat de uitslag dan ook mocht zijn, en zij, z'n zwakke vrouw, moest hem tot deze strijd dwingen, noodzaken. Maar hoe? Een paar maal had ze het geprobeerd, met 'n onverwachts geplaatste opmerking, maar zodra zij dit onderwerp ook maar aanroerde, hulde hij zich onmiddellijk in zijn zwijgen, dat z'n machtigste wapen was — tegen zijn eigen beste zelf!

God, God alléén kan mij het middel in de hand geven om hem te

dwingen, dat was dan altijd het einde van haar wanhopige overdenkingen, en als ze zover was, dan knielde ze neer, zomaar in bed, om van omhoog sterkte te ontvangen voor weer een nieuwe moeilijke dag.

Met haar magere haarpieken, die opglansden in het prille zonnelicht, en haar eenvoudige, gladde nachtpon, die door haar knieën werd strakgehouden, geleek zij zo sterk op het meisje dat zij, lang geleden, eens geweest was. Toch was het niet alleen haar uiterlik, dat herinneringen opwekte aan haar jeugd; ook de kinderlike overgave deed dit, die sprak uit heel haar smalle, gebogen figuur. Het was alsof ze luisterde naar een machtig, maar veraf geluid.

II. — Op zekere morgen lag er, toen ds. Versluys van zijn morgenwandeling thuis kwam, een brief naast zijn ontbijtbordje. Hij zag het onmiddellijk toen hij ging zitten en tuurde naar het poststempel. „Uit Bormen” zei hij dan, „wat moeten ze daar. . .”, en zijn hand beefde iets, toen hij het couvert opnam.

Ds. Versluys deed niet zoals tegenwoordig bijna iedereen doet. Hij schoof niet zijn pink onder de omslag van de enveloppe, en scheurde deze zo open. Neen, hij bedwong zijn ongeduld, haalde zijn penne mesje uit zijn vestjeszak en sneed daarmee de brief zorgvuldig los. Hij las. „Uit Bormen,” zei hij nog eens. „Van Mijnsen. Die moet Zondag over een week spreken op 'n conferentie, in plaats van 'n zieke vriend, en nu vraagt hij of ik dan voor hem kan preken. Ik kan desgewenst op de pastorie logeren; z'n vrouw blijft toch thuis.” Hij vouwde de brief weer dicht en schoof hem weer in het couvert. „Maar dat doe ik niet,” voegde hij er nog aan toe, „natuurlijk doe ik dat nu niet.”

Mevrouw Versluys was wat rechter gaan zitten. Dit was het middel waarop ze gehoopt had, waarom ze gebeden had. Hij moest het aannemen; dit zou hem dwingen om eerlijk te gaan staan tegenover zichzelf — en tegenover God.

Natuurlijk was het volkomen onredelijk van mevrouw Versluys om te denken dat dit nu juist het middel was. Ze zou zelfs niet eens duidelijk hebben kunnen zeggen, op welke wijze dit middel dan wel

H. ENEMA

werken moest! Maar zo was ze nu eenmaal; ze rekende met zekerheden waar een ander slechts schuchter een mogelijkheid zou hebben durven veronderstellen. Was dit eigengereidheid? Ja, maar dan toch eigengereidheid die haar kracht ontleende aan een blind vertrouwen op haar God, die zijn bemoeienis had met ieder mens; ook met haar Bernard.

Het duurde even, voordat ze wat zei. Maar toen had ze zich ook aangegord tot haar taak. Zoals reeds zo vaak, trad ze ook nu weer haar man in de weg. „Je kunt er eerst nog wel eens een dagje over denken.” Dat was alles wat ze zei, maar het was genoeg. Twee mensen, die meer dan dertig jaren met elkaar hebben opgeleefd, hebben niet veel woorden meer nodig om elkaar duidelijk te maken wat zij denken en voelen.

Het duurde tot de middag voor ds. Versluys er weer over begon. Ze zaten samen in het priëeltje, windbeschermt; zij met een handwerkje, hij met een boek dat nooit uitkwam.

Eensklaps zei hij: „Ik geloof toch niet dat ik het doe; 'k heb er geen trek in.” „Je moet het natuurlijk zelf weten,” antwoordde ze hem heel effen, „maar” — en met dit ene woordje „maar” kruiste haar wil de zijne weer. „Ja,” kwam hij toen plotseling en voor een ogenblik scheen het alsof hij het duel zou aanvaarden, „maar waar moet ik dan logeren, en — ik heb geen lust een preek te maken, na —” Hij schrikte toen hij merkte hoezeer hij zich bloot ging geven, en trok zich haastig terug, in z'n zwijgen. Z'n vrouw weerlegde z'n bezwaren nog even, ofschoon dit nu nauwelijks nog nodig was; Bernard kwam nu toch niet meer los.

„Mijnsen schreef immers, dat je wel in de pastorie kunt overnachten. En je hebt de preek nog die je van de winter hier op 't dorp gehouden hebt; die is uitstekend.” Toen zweeg ook zij; bewoog slechts met meer ijver haar borduurnaald. Hij deed alsof hij las.

Maar de volgende morgen onder het aankleden — hij had goed geslapen en voelde zich dan ook biezonder opgewekt — zei ds. Versluys tegen z'n vrouw: „ik geloof dat ik 't toch maar doe.” „Je kunt” — even een pauze — „je oude gemeente ook niet in de steek laten.” „Blijf jij nu nog wat liggen” — weer een

pauze — „dan schrijf ik nog even voor 't ontbijt.” „'t Regent toch.” Mevrouw Versluys wist: ze had gewonnen; ook deze keer, nu de inzet zó groot was. Ze voelde geen vrees; ze vertrouwde. Terwijl haar man beneden zat te schrijven, bad zij. Het was eigenlijk meer danken dan bidden, wat ze deed. God had immers haar gebed verhoord; Hij zou het nu ook verder wèl maken.

III. — De remmen knarsten, de auto hield stil voor het pastoriehek. De chauffeur toeterde, en uit de voordeur kwam haastig mevrouw Mijnsen gelopen; dominee Versluys was reeds uitgestapt en kwam haar halverwege de voortuin tegemoet.

„Wel dominee, hoe gaat het,” zong haar hoge stem, „goede reis gehad? Blij dat u komt. We zaten er zo mee, dat begrijpt u; we konden toch moeilijk het dringend verzoek van Jacques, dat is de vriend van m'n man, weet u, eh, weigeren, maar hoe moest 't dan hier? Er was zo moeilijk een plaatsvervanger te krijgen, in deze tijd. Toen dachten we aan u.”

Mevrouw Mijnsen praatte nog toen ds. Versluys zich reeds van jas en hoed had ontdaan en, een beetje vreemd, in zijn vroegere huiskamer zat.

„Of dominee nog wat eten wilde? Niet? Al gegeten voordat hij van huis ging? Maar dat was toch helemaal onnodig geweest! Hij had hier toch best wat kunnen gebruiken? Ze had op hem gerekend. Nietwaar, de ene kostganger eruit, de andere erin. Maar een lekker kopje thee, dat wilde hij toch wel? Gebruikte hij suiker en melk? Allebei? Zij ook. Vond hij 't dan goed dat ze even. . . .”

Mevrouw Mijnsen, nog drukker dan anders, nu ze alléén de honneurs waar moest nemen, trippelde weg. Ds. Versluys verademde, keek eens rond. Was dit nu de kamer waar hij zoveel jaren in gehuisd had? Hij zou haar niet meer teruggekend hebben. Die moderne meubilering deed ook zo heel anders aan, als hun wel oude, maar toch genoeglike allegaartje! En dan dat lichte behang; neen, dan was het hunne toch veel gedistingeerder geweest; warm bruin was het, met boven en langs de kanten een gouden randje. . . . Veel tijd werd hem niet gegund. Mevrouw Mijnsen was weer terug.

H. ENEMA

„Mocht zij het hem zo maar geven? Blijfde hij ook een koekje? Van de Bormense bakker, dat zou hij nog wel kunnen proeven. O ja, en rookte hij ook? 'n Sigaar? Haar man rookte zelf heel weinig; alleen af en toe een cigaret. Maar hij had toch altijd een kistje sigaren vlak bij de hand, voor de gemeenteleden. Daarmee zette je ze op hun gemak, zei hij altijd. Er waren er onder, die konden er heel wat aan, op één avond. Laatst, op haar verjaardag. . . .”

Ds. Versluys was blij dat hij met een uurtje aanstalten kon maken om naar bed te gaan; 't was nog wel vroeg, zei hij, als een halve verontschuldiging, maar mevrouw begreep, de reis, en dan morgen preken, dat was hij ook niet meer gewoon.

Mevrouw begreep inderdaad. „Zal ik u dan uw kamer maar even wijzen? Wacht, laat ik uw tasje dragen. Zo, nu de trap maar op. We hebben de tuinkamer voor u in orde gebracht; dat is immers goed? Wijzelf slapen op de kamer vóór. Eerst hadden we de tuinkamer tot slaapkamer ingericht, maar. . . .”

Het duurde nog enkele minuten voordat mevrouw Mijnsen hem in al de geheimen van hun kamerindeling had ingewijd; toen was ds. Versluys alleen, eindelijk alleen.

Hij stond nog een ogenblik naar buiten te turen, naar de in half-duister gehulde tuin, die hij zo graag eens, heel op z'n eentje, was doorgekuierd vanavond. Zijn gastvrouw zou hem dit nooit hebben toegestaan; zij zou meegegaan zijn en de rust verstoord hebben met haar eeuwigdurend gebabbel. Z'n eigen vrouw wist precies wanneer ze hem alléén moest laten.

Waarom was ze eigenlijk niet meegekomen? Hij had 't nog voorgesteld, maar zij had onmiddellijk nee gezegd, op haar meest besliste manier, en hij wist 't uit ervaring, dan viel er niet meer te praten.

Hij moest nu gaan slapen; morgen had hij nog een inspannende dag. Hij kleedde zich uit; met een paar minuten lag hij in bed. Maar de slaap wilde niet komen. Het waren herinneringen aan vroeger die hem tegenhielden. Zolang hij nog beneden zat, hadden deze herinneringen geen kans gehad; ze waren teruggedrongen door al het nieuwe dat er óók was, naast het oude, en ook door het gepraat van mevrouw Mijnsen. Maar nu, in de eenzaamheid en de donkerte

van de slaapkamer, kregen zij vrij spel. Ze stonden op, kwamen op hem af, namen bezit van hem. En onder deze herinneringen was er één, die opdringeriger was dan al de andere — Rudolf! Ds. Versluys trachtte haar weg te bannen, maar ze liet zich niet bannen; hij trachtte haar te verdringen door andere herinneringen, maar ze liet zich niet wegduwen; telkens weer stond ze vóóraan.

Hoe lang was het nu wel geleden dat hij in dit huis kwam wonen? Meer dan vijf en twintig jaar zeker wel; Rudolf was toen — weg, die Rudolf!

Hij had veel vreugde en veel leed beleefd in dit huis. Nog herinnerde hij zich z'n vijf-en-twintig-jarig ambtsjubileum. De hele pastorie was toen versierd geweest, met groen en bloemen, en aan het pastoriehek hadden zelfs vetpotjes gebrand. Die had Rudolf — weg, weg, die Rudolf!

Maar hij had ook zijn dochttertje van hier uitgedragen. Hoe jong was ze nog, toen hij ze verloor! Zijn vrouw had er meer onder geleden dan hij; hij had altijd gevoeld: ik heb Rudolf. . . .

O God, Rudolf!

Waarom riep hij eigenlijk God aan, nu hij aan Rudolf dacht? Dat had hij gedaan, toen hij voor het ziekbed lag; hij zag Ru's bleke gezicht, met de gesloten ogen, nog voor zich. Toen had hij 't uitgehijgd: o God, laat hem zó niet sterven. Laat hem nog leven totdat het grote Heil bij hem doorbreken gaat en hij weet dat Christus ook zijn Verlosser is. Neem hem dan, o God, neem hem dan, want Uw wil geschiede; maar niet zo, niet zo!

God had niet verhoord.

Had hij er verkeerd aan gedaan, met zó te bidden? Neen immers. Hij had niet gebeden voor zichzelf; hij had alleen de redding gewild van de ziel van z'n jongen. Was dat dan geen goed bidden geweest? Hoe kon God zo wreed zijn, daar niet naar te willen luisteren?

Toch, 't was zo; God had niet verhoord.

God had niet willen verhoren. Hij had Ru genomen, zoals hij was, belangstellend, juist in de laatste tijd, maar niet bekeerd. En dus — niet gered!

Ds. Versluys draaide zich om. Met beide handen greep hij in 't

H. ENEMA

kussen, drukte dit vast tegen z'n gezicht, als wilde hij zichzelf verstikken. Dan gooide hij zich met een ruk weer op z'n rug, ging overeind zitten, z'n handen voor zich uitgestrekt als — als zag hij een spooksel.

En morgen vroeg — morgen vroeg — of liever van morgen al, want het begon al een ietsje licht te worden, over enkele uren al, moest hij spreken over de liefde en de genade van dezelfde God, die de redding van zijn jongen niet — gewild — had.

Hoe zou hij dat kunnen?

Hij liet zich uit z'n bed glijden. Met bevende handen trok hij z'n kleren aan, schoot z'n voeten in z'n pantoffels. Toen zocht hij, op z'n tenen sluipend, de weg door de gang, de trap af. In de tijd dat hij hier woonde, hingen er in de achtergang, aan een spijker, de sleutels van de kerk. Met trillende vingers zocht hij de nog half donkere wand langs. Daar gleed iets naar beneden, rinkinkte even op de stenen vloer. . . .

In zijn schrik dat iemand 't gehoord zou kunnen hebben, bleef hij een ogenblik roerloos; toen, met een zucht van verlichting, raapte hij de sleutels op, schoof de grendel van de zijdeur, en trad naar buiten.

Hij huiverde even, in de frisse morgenlucht, trok z'n jas strakker om zich heen en liep haastig het paadje langs, dat van de pastorie naar de kerk leidde. Een ogenblik later was hij op de plaats waar hij zoveel jaren lang, week aan week zijn overtuiging in Gods eeuwige ontferming had mogen uitspreken.

De zon zond juist haar eerste stralen door de hoge ramen, en toverde daarmee helle plekken, bovenaan op de muur aan de overzijde.

Ds. Versluys liep langs het doophek naar de predikantenbank. Daar ging hij in zitten, als een vogel die wegschuilt in een veilig hoekje, tegen koude en regen, en liet zijn gedachten gaan, waarheen zij wilden.

Rudolf had hier ook zo vaak gezeten. Als kleine jongen al had hij hier gezeten. Hij herinnerde 't zich nog zo goed. Weken lang had hij gezeurd of hij ook eens mee mocht naar de grote-mensen-kerk, en eindelijk hadden ze 't goed gevonden. Zijn vrouw had, de hele dienst

door, haar ene hand op zijn arm gehouden, uit vrees dat hij van de bank zou rollen. Hij had dat van de preekstoel juist kunnen zien, en had er haar na de preek nog mee geplaagd.

Later was Rudolf toen geregeld meegegaan. Toen hij zo ongeveer twaalf of dertien was, kon hij zo aandachtig zitten luisteren. Eerst in veel latere tijd had hij begrepen waar die ernstige aandacht in de jongen vandaan kwam. Als kind had Ru zich zeer aan zijn vrouw gehecht; met haar eigen kinderlike levensaanvaarding wist ze hem zo gemakkelijk aan zich te binden. Maar dat was veranderd toen Ru ouder werd. Toen was zijn houding tegenover het leven een andere geworden; er waren vragen bij hem wakker geworden, die zij niet meer tot zijn volle bevrediging te beantwoorden wist. Onbewust had hij toen steun, leiding gezocht bij zijn vader, bij hem.

Maar hij werd geheel in beslag genomen door zijn pastorale werk; hij had de toenadering van de kant van zijn jongen misschien ook wel eens ontweken; Ru was zo eerlik geweest, hij vroeg zo dóór. Als hij zich toen meer gegeven had, wie weet, of het dan later niet anders gelopen zou zijn.

Want in latere jaren had Rudolf hier gezeten, met een houding waaruit niets anders meer sprak dan onverschilligheid! Dat was na dat opgewonden gesprek op zijn studeerkamer; Ru was toen juist een paar maanden student geweest. Hij was 't, op z'n gewone eerlike manier, ronduit komen vertellen: „Geloven, dat deed hij niet meer, dat kòn hij niet meer; hij rekende alleen nog maar met de stof, de materie.”

Wat 'n harde woorden had hij toen gesproken; wat 'n felle verwijten had hij hem toen gedaan! De jongen had niets teruggezegd, zich zwijgend, maar met duidelijke tegenzin geschikt in de eis waarmee hij z'n boetpredikatie besloten had: zolang je hier in huis bent, heb je je te voegen naar de regelen van dit huis, ook in het godsdienstige!

Was het alles voor het bestwil van de jongen geweest, wat hij toen gezegd had? Hij wist wel beter. Het was zijn gekwetste vaders trots geweest, die hem deze woorden had ingeblazen, en — ja, ook de vrees wat de gemeente er wel van zou zeggen.

H. ENEMA

Als hij toen eens anders gesproken had! Als hij eens geprobeerd had de bezwaren van zijn zoon te begrijpen, te weerleggen als dat kon! Als hij hem eens niet de dwang had opgelegd van een uiterlijk gedrag dat niet strookte met zijn innerlike overtuiging! Misschien zou het dan wel heel anders gelopen zijn.

Och, hij kon dit „misschien” er eigenlijk wel aflaten; hij had immers 't bewijs. Toen Rudolf eindelijk onder de dwang van het ouderlijk gezag vandaan, zijn leven kon inrichten zoals hij dat zelf wilde, toen was er heel langzaam aan weer belangstelling gekomen voor de geestelike kant van het menselijk bestaan.

Tot God hem plotseling weghaalde. . . .

Hoe anders had het kunnen zijn, als. . . .

Ds. Versluys moest zich aan de rand van de bank vasthouden, zó fel sloeg hem het besef: nièt, als God gewacht had met hem weg te nemen; Zijn wil was wijs en heilig. Maar als hij, Bernard Versluys, een beter vader was geweest! Als hij niet uit gemakzucht of vrees voor anderen, of om welke reden dan ook, niet telkens weer aan de behoeften en misschien ook aan de noden van zijn zoon was voorbijgelopen.

Aan hem de schuld, de schuld voor — hij dorst het haast niet door te denken, maar het móést — voor. . . . het. . . . onverzoend afsterven van zijn jongen. Hij die gemeend had God de vroege dood van zijn zoon te mogen afstrijden, hij was er zelf de voornaamste oorzaak van, dat zijn jongen zó gestorven was. . . .

Toen ds. Versluys tot deze erkenning gekomen was, liet hij zich op z'n knieën vallen. Met z'n ene voet raakte hij de kant van een stoof; deze kantelde. Het gaf even een vreemd, hol geluid door de kerk; daarna was het weer stil.

Ergens in het verborgene van een bank lag een mens te bidden.

IV. — „Ik kan wel zien, dat u goed geslapen hebt vannacht,” zei mevrouw Mijnsen aan het ontbijt, „u ziet er zo stralend uit! Neemt u nog een sneedje; u hebt 't nodig. Preken is altijd inspannend, vindt u ook niet? O ja, dat heb ik nog vergeten u te vertellen, de oude Kalkman komt u hier ophalen straks en zal u dan naar de consistorie

brengen. Hij wilde eigenlijk gisteravond al komen, om u te begroeten, maar ik heb hem gezegd dat hij maar liever wachten moest tot van morgen; 't zou anders misschien te druk voor u worden. Nog een kopje thee?"

Ds. Versluys moest onwillekeurig even denken hoe anders de Zaterdagavond geweest zou zijn als zijn oude, trouwe Kalkman er geweest was — en hij glimlachte.

Even later wàs Kalkman er. Lang en hartelik schudden de beide mannen elkaar de hand; dan gingen ze samen weg.

De kerk was vol. Iedereen wilde de oude dominee nog wel eens horen. „Je moet maar denken,” zei de vrouw van smid Jansen tegen juffrouw Warmolts, die naast haar zat, „elke keer kan de laatste zijn. Vooral nu, na dat ongeluk met z'n zoon. 'k Ben benieuwd of hij er veel ouder van geworden is.”

Vrouw Jansen hoefde niet lang geduld te oefenen. Daar kwam de kerkeraad reeds binnen, en verdeelde zich over de banken ter weerszijden van de preekstoel. Dan ging ook 't deurtje in de preekstoel zelf open, en verscheen ds. Versluys op de kansel.

Zijn haar was zo mogelijk nog witter dan vroeger, z'n rug was meer gebogen. Maar z'n ogen stonden sterker, en de stem waarmee hij de voorzang opgaf, was héél vast.

Het orgel praeludeerde even; dan viel de gemeente in:

Een stroom van ongerechtigheden,
Had d'overhand op mij;
Maar ons weerspannig overtreden,
Verzoent en zuivert Gij.

Ds. Versluys, op de kansel, zong mee.

Zó zingen, als ds. Versluys die morgen deed, dat kan alleen wie, voor het eerst of bij herhaling, heeft leren ervaren dat zelfs de zwaarste schuld niet blijvend behoeft te drukken, maar gedelgd kan worden in volkomen overgave aan Gods eindeloze ontferming.

W. HESSELS

HERINNERING

Hij was een christen, hij sprak tot mij,
die toen een kleine tengere jongen was;
hij was vermoeid, den dood al zeer nabij,
en hij doorzag het leven als een glas.

Hij glimlachte en er was een vrede
waarvoor ik stil en niet-begrijpend week,
de rust van een die moedig heeft gestreden
en wier geheim bevreemdend langs mij streek.

Ik stond tusschen de menschen aan zijn graf,
maar verweg hoorde ik hun zachte praten,
onwezenlijk was al wat mij omgaf.

Ik wist dat hij mij toch niet had verlaten,

maar zelf misschien onzichtbaar naar mij zag
vanuit een lichte plaats waar hij vertoefde.
Een zoete vreugde zweefde in den dag
en hing een lichtschijn over de bedroefden.

Dit werd toen een van die verborgen dingen,
waarvan een kind nimmer tot and'ren spreekt:
soms is het als een ver, nauw-hoorbaar zingen,
dat plotseling zijn spelen onderbreekt.

Ik weet niet meer de woorden die hij sprak,
maar somtijds voel ik nog de onbewuste
aanraking eener stem die bijna brak
en zie zijn ernstige oogen op mij rusten.

G. KAMPHUIS
DE JONGELING

Een ster was wit, een kruis verwon,
een held is juichend uitgetogen.
het licht was stralend en een zon
steeg heerlijk over zijn diep mededoogen —

Ik heb in dezen nacht een woord verstaan.
een helder lied riep mij ten strijde.
nog sliep de morgen, maar ik heb wijd de
deur geopend en ben op weg gegaan.

alles wat was is van mij afgedaan.
geef nu, o God, in uwen naam te strijden.

INHOUDSOPGAVE

	Blz.
Dr. W. H. Gispen Jr. — De geboorte van den Zaligmaker	1
Jan H. Eekhout. — Strofen in den kerstnacht	15
A. Wapenaar. — Bede	16
Wilma. — De kluizenaar van de Dalenk	17
Herman Hana. — Het bloemstuk in de schilderkunst	49
H. M. van Randwijk. — Rietgewas	88
M. A. M. Renes—Boldingh. — De stem in den nacht	89
Hendrik Mulder. — De afbraak	97
A. Nassau. — De voetstapjes	98
Jan H. de Groot, A. J. D. v. Oosten, Jan H. Eekhout. — Drie Quatrijnen over vriendschap	113
Frans van Schotelveld. — Lommeke's weerkeer	114
Jo Spierenburg. — Wanneer de lucht.	134
J. K. van Eerbeek. — S. O. S.	135
M. A. M. Renes—Boldingh. — Reisherinneringen	145
P. J. Risseeuw. — Thuisreis	177
Jan H. de Groot. — Gebed	203
H. de Bruin. — Thomas	204
D. Hogenbirk Jzn. — Ochtend-schaduwten	205
H. Enema. — Late crisis	229
W. Hessels. — Herinnering	242
G. Kamphuis. — De jongeling	243
Inhoudsopgave	244

